

RUBICON

+32 OLDAL

SZÉCHENYI ISTVÁN

A LEGNAGYOBB MAGYAR

„MEGINT S MEGINT SZÜNETLEN” SZÉCHENYI NAPJAI

ÚJ ÁLLANDÓ KIÁLLÍTÁS A NAGYCENKI
SZÉCHENYI ISTVÁN EMLÉKMÚZEUMBAN

**SZÉCHENYI ISTVÁN
EMLÉKMÚZEUM**

9485 Nagycenk, Kiscenki u. 3.

Telefon: +36 99 360 023

e-mail: nagycenk.info@eszterhaza.hu

www.szechenyiorokseg.hu

ALAPITVA 1989

RUBICON

TÖRTÉNELMI MAGAZIN

XXVII. ÉVFOLYAM 298. SZÁM

LEKTORÁLT FOLYÓIRAT

Főszerkesztő:

Rácz Árpád

Szerkesztőbizottság:

Bácskai Vera, Bertényi Iván,
Gyarmati György, Mezey Barna,
Ormos Mária, Orosz István

Szerkesztőség:

Csorba László, Hahner Péter,
Hermann Róbert, Magyarics Tamás,
Németh György, Rainer M. János,
Rácz György, Romsics Gergely,
Szakály Sándor, Ujváry Gábor

Olvasószerkesztő:

Potencsik Erika

Képszerkesztő:

Basics Beatrix, Vajda László

Fotó:

Dabasi András, Kardos Judit,
Mudrák Attila

Térkép:

Nagy Béla, Sebők László

Tervezőszerkesztő:

Czeizel Balázs

Kiadja a Rubicon-Ház Kft.

Felelős kiadó: Rácz Árpád

A szerkesztőség címe:

1161 Budapest, Sándor u. 60.

Telefon: 402-1848

Fax: 402-1849

e-mail: rubicon@rubicon.hu

honlap: www.rubicon.hu

Megjelenik évente 12 szám

Nyomtatás: Ipress Center Central Europe Zrt.

2600 Vác, Nádas utca 8.

Felelős vezető: Lakatos Viktor

Terjeszti a Lapker Zrt.

Előfizethető a RUBICON-HÁZ Kft.-nél

(Bankszámlaszám: Budapest Bank Rt.,

10102237-77185300-00000001),

valamint Budapesten a Magyar Posta Zrt.

Levél- és Hírlapüzletági Igazgatóságán

(XIII., Lehel u. 10/A,

levélcím: LHI, Budapest 1900),

illetve kerületi ügyfélszolgálati irodáiban,

vidéken a postahivatalokban.

Külföldön terjeszti a COLOR Interpress Kft.

1039 Budapest, Hatvany Lajos u. 14.

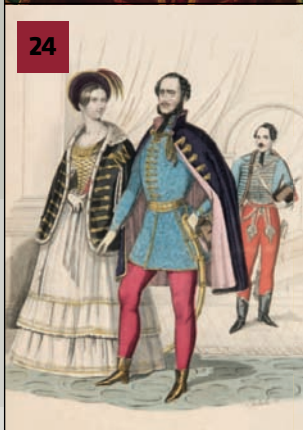
Tel.: +36 1 243 9232

www.colorinterpress.hu

HU ISSN 0865-6347

4

24

44

72

92

TARTALOM 2016/9

A HÓNAP TÉMÁJA: SZÉCHENYI ISTVÁN A LEGNAGYOBB MAGYAR

4 **Csorba László:** Miért a „legnagyobb”?
Egy tiszteleti név nyomában

14 **Estók János:** Földbirtokos és nagybefektető.
Széchenyi, a gazdálkodó

24 **Fónagy Zoltán:** Széchenyi személyisége

36 **Dobszay Tamás:** Az összefogás szószólója
és munkása. *Széchenyi a társadalmi szervezetekben*

40 **Horváth Attila:** Széchenyi, az első magyar
nagyvállalkozó

44 **Basics Beatrix:** Széchenyi képei

50 **Oplatka András:** „Utilizálni” – hasznosítani.
Példák Széchenyi sokrétű levelezéséből

56 **Csorba László:** Béctől Bécsig.
A „legnagyobb magyar” életútjának főbb állomásai

72 **Gazda István:** Széchenyi műszaki alkotásai

86 **Majdán János:** Széchenyi és a vasút

92 **Petneki Áron:** A haladás jelképe.
A gőzhajó

102 **Gergely András:** Döblingben

108 **Aczél Eszter – Huiber Edit:** Széchenyi otthona:
Nagycepek

ONLINE PLUSZ · www.rubicon.hu

Lendvai Tamás: Gróf Széchenyi István angliai utazásai

Vissi Zsuzsanna: Széchenyi szerelmei

Velkey Ferenc: Az osztrák méhkaptárban

Gazda István: Széchenyi betegségéről

Kosáry Domokos: A végrendelet rejtélye

E számunk szerkesztésben közreműködött:
Estók János

Fotó: Budapesti Történelmi Múzeum · Magyar Nemzeti Múzeum
Történelmi Képcsarnok, Történelmi Tár · Magyar Nemzeti Galéria ·
Laczkó Dezső Múzeum, Veszprém · Széchenyi Emlékmúzeum,
Nagycepek · Közlekedési Múzeum · Magyar Képek

RUBICON A FACEBOOKON

www.facebook.com/rubicon.tortenelmi.magazin

◆
Sterio Károly: Gróf Széchenyi István lóháton.

Színezett litográfia, 1857.

Az Andrásy Manó rajza nyomán készült képen a divatos, de kényelmes öltözködést kedvelő Széchenyi korabeli angol polgári ruhákban (kockás nadrág, széles karimájú, ún. kvéker kalap) látható, melyeket Londonban vásároltatt magának. A viselet ábrázolása hiteles, de a beállítás anakronisztikus, hiszen a háttérben a már elkészült Lánchíd látható, miközben a gróf még a híd építésének befejezése előtt a döblingi elmeógyógyintézetbe került.

◆

CSORBA LÁSZLÓ

MIÉRT a „LEGNAGYOB B”?

EGY TISZTELETI NÉV NYOMÁBAN

Amióta emlékezik az emberi közösség, azóta él a szokás, hogy a különleges teljesítményt kitüntető nyelvi formákban ismerik el a kortársak vagy az utókor. Már a homéroszi eposzokban megjelenik az állandó, díszítő jelző – görög–latin kifejezéssel: epitheton ornans –, hogy hőséges kíséreként jelezze az olvasónak valamely személy vagy jelenség különlegességét, fontosságát. Történelmi szereplők is e mintát követve kaphatnak tiszteleti nevet, amely sokszor „ércnél maradandóbb” emlékműve lesz alkotó – vagy nagy néha romboló – tehetségüknek.

A magyar történelmi emlékezet is így keresztelte el Anjou I. Lajos királyt „nagy”-nak, Hunyadi Mátyást „igazságos”-nak, Zrínyi Miklóst „szigetvári hős”-nek, Simonyi őbestert a „legvitézebb huszár”-nak. Most a talán leghíresebb magyar tiszteleti névnek eredünk nyomába. Miért és hogyan kapta meg egyik honfitársunk azt a nevet, melynél szebbet magyar ember nem kaphat soha? És miért hívjuk így még ma is, több mint másfél évszázaddal a „keresztelő” után?

EGY NEVEZETES MEGYEGYÜLÉS

1840. november 19-én fontos kérdésről tanácskoztak nemes Pest vármege közgyűlésének tagjai. Ezen a napon emelkedett szólásra a háromévi börtön sápadtságát még az arcán viselő Kossuth Lajos, hogy köszönetet mondjon az ellenzéki vezérmegyének a kiszabadításáért folytatott áldozatos és kitartó küzdelemért. Az események visszanyúltak 1837 tavaszára, amikor a Habsburg Birodalom politikai vezetése – Klemens Lothar Metternich kancellár irányításával – megelégedte a polgárosodásért és a nemzeti önrendelkezésért küzdő magyar reformellenzék sikereit, és úgy döntött, fizikai terrorral állja útját ellenfeleinek. Előbb az ellenzék népszerű országos vezérét, Wesselényi Miklóst hurcolták fogságba és vádolták meg hűtlenséggel, majd letartóztatták az országgyűlési ifjúság hangadóit, elsőként vezetőjüket, Lovassy Lászlót. Ezután a modern politikai közvélemény megteremtésében kulcsszerepet játszó Kossuth Lajosra került a sor, aki éppen belekezdett új lapja, a megyei és a városi politika híreit egybegyűjtő *Törvényhatósági Tudósítások* országos terjesztésébe.

A hatalmas lendülettel elindított terrorpolitika azonban végső soron nem érte el célját. Az ellenzék éppenséggel erőt merített abból, ahogyan vezérei keményen ellenszegültek az igazságtalan vádaknak és a kíméletlen üldöztesnek. Amire azonban a Deák Ferenc vezette országgyűlési ellenzék elérte a bebörtönzöttek szabadon bocsátását,

sok minden megváltozott. Wesselényit súlyos szembaj támadta meg, és így kényszerűen fel kellett adnia további közéleti tevékenységét, szegény Lovassy pedig beleőrült a börtönben ki-

...kinél nagyobb magyart nemzetem évkönyveiben nem ismerék, s kinek nevét, a Széchenyi István nevet csak buzgó bálával és hű lelkesedéssel emlegetendi minden magyar, amíg lesz magyar.”

állott szenvedésekbe. Kossuth azonban újult erővel tért vissza a politikai küzdőtérre. A szólásszabadság védelmében becsülettel végigvívott harca ekkor már országos tekintélyt szerzett számára, ezért gyűltek össze szép számban a megyei urak is, hogy meghallgassák köszönő szavait.

A beszéd adott pillanatában azután elhangzott a következő, nagyszerű mondat: „*valamint egy nagy és fontos téren*

»Miért emel olly magasra, hol nem tarthatom fel magamat.«”

a setétséget utálni már megtanultuk volt fényvillogással ama férfiúnál, kinél századokon ható eredményekben sem nem többet, a nemzet úljonszületésén sikeresben munkást, egyszóval kinél nagyobb magyart nemzetem évkönyveiben nem ismerék, s kinek nevét, a Széchenyi István nevet csak buzgó bálával és hű lelkesedéssel emlegetendi minden magyar, amíg lesz magyar.”

A teremben erre kitört a tapsvihar és az ováció – tanúskodik róla számos kortárs beszámoló. És nemcsak a táblabírák éljeneztek, hanem a karzat is, annak ellenére – tehetjük hozzá –, hogy néhány héttel korábban a gróf a pesti ifjúságot leckéztető írást tett közzé a *Társalkodóban*.

Mindenki örült tehát – kivéve az, akire e szép szavak vonatkoztak. Ezt olvassuk Széchenyi aznap esti naplóbejegyzésében: „*Kossuth megragad egy alkalmat, hogy a legnagyobb magyarnak nevezzen. Dübörgő, hosszú tetszés. Én nem indulok meg. Később: Kossuthnak, »Miért emel olly magasra, hol nem tarthatom fel magamat.«*”

Kijózanító pillanat – a történelmi legendáriumban megőrzött kép, a reformkor két óriásának szellemi-érzelmi találkozása helyett kínos feszengés. A tudományos kutatás ma már pontosan feltárta, miért is nem örült a gróf e kitüntető elnevezésnek. Kossuth ugyanis beszédében nem Széchenyi apoteózisát kívánta elzengeni, hanem a maga életútjának a reformokkal való összekapcsolásáról szólt, és ennek során említette meg a másik halhatatlan érdemeit. Szinte népmesei „technikával” mutatta be önmagát

A Lánchíd építésének első tele. Barabás Miklós akvarellje, 1841.

A kép bal oldalán látható, oszlopos készülékek azok a cölöpverő gépek, amelyekkel a hídpillérek alapját adó szlavóniai tölgyfa cölöpöket a folyóágy talajába beleverték.

mint „érdemtelen hír- s névtelen homályos polgárt”, aki barátai segítségével a reformok pislá mécsesét „egy kis szövétneké növelte, mely legalább annyi világot adott, hogy éreznők mellett, mi borzalmas nem jó e térszakra is a sötétség”. Mintha csak a mesebeli kisbojtárt hallanánk, aki nekivág a nagyvilágnak, hogy megküzdjön a házathazát fenyegető ellenséggel. Nem kétséges, hogy a börtönt megjárt lapszerkesztőnek minden erkölcsi alapja megvolt ahhoz, hogy az átalakulás ügyét sajátjaként mutassa be. Ám miközben magáról beszélt, ekkor említette meg – még hozzá múlt időben! – Széchenyit, és így lényegében felül- (és kívül-) emelte őt a reformokért küzdők táborán.

A lélekemelő szavak kísérete nem tetszett tehát a grófnak; az, hogy itt végső soron nem róla volt szó, noha őt dicsérték; hogy példakép már csupán, s nem a napi küzdelmek vezére vagy legalábbis osztályosa. Emiatt tovább növekedett Kossuth iránti ellen-szenve – miközben maga a „kereszt-apa” hamarosan megismételte és így tovább nyomatékosította kijelentését 1841-ben megjelent, *Felelet* című röpiratában, amelyben Széchenyinek a *Pesti Hirlap* modorát támadó írása, *A kelet népe* érvelésével vitatkozott. Ebben írja, hogy „Ki korán jó, izoláltan [elszigetelve] áll, 's az egyedülállónak lépteit maradandó hatás nem követheti. [...] A' ki későn jó, fényes nappal gyűjt világot, 's még hálát adhatunk, ha működése csak haszontalan. [...] Gróf Széchenyit a' kor szükségének ha-

Kossuth Lajos.

A Pesti Hirlap szerkesztője, Széchenyi munkásságának méltatója, tiszteleti nevének kitalálója, majd a reformok tartalmáról és a politika modoráról folytatott vitákban fő ellenfele.

talma alkalmas perczen ragadta meg. Ő korának nyelvéné lön; ő a nemzet jobbjai gondolatának szavakat adott. És hatásának titka itt fekszik. [...] Ujjait a' kornak üterére tevő, és megértette lüktetéseit. És ezért, egyenesen ezért tartom én őt legnagyobb magyarnak.”

A röpiratot olvasó kortársak természetesen pontosan ismerték a két politikus közötti feszültséget, sőt, talán azt is megéreztek, hogy a pesti megyegyűlésen elmondott beszéddel immár a re-

formerek új nemzedéke, az 1840-es évek programadói jelentkeztek be a politikai arénába. Ez azonban az elnevezés terjedésében nem okozott fennakadást. A közvélemény örült az alkalomnak, hogy lelkesedhet Széchenyiért, és hamar kikopott az emlékezetből a beszéd konkrét kontextusa. Aki csak hallotta a díszítő és elismerő jelzős szerkezetet, úgy vélte, Kossuth éppen azt fogalmazta meg, amit Széchenyiről mindnyájan gondoltak és elismételve most ki is mondtak. És az elnevezés elindult máig töretlen hódító útjára.

A MAGYAR „CIVILIZÁTOR”

De miért is érezték úgy a kortársak, akik az elnevezést felkapták és terjeszteni kezdték, hogy az igazat hallják, hogy Széchenyire valóban illik ez a fokozhatatlan elismerést tartalmazó állítás? Két tényező kölcsönhatása érvényesült: a gróf valódi tetteinek és annak a korai kultusznak a hatása erősítette fel egymást, amely az államférfit az 1820-as évek közepétől kezdve körbevett és népszerűsítette. Mindkét tényező a korabeli nyilvánosságban a lehető legszélesebb körben terjesztette a gróf tevékenységének eszméit, tennivalóit és eredményeit. Ám nemcsak a részletek gazdagsága hatott, hanem az összefüggések felismerése is: a közönség ekkorra már megértette, hogy Széchenyi zsenialitása éppen ebben mutatkozik meg. A gróf ugyanis jóformán egyetlen reformja-

A Pestet Budával összekötő hajóhíd, a háttérben a Lánchíd már épülő, Pest oldali pillérével. Barabás Miklós akvarellje, 1843.

Barabásnak a Duna-part átalakulását bemutató akvarelljei nemcsak szépségükkel hatnak, hanem egyben hűséges képi dokumentumai Széchenyi pesti tevékenységének.

vaslatot sem talált ki saját maga. Az ő erőssége annak felismerése volt, hogy ez a sok tucat lenyűgöző alkotás mi-képp tudja a legszorosabb kapcsolathá-lóban erősíteni egymást, és összessé-gük, szerkezetük miként rajzolja elénk a modern Magyarország új arculatát.

„Közepesülni” kell, vagyis nemzeti centrumra van szükség – hirdette a gróf –, ahol összetalálkozhatnak a vál-tozásra törekvő erők, ahol eszmecse-réjükből modern, kritikai közvéle-mény születik, amely megvitatja a te-endőket és ellenőrzi azok végrehajtá-sát. Ez a központ nemcsak szellemi, hanem fizikai helyszín is, ahová oda kell csábítani a honfitársakat.

Így lóverseny kell, a lótenyésztés gazdasági és katonai érdekein túl fő-

képp azért, hogy az arisztokrácia és a vagyonos réteg ennek révén is össze-gyűljön, és mind több legyen az „esz-mesúrlódásra” az alkalom. Casino kell, tulajdonképpen klub, mint Angliában, mert az a politikai informálódás és vé-leményalkotás ideális helyszíne. Szabá-lyozni kell a Vaskapunál a Dunát, hogy a folyó ne legyen „vak zsák” többé, hanem hullámain a hajók elérjék a ten-gert és Isztambult, és így Pest lehessen a Kelet-Európa és a Balkán felé irá-nyuló nyugati anyagi és szellem ex-port grandiózus elosztóállomása. Híd kell, hogy a középkorias elkülönültsé-güket még őrizgető városkák-ból a gaz-dasági forgalom és a közlekedés fellen-dülése révén nagyváros és mindezek végső folyományaként igazi magyar fő-

város – Budapest! – szülessen, amely-nek gazdasági ereje akár az egész Habsburg Birodalom uralkodói centru-mát is átcsábíthatja Bécsből a magyar Duna partjára. És emiatt is óbudai ha-jógyár kell, meg hengermalom, fönt, a Gellért-hegyen Nemzeti Pantheon, a Duna-parton Nemzeti Színház, gőzha-józás a Balatonon, selyemhernyókat tápláló szederfasorok a falvak főutcáin, a szintén Angliában megismert, folyó-vizes tisztálkodási készülékek a kasté-lyok, polgárlakások, parasztporták fo-lyosóvégein, gázvilágítás, azután csó-nakda és egészségnevelő sportintéz-mények – nem volt olyan szeglete a magyar világnak, ahová ne ajánlott volna valami újat és nagyszerűt a ma-gyar „civilizátor”.

A Lánchíd. George II. Hawkins színes litográfiája, 1840-es évek.

A Lánchíd a maga korában a legmodernebb technikával épült, de Széchenyi nemcsak ezért volt büszke rá, hanem kezdettől az új Magyarország szimbólumának tekintette. Pesti lakását is úgy választotta meg, hogy ablakaiból folyamatosan figyelemmel kísérhesse az építési munkálatokat. A speciális szereléseket részben angol szakmunkások végezték, akik szabad idejükben segítették Széchenyit abban is, hogy meghonosítsa a modern evezőssportokat a pesti Dunán.

EGY NEMZETET MEGTARTANI

Ezt a nagyszerű, komplex látomást ugyanakkor összefogta egy még tágabb gondolatkör: a magyar nemzetről mint ideális közösségről formálódó nézeteinek összessége. A haladás civilizatorikus eszméit belső indíttatásból elsősorban a magyar nemzet mint az ő számára elsődleges közösség életviszonyainak fejlesztése érdekében konkretizálta. Az ember társas lény, csak csoportban képes emberként létezni, és miként az közismert, a 18. század közepe táján az európai társadalmak történetében egy új közösségtípus kezdett kialakulni, amelyet a kortársak – középkori eredetű, de változó értelmű kifejezéssel – nemzetnek neveztek el.

Természetesen mindig is létezett egy-egy csoport számára az az élmény, hogy őket összekötheti a nyelv, a létfenntartás, az átélt tapasztalatok (történelem), továbbá annak közössége, ahogyan mindezt a csoport tagjainak nevelési stratégiáiban, szokásaiban stb. áthagyományozzák utódaikra. A népek (etnikumok) összetartozási élménye azonban – alighanem a polgári átalakulás részeként és eszközeként jelentkező, új típusú kommunikáció hatására – most felerősödött, sokkal szorosabbá vált, még mélyebben tudatosult, új vonásokat vett fel. Széchenyi nemzedéke persze ezzel a csoportpszichológiai folyamattal még nem volt, nem lehetett tisztában, így a maga magyarságát nem történeti jelenségként

élte meg, hanem ugyanolyan teremtett adottságnak tekintette, mint a többi nemzet létét, voltaképp az egész természeti környezetet körülöttünk – a világot, ahogyan azt a *Bibliában* leírtak szerint az isteni gondviselés a semmiből létrehozta.

Mivel azonban a nemzet mint új közösségtípus mintája az egyik legősibb közösségtípus, a vallásos csoport, kezdettől megvolt annak a lehetősége, hogy a nemzet tagjai az új közösségi szolidaritást, a nemzeti érzést nemcsak ősi örökségnek, hanem valamilyen feladatnak is tekintsék, amelyet ugyanolyan erkölcsi kötelesség teljesíteni, mint a *Szentírás* bármely más morális parancsát. Nos, Széchenyi hazafiságának, – a gyermekkori környe-

Széchenyi István képmása, a háttérben Pest-Buda látképe a tervezett Lánchíddal.

Szabó Gyula olajfestménye, 1843.

A Franz Eybl egy évvel korábbi portróját felhasználó kép az első olyan ábrázolás, amely a grófot együtt mutatja legjelentősebb alkotásával.

zet ezer öntudatlan mozzanatában, azok identitásformáló azonosulásai-
ban rögzülő – nemzeti érzésének alig-
hanem ez volt a legerősebb sajátos-
sága: izzó erejű erkölcsi elköteleződés
és felelősségvállalás annak az isteni
küldetésnek a beteljesítésére, mely
szerint ha egyszer létrehozta a magyar
nemzetet, akkor annak sorsán, sorsa
jobbításán az arra hivatottaknak mun-
kálkodniuk kell.

Széchenyi így fogalmazta meg ezt
A kelet népe lapjain: „Az emberiségnek
egy nemzetet megtartani, sajátosságait
mint ereklyét megőrizni s szeplőtelen
minémiségében kifejteni, nemesíteni
erőit, ereinyeit, s így egészen új, eddig
nem ismert alakokban kiképezve, vég-
céljához, az emberiség feldicsősítéséhez
vezetni: kérdem, lehet-e ennél minden
kesertől tisztább érzés; hacsak mint
hangya ily megdicsősítéshez egy parány-
nyal is járulhatni, van-e ennél emberek
közt, kiktől lelki örömök el nem zárva,
édesb osztályrész?” A hazaszeretet te-
hát az isteni világtervnek az az „ener-
getikai egysége”, amely az egyes nem-
zetek – mint az emberiség egyen-
rangú részei – fejlődését mozgatja,
előbbre viszi. Ahogy a Világban pontos-
san kifejtette: „Minél többet s mélyeb-
ben tekinték a múlt idők rajzába, mely
legbívebb tükre a jövendőnek; minél
tisztább világban kezdém látni a jelen-
kor eseteit: annál erősb hitté vált ke-
lemben, hogy a munkásságnak legna-
gyobb rugója a honszeretetet, a munkás-
ságnak legbizonyosb követője a gaz-
dagság, erő s erény, s hogy így a
közgyarapodás, nemzeti súly s lakosok
tisztá erkölcsse honszeretetből fakad leg-
inkább.”

Széchenyinél a haza és haladás gon-
dolata számos ponton, roppant ere-
deti alakzatokban kapcsolódott össze.
Példák száza helyett idézzünk egyet.
Mindennapi öltözködésében például
előnyben részesítette a kényelmes és
célszerű nyugati divatot a kockás nad-
rágtól a széles karimájú kvéker kalapig
– így ábrázolja őt Sterio Károly híres
akvarellje is a Duna-parton. Ám eköz-
ben ugyanilyen műgonddal törekedett

a báli divat „megmagyarosítására” is! Az 1839. évi farsangi bálra emlékező Podmaniczky Frigyes följegyezte, hogy a táncszünetben Széchenyi így fordult környezetéhez: „»Hanem, uraim, különös dolog előttem, hogy itt szebbnél-szebb idegen táncokat táncolnak, de a legszebb táncot, a mi magyar táncunkat nem!« - »Nincs a tánc-ordnungban [táncrendünkben]!« - szolt egy erős hang a sokaságból. - »Éppen az a hiba! - válaszolta a gróf arra fordulva, honnan a hang jött -, s én nem értem, miért ne lehetne itt a magyar táncot szintúgy járni, mint azokat a többieket? «” A fiatal Orczy István báró azonnal „vette a lapot”, és előbb elropta szólóban, majd a testvérével mutatott be egy tüzes csárdást. Széchenyi - folytatja Podmaniczky - „midőn a fiatal báró gyönyörű hűgával ily szépen és népiesen járták el a magyar nép táncát, s az éppen olyan volt, milyennek ezt ő óhajtotta, boldog volt, s vastag szemöldjei s bajusza dacára is meglátszott arcán a gyönyörködésnek és teljes elégtételnek és egy előre sejtett siker és elégtétel érzetének kifejezése. Számítása sikerült. Ritkán láthatták őt oly derült arccal. A gróf nyájás szavakkal köszönte meg az ifjú bárónak szívességét,

s vele kezét szorítva mondá: »Ez az én táncom.«”

A kortársaknak tehát az volt a tapasztalatuk, hogy a kivételes áttekinthető képességű, komplex szemléletű, kreatív ötletekkel teli zseni mély erkölcsi elköteleződéssel szentelte életét a magyar nemzet mint a számára isteni küldetéssel kijelölt közösség fölemelésére. Ezt az 1830-as években közismertnek számító tényét és közösségi élményt fogalmazta meg különleges nyomatékkal Kossuth nyelvi telitalálata, így pillanatok alatt elterjedt és közkedvelté vált a hazai nyilvánosságban.

MIT GONDOLT AZ UTÓKOR?

A „legnagyobb magyar” tiszteleti név természetesen nem maradt volna fenn a születésétől máig eltelt 176 esztendőben, ha az újabb és újabb nemzedékek Széchenyi-képében nem éltek volna tovább vagy éppenséggel nem születtek volna frissen olyan vonások, amelyek újra és újra hitelesítették ezt az állítást. Pedig kultusza, amely már életében övezte, a dualizmus korai időszakában nem kapott újabb lendületet,

Széchenyi István Béla fiával megtekinti az épülő Lánchidat.

Sterio Károly színezett litográfiája. A művész az 1850-es években készítette litográfiáját, Andrásy Manó korábbi rajza alapján. A kép azt sugallja, hogy Béla már gyermekként részese lett apja mítoszának, ami azért lehet fontos, mert a fiatal gróft titkos hazafias reménykedés övezte az önkényuralommal szemben állók körében.

mert a bécsi udvarban mindig is maradtak fenntartások a gróffal szemben. Bár budapesti szobrára már a halála után néhány nappal megindult a gyűjtés, éppen húsz esztendő telt el, mire Engel József alkotását felavathatták az Akadémia palotája előtti parktükörben.

Az ezekben az években mindent uraló ún. közjogi kérdés - röviden: Magyarország viszonya Ausztriához - Deák és Kossuth alakját emelte a középpontba, előbbi a kiegyezés védelmezőinek, utóbbi a kritikusainak lett a vezére, majd szimbóluma. Hogy Széchenyi gondolati öröksége révén új pozíciókat lehetne találni e régi vitában, csak a századforduló után került a hazai szellemi élet homlokterébe, olyan méltatók tollán, mint például ifj.

Forrás: Werfer Károly: műnyomdájából

A NEMZET LEGELSŐ NAPSZÁMOSA.

GRÓF SZÉCHENYI ISTVÁN
született 1792. szept. 20. meghalt 1860. április 4.

A nemzet legelső
napszámosa.
Werfer Károly
műnyomdájából, 1860

Andrássy Gyula. Ezt a lehetőséget azután a két világháború között nagy hatású koncepcióvá formálta Szekfű Gyula, a korszak reprezentatív történésze, aki a trianoni katasztrófa magyarázatának szánt nagy jelentőségű munkája, a *Három nemzedék* lapjain a gróft szembeállította a 19. század liberális politikai csoportjaival, és egyenesen minden idők magyar politikája tévedhetetlen útmutatójává, megfellebbezhetetlen erkölcsi mércéjévé avatta.

A második világháború után azonban fordult a kocka. A szovjet segítséggel hatalomra kerülő kommunista csoport felismerte, hogy a szimbolikus politika szintjén múltat kell magának találnia, vagyis törekvéseinek szerves előzményt kell keresnie a magyar történelmi hagyományban. A jól megválasztott múltnak ugyanis azt kellett sugallnia, hogy képviselőjének hatalomra kerülése nem idegen fegyverek erőszakos műve, hanem történelmi szükség-szerűség volt. Széchenyi ekkor e szerepre nem jöhetett szóba, részben a gyűlölt Horthy-korszakban kialakult kultusza miatt, de azért sem, mert a „munkások és parasztok államának” hogyan is lehetne egy arisztokrata a politikai példaképe. Így a Moszkvából hazatérő kommunisták inkább Kossuthot választották, pedig vele is voltak súlyos „bajok”: egyfelől nem volt elég „osztályharcos”, másfelől a függetlenségért folytatott küzdelemmel is kínosan összeforrt a neve. Kossuth személyének kisajátítása tehát csak durva történelmi hazugságok kitalálásával és erőszakos sulykolásával együtt volt lehetséges, így többek között azzal is, hogy Széchenyiből ellenpontként sőt hazaárulót kellett csinálni.

A manipuláció azonban nem tudta tönkretenni Kossuth valódi örökségét: 1956-nak vezérlő csillaga lett a függetlenségért harcoló, demokratikus gondolkodású államférfi. Őt tekintette Nagy Imre is politikai példaképének. A forradalom leverése után így megpecsételődött Kossuth sorsa: az új rezsim sem Rákosiék „hamis”, sem Nagy Imre „igaz” Kossuthját nem használhatta fel múltkereső céljaira. Új hőst kellett találnia. Így került a képbe ismét Széchenyi, akiről 1960-ban, halálának centenáriumán újra engedélyezték a megemlékezést. Történész körökben ekkor már feléledt az igény, hogy újra foglalkozni lehessen a „legnagyobb magyar” életművével. A pártközpontban pedig ráeszméltek arra, hogy Széchenyi megünneplésével két legyet is

üthetnek egy csapásra: egyfelől kapóra jött a gróf bírálata az úgymond megdöglött, „rossz forradalmár” Kossuth ellen, másfelől pedig újra aktuális lett a „magyar civilizátor” mítosza.

Mint tudjuk, a levert forradalomra adott reakcióként elindult a kádárista kísérlet egy „élhetőbb” szocializmus kialakítása érdekében. Ebben a helyzetben a hatalom jól használhatott egy olyan történelmi személyiséget, aki egykor azt mondta: ne foglalkozunk azzal, hogy egy nagy birodalomba tartozunk – törődjünk csak a magunk háza tájával, itt csináljunk korlátozott modernizációt, jobb életkörülményeket stb. Azt hiszem, nem túl nehéz kitalálni, mire kellett emlékeztetnie ennek az „új” Széchenyinek...

1960-ban tehát újra tarthattak akadémiai megemlékezést a gróf haláláról, könyvek jelenhettek meg róla, megkezdődött „politikai” rehabilitációja. Ez a korlátozott új Széchenyi-kultusz azután végigkísérte az egész Kádár-korszakot. Ebbe például jól illeszkedett, hogy az új gazdasági mechanizmus propagandájában is megjelent a reformer Széchenyi alakja.

A hatvanas években már alkotóereje teljében lévő történészgeneráció felismerte, hogy a politika oldaláról megnyílt egy lehetőség, és azt gondolták, hogy ha Széchenyit ebben a szerepkörben mutatják be, az valamiképp ideológiailag erősíti a Moszkvától független magyar „út” esélyét, és így áttelesen az egész magyar társadalom jobb életlehetőségeit szolgálja. Sőt, Széchenyi itt egy még szélesebb összefüggésbe is beleilleszkedett: ekkoriban indult meg a Habsburg Birodalom, a kiegyezés és a dualista rendszer átértékelése. Az ötvenes években Deák művét még az imperialistákkal kötött sőt alkuként ábrázolták. A gazdaságtörténeti kutatások új eredményeinek felfedezése azonban megalapozta a kiigazítást: immár azt hangsúlyozták, hogy az alkukötés mélyebb összefüggések felismeréséből fakadt, és valójában 1848 követeléseiből csak annyi volt reálisan elérhető, amennyi 1867-ben megvalósult. Ez megint csak kapóra jött a pártközpont illetékeseknek: azt sugallta, hogy Magyarország nem önmagában modernizálódik, hanem egy nagyobb egység részeként. Ezt pedig lehetett úgy is érteni, hogy a nagyobb egység a KGST és a szovjet birodalom, amelybe beletartozunk. A történészek tehát jóhiszeműen úgy érezhették, hogy ha azt bizonyítják, milyen kiváló esélyei és

eredményei voltak a magyar modernizációnak a Habsburg Birodalmon belül, és milyen nagyszerű volt Széchenyi koncepciója, aki nem akart ütközni Béccsel, azzal a kádári Magyarországon élők esélyeit is javítják: lám, nem konfrontálódnak Moszkvával, és mégis elviselhetőbb világban élünk, mint a többi szocialista ország lakói.

Ez a lendület persze néha kissé „meghegyezte” a tollat. Nem kétséges, hogy Széchenyinek és Kossuthnak rengeteg vitája volt egymással és nagyon nem szerették egymást. De ezt a vitát a történészek és közírók egy része tovább élte, érzelmileg is túlszínezte, sokakra rákényszerítve a döntést: csak úgy lehet az egyiket elismerni, ha ugyanakkor gyűlöli a másikat. Ez pedig nyilván nagyon jól jött azoknak, akik az '56-tal azonosított Kossuthot háttérbe akarták szorítani a magyar közgondolkodásban. Azok, akik ma Széchenyi egykori vitaellenfelét bántják, és azt hiszik, alábecsülése mindenképpen szükséges ahhoz, hogy a gróft nyugodt szívvel tisztelhessek, sajnos nem is sejtik, hogy voltaképp még mindig a rég letűnt pártközpont manipulatív akarát hajtják végre...

A Kádár-kori Széchenyi-kultusz egyébként hamar kinőtte a hatalom szabta kereteket, mert még a róla elnevezett szocialista brigádok szövetsége is olyan értékeket hirdetett és érvényesített, amelyek végső soron a korban jól ismert „áthallásos” beszéddel kritizálták a pártállami diktatúra silányságait, ostobaságait és embertelenségét. A rendszerváltozás óta pedig a Széchenyi-tisztelet új lendületet vett és napjainkban is dinamikusan terjed.

Áttekintve a „legnagyobb magyar” tiszteleti név eddigi 17 évtizedének történetét, megállapíthatjuk, hogy majd minden korszakban olyan Széchenyiképek szolgált jelzőjéül, amelynek nemhogy csökkent volna, csak tovább fokozódott a ragyogása. Egyedül a sztálinista diktatúra idején, az 1950-es évek első felében szünetelt állami kultusza és minősült „osztályellenségnek”, ám ez csak még tisztelhető tette nevét a diktatúra ellenfeleinek táborában! A magyar emberek máig töretlenül szeretik ezt az elnevezést, szívesen használják, mert egyetértenek Arany Jánosnak a Széchenyi-örökségre vonatkozó, beteljesült jóslatával: *„Nőtön nő tiszta fénye, / amint időben, térben távozik.”* ♦

Gróf Széchenyi István.
Barabás Miklós festménye

ESTÓK JÁNOS

FÖLDBIRTOKOS *és* NAGYBEFEKTETŐ

SZÉCHENYI, A GAZDÁLKODÓ

Széchenyi a gyakorlatban is képes volt arra, amit elméleti munkáiban ajánlott: sikeresen alkalmazkodott az új, a piaci viszonyokhoz. Eredményesen gazdálkodó nagybirtokos és sikeres nagybefektető volt. Maximálisan kihasználta a lehetőségeit, dinamizmus és innovativitás jellemezte. Kezdeményező volt, rengeteg üzleti ötlettel. Egyszerre jellemezték a születési arisztokrácia és a kapitalizálódó gazdaság kihívásaira választ adni képes vállalkozó polgárság magatartásjegyei. Ugyanakkor a 19. század második felében, a piacgazdaság magyarországi kibontakozása idején nyilvánvalóvá vált, hogy a polgárosodás Széchenyi által bejárt útját a volt nemesi földbirtokosok többsége nem tudta követni.

Széchenyi a vállalkozóktól – napjainkban is – elvárt szinte minden tulajdonsággal rendelkezett: alapos bel- és külpolitikai, illetve bel- és külgazdasági tájékozottsággal, rendszerszemlélettel, szervezőképességgel, kreativitással bírt. Kimagasló volt írás- és beszédkészsége, idegennyelv-ismerete. Több területen (lótenyésztés, eperfatermesztés, hídépítés, nagyipari malmászat stb.) sajátított el magas színvonalú szakmai, technikai és technológiai ismereteket. Folyamatosan képezte magát: sokszor – a magyar nyelvű szakirodalom hiányában – idegen nyelven olvasott szakkönyveket; hazai és külföldi vízépítő, gépész- és építésmérnököktől, a mezőgazdaságban, a közlekedésben és más területeken jártas szakemberektől tanult.

POLGÁRI MENTALITÁSÚ ARISZTOKRATA

Dúsgazdag arisztokrata volt, de még arra is vállalkozott, hogy gépészeket vegyen tanórákat Angliában. Szakmai alapismeretekről tanuskodó agrártudományi, műszaki problémákat vetett fel, kérdéseket intézett magasan képzett és/vagy gyakorlati ismeretekkel bíró szakemberekhez. Egyik angol nyelven írt levelében James Watt azonos nevű mérnök fiától például egy alacsony merülésű, fatestű gőzhajó megépítésének lehetőségéről érdeklődött.

A gróf leírta a hajótól elvárt műszaki tartalmat: merülési mélység, üzemidő egyszer vételezett tüzelőanyaggal, nagy sodrású részekben csörlő alkalmazása stb. Sőt megfogalmazta azt az elvárást is, hogy a hajó képes legyen a Dunán és a Földközi-tengeren is közlekedni. „E hajó, melynek nem lennének oldalablakai, hanem csak felülről kapná a fényt, és megfelelő árbocokkal és kötélzettel rendelkezne, képes lenne arra, hogy a Fekete Tengeren Konstantinápolyig biztonságosan közlekedjen, és hogy időnként a Földközi Tengeren is használják?” – tette fel a kérdést 1834-ben Wattrak.

A gróf nem sejtette, hogy a két világháború között a kis merülésű folyam-tengeri hajók kifejlesztése a magyar hajógyártás kimagasló sikere lesz. (A Ganz-Danubius hajógyár 1934-ben bocsátotta vízre új hajótípusának első tagját, a Ganz-Jendrassik dízelmotorral felszerelt Budapest Duna-tengerjáró hajót.) Az azonban Széchenyi érdeme, hogy a Duna hajózhatóvá tette-

lén munkálkodva elképzeléseiben összekapcsolta a folyami és a tengeri közlekedést.

Széchenyi nem volt híján az önbizalomnak sem – már ami a nappalok cselekvő világát s nem az éjszakák gyötrő kétélyeit illeti. Öntudatosan láttatta a maga szerepét. Egy párizsi lovasújság, a *Journal des Courses* (Lóversenylap) szerkesztőjének, Frédéric Auguste de Rochau-nak francia nyelven írt levelében így fogalmazott: „A tévedések és előítéletek elleni harcban és a jó melletti kiállásban saját személyünk nagyon gyakran játszik szerepet. Példának okáért nekem eddig egymás után több mint húsz angol csődör volt a birtokomban s ezenkívül ötven angol telivér kanca, s így a bécsi és pesti versenyeken nagyszerű sikert értem el. Kilenc serlegből, amelyek az utóbbi három évben a futamok díjai voltak, hatot az én ménemem lovai nyertek meg, és megnyerték volna a másik hármát is, ha akarom, vagy ha lovaikat nem zárták volna ki.”

Céljai eléréséhez felhasználta a nyilvánosság régi és új fórumait: könyveket, röpiratokat, újságcikkeket írt és újsághirdetést fogalmazott; főrendként felszólalt a pozsonyi diétán, Pest választott polgáraként a városi ülésen és egyes részvénytársaságok tanácskozásain; kiterjedt levelezést folytatott főméltóságokkal, különféle rendű-rangú tisztviselőkkel és szakemberekkel. Az imént idézett levélben foglaltak is igazolják, hogy Széchenyi tisztában volt a nyilvánosság szerepével: ugyanis folyamatosan tájékoztatni kívánta a francia olvasókat a magyarországi lóversenyzés és a lovakkal kapcsolatos egyéb dolgok állapotáról a sajátón keresztül.

CÉLTUDATOSSÁG, KOCKÁZATVÁLLALÁS, KITARTÁS

A gróftól céltudatosság, kockázatvállalás és kitartás jellemezte. A vállalkozások alapításához szükséges tőkét leginkább részvények kibocsátásával igyekeztek előteremteni Magyarországon az 1830-as évektől kezdődően. A vállalkozás beindításához, pénzügyi stabilitásához elegendő jegyzés kellett. Széchenyi számos induló vállalkozásba fektetett be, és másokat is részvényvásárlásra buzdított. Szóban, illetve személyre szóló vagy körlevelekben nagyon is gyakorlatias indokokkal bírta rá kortársait a kockázatvállaló befektetői

magatartásra. Ehhez az adott ügy országos hasznossága mellett a vállalkozás várható anyagi előnyeit is taglalta. Így tett a veszprémi káptalannak írott, 1846. december 2-án kelt levelében is, amikor a részvénytársasági formában létrehozott balatoni gőzhajózáshoz akart befektetőket toborozni: általában a Balaton környékének felvirágoztatására, konkrétan a part közeli birtokok értéknövekedésére hivatkozott.

Testvérét, Széchenyi Pált – akit „Somogy egyik legkiválóbb földesura, szeretett testvérem és legjobb barátom s ezen felül tökéletesen rendezett életet élő gavallér és felvilágosodott hazafi”-nak nevezett levelében – is a Balaton Gőzhajózási Társaság részvényeinek vásárlására ösztönözte. Nem sok sikerrel. Levelezésükből kitűnik, hogy a nagybirtokosok az újfajta befektetési lehetőségektől jellemzően tartózkodtak. Ha pedig részvényt vettek, akkor szinte minden esetben gyors és nagy hasznot vártak el. „Úgy tűnik, azt veded szememre, hogy Téged csak olyan vállalkozásokba hívtalak meg, amelyek nem nyereségesek, mint az Akadémia, a lóversenyek, a Kaszinó és a selyemtenyésztés, kihagytalak azonban olyanokból, amelyek nyereséget hoznak, mint a hengermalom” – írta csalódottan bátyjának István. Kifejtette, hogy kockázatvállalás és kitartás nélkül nincs haszon.

Széchenyi, mivel nem akarta a balatoni gőzhajózás ügyét – és erőfeszítéseit – veszni hagyni, 1847 nyarán újabb részvényeket vásárolt: „Füreden példával akarván előállni, még 40 részvényt írtam alá, és így most 50 darab van hátomon = 7500! E hazafiúi tett nagyon tetszett, de követőkre nemigen talált, csak üggyel-bajjal kell egybekoldulgam a forintokat!”

A gróf kockázatvállaló befektetési magatartása korántsem jelentette azt, hogy könnyelműen bánt volna a vagyonával. Még a kisebb összegű bevételekre-kiadásokra is volt gondja: takarékosagra intett, árajánlatokat kéretett be. Ugyanakkor a tisztességes haszon megszerzését mások esetében is az üzleti élet velejárójának tartotta. A gyapjú eladási árának ingadozása kapcsán például a következőket írta uradalmi igazgatójának, Lunckányi Jánosnak, 1833-ban: „Lesz legyen akárhogy, 135-tel [pengő forinttal] oly elégedett vagyok mint egy király. Azt is hiszem, hogy »még feljebb fog menni« – legyen meg a kereskedő nyeresége is. Egyébiránt nem tartom soha is jogosnak »irányomtól meghúzni a kötelet« – mert bizony elszakad.”

KIVÉTELES MUNKABÍRÁS

Széchenyi kivételes munkabírással rendelkezett. Több dologgal foglalkozott párhuzamosan, amint az a Wesselényi Miklósnak írt, 1845. április 21-én Pesten kelt leveléből is kiderül: „Ló, se lyemtenyésztés még mindig csüggedetlen. – A lánczid-építésnél e télen minden nehézséget legyőztünk, úgy hogy miután a budai részen a folyóban álló zárgátban is le van téve az alap, ezentúl csak idő és munka kell az egésznek be végzésére. N[émet]-Ujhelyről Sopronba vasút készül, és nem sokára tán odébb; csak most tartánk közgyűlést. – Gőzhajózás kimondhatlanul fejlődik. – Hengermalom, mely nem igen akart gyara-

podni, szintén virágzásnak indul. – Pest-Szegedi csatorna dolga néhány hét leforgása után el lesz döntve: kivihető-e vagy sem, és ha igen, t. i. haszonnal – mert hiszen ma már technikai lehetőség szintén nem létezik – tüstént ásó, kapa stb. – Most itt egy sétahely körül foglalatoskodom; és e mellett az óbudai nagyobb szigetet vágyom parknak elrendezni, miután már rendesen két gőzös, »Pannonia és Buda« jár a két város közt fel és alá stb. stb.”

Dolgozószobája leginkább egy, a gazdasági élet különféle területein érdekelt nagypolgáréra emlékeztetett. Így látta ezt Joseph Andrew Blackwell: „Tegnap felkerestem Széchenyit; asztalát szokás szerint különféle tervek és

rajzok borították – vasút Sopron és Bécsújhely között – színház Pesten – tervek a pesti Városliget mellett felépítendő házakról, szolgálházakkal és körülkerített kertes terekkel, mint Londonban.”

A Széchenyi nevével a magyar közgondolkodásban összeforrt tervek és a megvalósult alkotások egy része nem kötődik minden elemében a grófhoz. Voltak olyanok, amelyeket mások készítettek elő, például a soproni gőzmalom létesítése vagy a balatoni gőzhajózás elindítása. Budapest sem Széchenyi munkásságának eredményeként lett a világ vezető malomipari központja a 19. század végén. Ami azonban a fenti példák esetében is vitathatatlan: a gróf kiváló érzékkel karolt fel reménytelinek tartott induló vállalkozásokat, és remekül választotta ki a munkatársait. Utóbbiak esetében nem a származás, hanem a szakértelem számított az elsődleges szempontnak, gondolhatunk itt Lunkányi (Liebenberg) Jánosra és Vásárhelyi Pálra vagy akár William Tierney Clarkra és Adam Clarkra.

Sikerei további zálogát jelentette, hogy Széchenyi – mai kifejezéssel élve – eredményes lobbista volt. Az általa felkarolt és befektetésre is felhasznált vállalkozások érdekében különféle engedélyeket, kedvezményeket járt ki. Több esetben – a hengermalom, a Lánchíd vagy a Nemzeti Színház kapcsán – javasolta például József nádor pártfogóként történő megnyerését, majd a nádor erkölcsi és anyagi támogatását kérte a vállalkozások engedélyeztetéséhez, jutányos telekvásárlásokhoz, kamatmentes kölcsönhöz stb. Széchenyi, mint az Első Dunagőzhajózási Társaságban érdekelt részvényes, angolai kapcsolatait felhasználva segítette új hajógépek beszerzését, angolai gépészek és hajózási szakemberek elszegődtetését a vállalathoz.

Mivel a fatestű hajók számára különösen fontos volt a fagymentes kikötő, a gróf 1835 nyarán József nádorhoz fordult, hogy tetesse rendbe az Óbuda és az Óbudai-sziget közötti Duna-ágot: a település felőli partoldalt burkolják fával, és kotortassák ki az elzártonyosodott részeket. A jobb parton fekvő telkeket pedig engedjék át a magántársá-

József nádor (1776–1847), a Pest városrendezéséért felelős Szépítő Bizottmány vezetője.

Barabás Miklós festménye, 1846

ságnak. Közbenjárt a Magyar Királyi Udvari Kamaránál is a társulat nevében, hogy az óbudai uradalomhoz tartozó Duna-parton található területet megvehessék vagy kibérelhessék: „*egy biztos kikötő és telelőhely a Duna-hajó-én a jobb Duna-parton, az úgynevezett Nagy-Szigettel átellenben fekvő telket 6–12 év tartamra, a Gőzhajózási Társulat terhére hosszabb időre bérelni, avagy lehetőleg megvenni óhajtanám.*” Latba vetette befolyását azért is, hogy József nádor engedélyezze az Óbuda és az Óbudai-sziget közötti Duna-ágban téli kikötő és hajójavító műhely létesítését a cég hajói számára.

A téli kikötőnek kijelölt óbudai folyószakasz kotrását a Vidra nevű kotróhajó végezte el. Széchenyi még az Al-Duna-szabályozás idején rendelt egy mederkotró gépet Angliában. Ebből építették meg Magyarország első korszerű mederkotró gőzhajóját Bécsben. A Széchenyi által Vidra névre keresztelt kotróhajó üzembe helyezésére és munkájának irányítására a skót Adam Clark gépészt kérte fel, aki később a Lánchíd és a budai alagút építési munkálatait vezette. A Vidrával mélyítették ki az óbudai Duna-ágot a téli kikötő és a hajógyár számára, s tisztították a hordalékos Duna-medret Pozsonynál.

Az Óbudai Hajógyár a reformkor egyik legjelentősebb iparvállalatává te- rebélyesedett, ahol külföldi mérnökök és hajóépítő szakemberek irányításával folyt a munka. Széchenyi igyekezett a hazai hajóépítők számára is helyet biztosítani a gyárban, hogy ott eltanulhassák a korszerű hajógyártás technológiáját. Levelet írt Szeged bírájának, hogy a város legyen segítségére az ottani hajóácsok próbamunkára utaztatásában: „*Ha saját költségeiken e próbát megtenni kívánók nem találkoznának, tán érdemes lenne nemes Szeged városának találni valamely módot a fentebbi cél elérésére, mely idővel az egész nemes városnak dicsérére és hasznára válhatnék.*”

ELŐRELÁTÁS ÉS GYORS CSELEKVÉS

A gróft az előrelátás és a gyors cselekvés jellemezte a gazdasági természetű ügyekben. Képes volt arra, hogy azonnal válaszoljon a gazdálkodását, a befektetéseit és a pénzügyeit érintő változásokra. Jó példa erre az a levélbe foglalt intézkedéssor, amelyet 1848

forrongó tavaszán küldött jószágigazgatójának, Lunkányinak Pozsonyból március 22-én. Az utolsó rendi országgyűlés alig néhány nappal a levél születése előtt, március 18-án fogadta el az úrbéri tartozások eltörléséről szóló törvényjavaslatot. Széchenyi a levelet a jobbágyfelszabadításból fakadó intézkedések meghozatalával kezdte: „*Ba-*

GAZDAGABB VAGYOK – TÖBB JÓT TEHETEK

Napló, 1821. április

Az üzleti racionalitás mellett a gróf birtokai bevételeinek növelését összefüggésbe hozta a többi emberről való gondoskodás gondolatával is: „*Juhászatomat a legmagasabb szintre kell emelni – csakúgy, mint egész gazdálkodásomat, hogy a földből mindent kicsikarjunk, ami lehetséges. Ily módon majd gazdagabb vagyok és alárendeltjeimmel többet törődhetem, és általában több jót tehetek. – Avagy nem ez a kötelessége voltaképp minden földbirtokosnak – és mindenkinek, akinek a legkisebb földje és birtoka van?*”

rátom, az országgyűlés minden úrbéri tartozásokat megszüntette! [...] Kérem, számítsa ki, mit veszünk, ha minden úrbéri javadalmink, dézsma, kilenced, robot, minden kárpótlás nélkül megszűnik!” Egyben felhívta jószágigazgatója figyelmét arra, hogy a jelen (kiszámíthatatlan) állapotok között különösen fontos az eredményes gazdálkodás és a várható fejleményekre készülve a takarékoskodás.

Azt javasolta, hogy a kialakult helyzetre tekintettel 1848 hátralévő hónapjaiban már ne ruházzanak be több pénzt a mezei gazdálkodásba. A fejlemények tükrében megkönnyebbülten nyugtázta, hogy a tervekkel ellentétben nem vásárolt újabb földbirtokot Zalában. Ugyanakkor megnyugvással állapította meg, hogy vagyona egy része nem földbirtokban, hanem pesti házas ingatlanokban fekszik. Számolt azzal is, hogy a változó közgazdasági környezet rászoríthatja alkalmazottai létszámának csökkentésére: „*Az embereim közül egyelőre senkit sem szeretnék elbocsátani. Később ez szükséges lesz.*”

A nagy jelentőségű ügyek gyors kezelése után a gróf a mindennapi teen-

dőkre váltott a levelében: a juhászatából származó gyapjú eladási árára és ménésének pénzügyi eredményességére. Még arra is figyelmet fordított, hogy üzenjen nagycenki ménese lovászának, William Robinsonnak: az adott (zavaros) körülmények akár kedvezhetnek is lovai versenyztetésének: „*Beszéljen Robinsonnal. és a ménes egyetlen hajszálon függenek! tehát gazdálkodjon takarékosan. Az idej versenyen mindenképpen részt szeretnék venni. – mert tán nem lesz sok competens [versenyző], és mi nyerünk, mit nyerünk!*” Mindezen racionális gazdasági intézkedéseket Széchenyi abban a közegben hozta, amelyben a rendi kiváltságokra, jobbágy-földesúri alárendeltségre épülő világ Magyarországon éppen összeomlóban volt, amikor Pozsony a független felelős magyar kormány alakításának lázában égett.

AZ ÖRÖKLÖTT VAGYON

Széchenyi arisztokrata nagybirtokos családba és nem polgári vállalkozó családba született. Mégis, írásaiban visszautasította, hogy bárkit is egyedül a születés és a rang emeljen embertársai fölé, ám megőrizte távolságtartó magatartását a nála alacsonyabb rangban állókkal szemben. Mindeközben fokról fokra magáévá tette a szabad polgári gondolkodásmódot és magatartást, a vállalkozó polgárságra jellemző mentalitást. Ez Széchenyi összetett személyiségének egyik – a kortársak által is – nehezen érthető, értelmezhető eleme.

A (nagy)polgári mentalitáshoz, értékrendhez és életvitelhez való közelítés katalizátorai utazásai voltak, amelyek során élesen kirajzolódott a külföldön – főképpen Angliában – látott szellemi és anyagi haladás és a hazai elmaradottság ellentéte. Ezt erősítették közgazdasági olvasmányai, szakkönyvei is. Leginkább azonban a magyarországi közállapotok általa is megtapasztalt gúzsba kötöttsége formálta gondolkodását és készítette cselekvésére. Elsősorban az, hogy az ország egyik legnagyobb földbirtokosaként sem tudta gazdálkodását a nyugati mintákat követve korszerűsíteni. A pontosság kedvéért tegyük hozzá: kezdetben nem is nagyon akarta.

Apja, Széchenyi Ferenc gróf még életében, 1814-ben osztályos egyezséget kötött három fiúgyermekével (Lajossal, Pállal és Istvánnal). Széchenyi

Ferenc a jószágokból származó tiszta jövedelem alapján osztotta három részre birtokait. A birtokokat terhelő adósságokat is egyenlő részben örökölték meg fiai. A leányok, Franciska és Zsófia – a kor szokásainak megfelelően – pénzben (100-100 ezer forint) kapták meg részüket. Széchenyi István a teljes örökségét, mintegy 87 ezer holdnyi birtokot apja halála után, 1821 januárjában vette kézhez. A Somogy vármegyebeli csokonyai uradalomból származott a legtöbb bevétele, a szentgyörgyvári (Zala vármegye) volt a legkisebb kiterjedésű, a pölöskei (Zala vármegye) elidegeníthetetlen hitbizományként birtokolta, és a cenki uradalomban (Sopron vármegye) álló kastély volt birtokainak központja.

Széchenyinek ettől kezdve a birtokirányítás főfelügyeletére, a gazdálkodás dolgaira is figyelmet kellett volna fordítania. A katonai karriert befutni vágyó fiatal huszártisztet azonban eleinte nem foglalkoztatták a birtok ügyei. Pontosabban: figyelt, ha a költséges életviteléhez szükséges források kiapadni látszottak. Márpedig a külföldi utazások, a lóvásárlások rengeteg pénzbe kerültek. Uradalmának ügyes-bajos dolgait volt nevelője, Lunkányi János irányította jószágigazgatóként.

„Az ember nem élhet vidéken – amire néhány év múlva szánom rá magam – anélkül, hogy ne legyenek a legjobb fajtájú lovai, a legkiválóbb merinó juhái, s a legjobban kezelt gazdasága” – jegyezte be *Naplójába* 1822. március 13-án. A lovakkal valóban komolyan foglalkozott. Barátjával, Wesselényi Miklós báróval lovakat vásárolt és számos ismeretet szerzett a lóversenyzésről, illetve az angol telivértenyésztésről. Távlati céljuk a hazai lótenyésztés minőségi javítása volt, amelyhez az angol telivéreket tartották a legalkalmasabbnak. Persze a verseny izgalma és a lófuttatásból befolyó nyeremény ugyancsak sokat jelentett az egymással is versengő, kitűnő lovasnak számító fiatal arisztokratáknak. Széchenyi nagy összegeket fektetett a ménésébe. Bármenyire is lelkesedett az angol telivérékért, idővel mégis megvált lovai egy részétől, mert a tenyésztésükbe és versenyztetésükbe fektetett pénz nem hozta meg a remélt hasznot.

Nagy nyereséget hozhatott viszont a gyapjútermelésre összpontosító juhtenyésztés. Európá-

ban valóságos birkatenyésztési lázat eredményezett a textilipar egyre növekvő gyapjúigénye. Széchenyi is kihasználta a piaci keresletet. Ahogyan Lunkányinak 1817. július 16-án írta: sok aranyat költött „*bárgyú merinók vásárlására*”. Wesselényivel tett 1822. évi nyugat-európai utazása alkalmával sem csupán a lovakra figyelt, hanem a birkákra is. Például a gróf Franciaországban látott először Rambouillet tájfajta merinói juhokat: „*rendkívül megleptek, és határozott vágyat éreztem, hogy néhány nekem is legyen*” – írta *Naplójába* 1822. március 13-án. Széchenyi 1829 tavaszán írt egyik levelében már huszonötezer birkáról tett említést: „*Ily helyeztetésben – mert lágy szívűleg nem akarom, hogy hazafiúi intézeteink elbomoljanak, ketőre szántam el magamat. Először 25,000 birkáim mellett oly egyszerűen és takarékosan élni, mintha csak 3000 volna.*”

Ennek ellenére sem tudjuk, hogy a gróf összesen hány birkát tartatott uradalmaiban. Azt azonban igen, hogy gyakran maga alkudta ki az évente eladott gyapjú árát. Figyelt rá, hiszen bevételeinek mintegy egyharmadára rúgott a gyapjú eladásából származó rész az 1840-es évek elején. Juhá-

szatának fontosságát szemléletesen mutatja, hogy 1848. március 23-án egyazon levélben számolt be Tasner Antalnak a kormányalakítással kapcsolatos politikai csatározásokról, miniszterré történt fölkéréséről és a sikeres gyapjúeladásáról: „*Batthyányi L[ajos] és Kos[suth] dirigálnak mindent, én nem nehezítem állásukat, sőt, hol lehet, pártolom. [...] Én is ki vagyok nevezve »közlekedési miniszternek«! Lehetetlen volt el nem fogadni! [...] Ma – gondolja csak – 90 pengőért mázsáját [bécsi mázsában (50 kg) értendő] eladtam az idei gyapjúnak!*”

Az egyik legnépszerűbb és később is legtöbbet másolt Széchenyi-portré. Alkotója Franz Eybl, 1842

OKSZERŰ GAZDÁLKODÁS

A nagybirtokos családok bevétele a majorságon megtermelt javak eladásából, a jobbágyi szolgáltatásokból, a kocsmaház, a mézárszék vagy a pálinkafőző bérbeadásából származott. A termelés fokozását a földesurak általában jobbágyi munkaerőre, robotra alapozva, a művelés alá vont terület növelésével, a majorsági gazdálkodás kiterjesztésével érték el. Így tett Széchenyi jószágigazgatója is, amikor a majorsági földekhez csatolta a jobbágyoktól visszaváltott irtásföldeket. Ugyanakkor néhány hazai nagybirtokos már új módon gazdálkodott: merinói juhokat, tejelő szarvasmarhákat tartottak és istállókat emeltek. Egyes, a belterjes gazdálkodásra részben áttérő nagybirtokon feltűnt a nyomásos gazdálkodást felváltó korszerű földművelési rendszer, a váltógazdaság. Ilyen volt a Festeticsek keszthelyi, Hunyadi József ürményi, József nádor alcúti, Károly Lajos főherceg óvári, a Károlyiak suránymegyeri, a Brunszvikok martonvásári vagy az Eszterházyak tata-gesztesi uradalma. Az új utat keresőkhöz csatlakozott Széchenyi is.

„Az én rendezetlen birtokom” – jegyezte be Széchenyi *Naplójába* 1825 őszén. Uradalmi ekkor még valóban rendezetlenek voltak, ahogyan a többi magyarországi földesúré is. A korszerűsítésnek ugyanis a tőkehiány, az elmaradott szállítási és hitelviszonyok mellett a tagosítatlanság is útját állta. Az úri és a paraszti földdarabok (szántó, legelő, rét, erdő) évszázadok óta egymással keverten feküdtek. A korszerű gazdálkodáshoz az úri és a paraszti földeket szét kellett választani („elkülönözni”) és egy darabba kellett olvasztani. A tagosított szántóföldeken már lehetőség volt váltógazdaságra áttérni, gépeket, eszközöket alkalmazni és bérmunkásokat fogadni. Az elkülönített legelőn meg lehetett újítani az állattenyésztést.

Széchenyi éppen juhtenyésztése érdekében kívánt „barátságos egyezségre” jutni jobbágyaival a legelőhasználatot illetően. Arra utasította Lunkányit, hogy a nagycenki jobbágyok érdekeinek sérelme nélkül, sőt javukra osszák ketté a határban lévő legelőket. A rendezés után új major építését ter-

Gróf Széchenyi István 1848-ban.
Barabás Miklós festménye

vezte egyre növekvő juhállománya számára. Ezt a fajta nagylelkűséget azonban csak ekkor és itt gyakorolta. A későbbiekben már az 1832–1836-os országgyűlésen hozott kényszerítő erejű törvények szerint járt el. A jobbágyai való pereskedést sem sikerült mindenhol elkerülnie, és voltak olyan falvai is, ahol csak az 1850-es években zártak le a birtokrendezések. Pedig birtokainak nagyobbik részén már jóval korábban túladott.

A haszonelvű vállalkozói magatartást Széchenyi az uradalmi gazdálkodásában is érvényesíteni próbálta, s jövedelmezővé akarta tenni megöröklött jószágait. Ugyanakkor válaszút elé került: vagy hagyományos módon növeli földesúri jövedelmét, vagy új – bár már Magyarországon sem teljesen járhatlan – utakra lépve próbál megfelelni a piaci kihívásoknak. A gróf a jövedelmesség érdekében egyszerűen túl akart adni birtokai egy részén, és a maradékon kívánt korszerűen gazdálkodni. Másrészt a birtokeladásokból származó pénzét egyéb, a mezőgazdaságon kívül eső üzleti vállalkozásokba akarta fektetni. Tehát nem csupán birtokai racionalizálását (tagosítás, vetésforgó, fajtaváltás stb.) határozta el.

Az országos közéletbe és az újfajta gazdasági tevékenységekbe (gőzhajózás, hídépítés, gőzmalom-alapítás stb.) bekapcsolódó Széchenyi nyugnek érezte a gazdálkodás mindennapos terhét. A gyakorlatban persze az főként jószágigazgatójára és gazdatisztjeire nehezedett. Mégis nyomasztották a birtokain lévő adósságok. Nem volt kellő anyagi ereje összes jószágga korszerűsítésére, és a jobbágyaival való békés egyezségei is megfeneklettek. Birtokainak egy részétől már régóta meg akart szabadulni. „Csokonyát el kell adnom 800 000 forintért, – mert teljesen független akarok lenni. A legbiztosabb, ha az embernek pénze és birtoka van” – írta Naplójába 1828-ban.

A gróf az 1830-as évek első felében eladta fivérenek – készpénzért, adósságátvállalásért és életjáradékért – csokonyai és tarnócai jószágait. A legnagyobb kiterjedésű (29 660 kat. holdas) csokonyai uradalom Lajosé, a tarnócai uradalom Pálé lett. A Széchenyi számára biztosított életjáradék összege önmagában is hatalmas summára, évi harmincezer forintra rúgott. A Zichyek, a Jankovichok és a Festeticsek is megvettek kisebb birtoktesteket Széchenyitől.

Összeségében több mint ötvezer hold földön adott túl. Az eladott föld-

A PÉNZ NEM MINDEN...

Széchenyi intelmei Béla fiához

„Mondhatom, a pénzt mint pénzt mindenkor gyűlöltem; mert a pénz szeretete – mellesleg szólva a legbecstelenebb szenvedély, amely emberben lehet, és olyan forrás, amelyből valóban értékes dolog soha nem eredhet; – ezért szórtam teli marokkal és céltalanul mindaddig, amíg rá nem jöttem – szinte már későn –, hogy a pénz szükséges rossz; – s hogy a rendetlen gazda nemcsak függetlenségét képtelen megőrizni, hanem szó szerint mindenben megbénul, – s a végén valósággal rab-szolga lesz.”

ken a jobbágyokkal való egyezkedéssel sem kellett vesződni. Ami maradt: az elidegeníthetetlen pölöskei hitbizomány és a cenki uradalom, összesen mintegy harmincezer hold. Lényeges volt az is, hogy a főleg Sopron vármegegyében fekvő birtokain a földeknek

SZÉCHENYI TÉVEDETT?

Meglehetősen furcsa, hogy valaki a személyes feljegyzésekre szánt Naplójában hosszasan írjon a selyemhernyókról, pedig Széchenyi ezt tette. (Napló, 1825. augusztus 17.) A selyemgubók eladásából várható hasznot számolgatta, majd a cselekvés mezejére lépett: az Itáliában és Franciaországban látottak alapján selyemhernyók táplálékául szolgáló eperfákat ültetett és faiskolát létesített cenki birtokán. Tíz év múlva, 1837-ben már fonoda is üzemelt Nagycenken, ahol a gombolyításhoz gőzgép szolgáltatta az energiát. A gróf példát mutatott, könyvet írt és egyesületeket szervezett, hogy elérje a selyemhernyó-tenyésztés és a hozzá kapcsolódó selyemgyártás magyarországi meghonosítását. Hitte, hogy sokak számára biztosít majd munkát és jövedelmet ez a tevékenység. Csak évtizedekkel később vált egyértelművé: a hazai selyemhernyó-tenyésztés – a növekvő támogatások ellenére – a feldolgozóipari nyersanyagszükségleteknek csak töredékét tudja fedezni.

csak egyötöde volt jobbágykézen. Jövedelmének nagyobbik hányada így nem az úrbéres szolgáltatásból fakadt, hanem majorságai termelvényeinek értékesítéséből.

TÖBB LÁBON ÁLLÁS

Széchenyi arra törekedett, hogy beveteleiben a mezőgazdasági termelésen kívül eső tevékenységek kapjanak egyre nagyobb szerepet. Ennek megfelelően értékpapírokba, budapesti telkekbe, házias ingatlanokba és részvényeket vásárolva különböző kereskedelmi, ipari vállalkozásokba fektetett pénzt. Azt remélte, hogy ezekből a befektetésekből a kockázattal arányos – azaz az átlagosnál magasabb – haszna származik.

A gróf 1825-ben már bérelt lakásban élt Pesten. Tudatosan a város legszebb, legmozgalmasabb részein választotta ki mindenkori otthonát. Nagy összegeket fektetett budai és pesti ingatlanokba. A pest-budai telkekbe és házakba összesen mintegy 200 000 forint értékben investált. Széchenyit foglalkoztatta a gondolat, hogy megvegye az Ullmann-féle házat, amelyben lakostályt bérelt. A vételt azért tartotta volna jó befektetésnek, mert a „felépült híd igen fogná nevelni az arát”.

Legnagyobb házat, amely a lipótvárosi Sétatérnél állt, 1842-ben vásárolta, majd három év múlva megvette a mellette lévő épületet is. A Sétateret, Pest első nyilvános parkját az Újévszomszédságában (a mai Szabadság tér déleleti részén) éppen Széchenyi kezdeményezésére alakították ki. Azt tervezte, hogy a Dorottya utcában – a tervezett Nemzeti Színház általa javasolt helyének közelében – háromemeletes bazárt (bevásárlóközponttal egybeépített irodaházat) építtet belső kerttel. Azt remélte, hogy ide fog költözni a kaszinó és a Magyar Tudós Társaság, s a helyiségek bérbeadásától remélt hasznot.

Széchenyi jó üzleti lehetőséget látott a közlekedési vállalkozásokban. Nagy összeget fektetett be például az Első Dunagőzhajózási Társaságba. Ez az osztrák érdekeltségű vállalat monopolizálta a Dunán zajló gőzüzemű utas- és teherszállítást, ami a kezdeti magas kockázatot követően nagy hasznot hozott. A részvényvásárlás ez esetben jó befektetésnek bizonyult, mivel a föld és a házingatlan bérbeadásából általában nyerhető 4–6%-os haszon helyett

Gróf Széchenyi István (1791–1860)
 és felesége, Seilern Crescence (1799–1875)
 gyermekeikkel, Bélával (1837–1918)
 és Ödönnel (1839–1922).
 Pesky Ede litográfiája.
 A *Hölgyfutár* műlapja, 1863

már a harmincas évek második felében 7–10%-os osztalékot kaptak a részvényesek, így Széchenyi is. A gróf a budapesti Lánchidat létrehozó és üzemeltető részvénytársaságba ugyancsak jelentős mennyiségű pénzt investált. Részvényese volt a Balaton Gőzhajózási Társaságnak. Pénzt fekte-

tett ugyanakkor a gyáripárba is: például a pesti József Hengermalomba, a körmöci kőedénygyárba, a kőszegi posztógyárba vagy a pesti cukorfinomítóba. Nagy mennyiségben vásárolt még takarékpénztári részvényeket, osztrák és francia állampapírokat és más értékpapírokat.

Széchenyi számára korántsem minden befektetése hozta meg a remélt hasznot, és akadt olyan is, amely csak hosszú évek múlva fizetett érdemleges osztalékot. A hengermalom ugyan a hagyományos malmoknál összehasonlíthatatlanul nagyobb teljesítményű és jobb minőségben dolgozott, de magas volt az önköltsége. A gróf erről számol be a Lánchidat tervező William Tierney Clarknak 1842 márciusában kelt levelében: *„Az őrlés költsége nagyon drága, de minthogy a liszt kinyerése jobb, mint bármely ez országban, s még tökéletesíthetnők a búza jobb megválasztásával, és minthogy a malmok ebben az országban egészen özönvíz előttiek, tán sikerünk lesz, s végtére jó üzletet csinálunk vele.”* Az első pesti gőzmalom idővel igazolta Széchenyi és a részvényesek várakozását: a negyvenes évek ingadozó mértékű osztalékfizetéseit a következő másfél évtizedben kivételesen nagy osztalékfizetések követték.

HASZNOT KERESNI KÖTELESSÉG

Széchenyi tehát szabadon befektethető pénzének egy részét mezőgazdaságon kívüli vállalkozásokba investálta és általában sikeresen fialtatta. Könnyen keletkezhetett az a látszat, hogy csupán a saját érdekét szem előtt tartva győzködi a hivatalosságokat, arisztokrata társait és a vagyonosabb nemességet egy-egy részvénytársaság alapítására, részvények jegyzésére. A lánchídi részvényvásárlásoknál egyenesen jogtalan előnyszerzéssel, az építést irányító Adam Clarkot sikkasztással – azzal, hogy hatszázezer forinttal „odébbállt” – gyanúsították meg.

A gróf a *Jelenkorban* megjelent, *Néhány szó a budapesti lánchíd ügye körül* című írásában válaszolt az őt ért támadásokra. Leszögezte: *„Felfogásom szerint – s valóban itt volna ideje már; ilyesek iránt tisztába jöni – nemcsak nem bűn, sőt erény: becsületes kereset után, s emelve a haza kincs- és díszét, fáradozás-díjként mérséklettel sajátlag is gyarapodni egyszersmind, mert csak a közjő rovására gazdagodni bűn.”* Részvényeit három hónapra letétbe helyezte Eötvös József bárónál, hogy azokat bárki névértéken megvásárolhassa. *„Ki aranybányának hiszi a vállalatot, lépjen elő, s vigye el részvényeimet”* – fakadt ki sértetten. A bizonytalan hozamú papírokért senki sem jelentkezett.

A fiziokrata filozófusok, az angol liberális gondolkodók, közgazdászok műveit ismerő, nyugat-európai utazásai alkalmával tapasztalatokat gyűjtő Széchenyi nemcsak hirdette, hanem gyakorlatba ültette azt az elvet, hogy az egyén boldogulása (vagyonosodása) a köz javát (boldogságát) is szolgálja. A kettő között harmónia teremthető. Széchenyi a közjő előmozdítását egyenesen az egyéni boldogulás elé helyezte. *„Törekedjünk inkább a közjóra, mint csak a magunk haszna elérésére. És ha nem csalódom, előbb-utóbb bizonyosabban fel fogjuk találni önhasznunkat, ha a közjót előmozdítjuk, mintha csak kirekesztőleg a magunk dolgainkra ügyelnénk”* – fejtegette Lunkányi Jánosnak bő két esztendővel a *Hitel* megjelenése előtt. Az egyén jól kalkulált önérdeke hozza mozgásba a gazdaságot, ami gyarapítja a hazát. A Lánchíd építését finanszírozó báró

Franz Kollarz: Széchenyi István apoteózisa.

Színezett litográfia, 1860.

Az allegorikus elemekkel telezsúfolt emléklap igyekszik Széchenyi megdicsőülését a lehető legteljesebb jelképeggyüttes segítségével ábrázolni Árpád vezértől Deák Ferencig, a Nemzeti Múzeumtól a cenki sírboltig, a gyásruhás Széchenyi fiúktól a „nép” zsánerfiguráin át a „nagy ember” munkásságát megjelenítő tárgyakig.

Sina György bankárnak írta 1838-ban: *„Én legalább úgy hiszem, hogy hasznot keresni, a józan észnek és igazságnak határai között, – kötelesség.”* Meglehetősen idegen volt ez a gondolkodás, a haszonelvű polgári mentalitás a 19. század első felének Magyarországon. Mi sem volt könnyebb, mint az érdek nélküli hazafiságra hivatkozva lesöpörni azt az asztalról. ♦

FÓNAGY ZOLTÁN

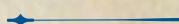
Széchenyi
SZEMÉLYISÉGE

Széchenyi Istvánnak, a gazdasági-társadalmi modernizáció legnagyobb hatású kezdeményezőjének és programadójának születési éve (1791) korszakhatárra esik: a magyar történetírás az 1790–1848 közötti évtizedeket hagyományosan a rendiségből a polgári társadalomba való átmenet időszakaként szokta tárgyalni.

A következőkben néhány látószöveget kiemelve megkíséreljük elhelyezni Széchenyit, a magánembert a nagy átalakulási folyamat térképén, másképpen fogalmazva a személyes hitelenség kérdésére keresünk válaszokat: magánszemélyként – mentalitásában, életviszonyaiban – mennyit realizált saját modernizációs programjából?

◆—————
Széchenyi-allegória.
Einsle Schindler Clarot litográfiája

HAGYOMÁNY ÉS MODERNITÁS

Széchenyi még egy viszonylag stabilnak tűnő rendi és hagyományos társadalomba született bele, és az egyénre nézve ez a két jelző meghatározó következményekkel járt. A rendiségben az egyén egész életútját nagy pontossággal kijelölte, hogy milyen státuszú családba született. A nevelés céltudatosan és kizárólagosan erre az előre tudható szerepre készítette fel a gyermeket. A társadalmi ranglétra alsó fokain volt legerősebb a determináltság, ott ritkán merülhettek fel alternatív jövőképek. Még a rendi piramis felsőbb régióiban – például a birtokos nemességénél – is korlátozottak voltak az egyéni választási lehetőségek. Tágabb határok között ugyan, de egy főnemes gyermekének is viszonylag kiszámítható volt az életpályája. Választhatott az állami (közigazgatási, bírói, diplomáciai, katonai) vagy egyházi karrierlehetőségek között. A magasra jutás esélyei jók voltak, hiszen az ország, illetve a birodalom legfőbb világi és egyházi tisztségeinek zöme a szokásjog szerint nekik volt fenntartva. A gazdálkodás a 19. század közepéig még ritkán számított hivatásszerű foglalatosságai közé, legfeljebb ménesük iránt mutattak érdeklődést.

A Széchenyi születése kori magyar társadalmat a rendi mellett a hagyományos jelzővel jellemeztük. Ugyanis a modernitás előtti társadalom életjelenségeiben, normarendszerében – így a fiatal nemzedékek szocializációjában is – meghatározó szerepe volt a hagyománynak: az előző nemzedékek mintája a követendő norma erejével bírt. Ez a hagyományközpontú berendezkedés meghatározó következményekkel járt az egyén mentalitására nézve. A „hagyományos” ember életét szűk földrajzi és társadalmi térben élte, és bizalmatlanul szemlélte az ezen kívüli világot. Magát nem környezetének tekintette, hanem ellenkezőleg, úgy érezte, kiszámíthatatlan erőknél kiszolgáltatva kell élnie. A zártság miatt igen erősek voltak a helyi színek: dialektus, ruházat, táplálkozás, lakás, szokások terén egyaránt. A helyhez kötött ember, összehasonlításra nem lévén módja, hajlamos a candide-i elégedettségére: „Az ő szemei előtt neje volt a legszébb, okosabb s jobb asszonygazda – írta a reformkori megfigyelő, Újfalvi Sándor –, gyermekei a jobbak, ételei, kenyere, bora s gyümölcssei ízletesebbek, gémeskútjából a víz legfrissebb, lovai legjobbak, házirendje s kényelme legkínzóbb.”

A maga szűk életterébe zárt, hagyományos ember elfogultsága köré a pat-

riotizmus fénykörét vonta az ismert szállóige: „*Extra Hungariam non est vita, si est vita, non est ita*”, azaz Magyarországon kívül nincs élet; ha van is, az nem olyan. A világlátott Széchenyi gondolatrendszerében visszatérően kritikusan reagált a közkeletű szövegre. Már a *Hitelben* a hiú ábrándok motívumsorát zárta le vele: „*Több nemzet előbbre van műveltségben, mint mi, akik között sokan még azt sem tudják, mi az igazi szabadság; másutt a társasági kellem, a tudományok bája szebb fényben ragyog, mint nálunk; az angol telivér felülmúlja lovainkat, a párizsi könyvnyomdász betűi szebbek, Anglia és Belgium földművelése előrehaladottabb [...] Szóval azt mondani: 'extra Hungáriam non est vita' hijábavaló s kaczagást vagy szá-*

Széchenyi Ferenc családja körében.

Széchenyi István két bátyjával és két nővérével szeretetteljes családi légkörben nőtt fel. A szülők, Széchenyi Ferenc gróf és Festetics Júlia grófnő szerelmi házassága az arisztokrácia világában ritkaságnak számított. A szülő-gyerek kapcsolatot a főúri családokban szokásos szertartásos távolságtartás helyett inkább az érzelmeket kimutató érintkezés jellemezte, bár a nevelés hétköznapi feladatait fizetett alkalmazottak látták el.

Gróf Széchényi Ferenc, az apa.

Ferenc gróf a felvilágosodás elkötelezett híveként lépett a közéletbe, de a legkisebb fiú már egy konzervatív, a dinasztiahűséget a fő kötelességnek tekintő apát ismert meg, akin élete végén elhatalmasodott a vallási rajongás. István később így vallott a fordulatoss pályáról: „Az én jó öreg atyámat látta Viczay papa mint ateistát, mint lángoló hazafit, mint bős royalistát, mint vakbuzgót és így tovább” – jegyezte naplójába 1820-ban. „Így sodorták őt a hullámok, hogy fognak engem sodorni?” – vonatkoztatta magára az atyai életút tanulságát.

nakozást okozó beszéd.” A negyvenes években újságcikkben emlegeti „az Extra Hungárium non est vita nevetséges dolyfét”, máskor pedig az önmagába zárt hagyományos világ „legnevetségesb cselmondatának” nevezi a szállóigét.

A nagy újkori átalakulási folyamat eredményeként a tőkés gazdasági és polgári társadalmi rend, a parlamenti politikai rendszer és az ipari technika által meghatározott környezet mellett kialakult a modern személyiség ideáltípusa is. A hagyományok által determinált őseihez képest a modern ember kötöttségei fellazultak, jelentősen kitágult az egyén számára hozzáférhető fizikai és társadalmi tér. A modern ember egyik legfontosabb értékévé az egyéni szabadság vált. Az új embertípus nyitott az új tapasztalatokra, messzemenően függetleníti magát a megelőző generációk tekintélyétől, versengő és kitűnni vágyik. Világképében a vallás szerepe háttérbe szorul a tudományéval szemben. A korábban jellemző kiszolgáltatottsággal szemben hatalmat érez a természet fölött. A társadalom normáit, szerkezetét és intézményeit megmagyarázhatónak és megváltoztathatóknak tekinti, sőt kötelezettségének is tartja a változtatást, mégpedig a humanizálás irányába (mindenekelőtt az erőszak és az egyenlőtlenségek mérséklésével).

Míg a rendi társadalomban a társadalmi szerepek elválaszthatatlanok voltak az egyéntől, a modern ember folyamatosan önmeghatározásra kényszerül, éntudata sokkal problematikusabbá vált. A személyiség önállósulásának eredményeként megnövekszik igénye a privát szférára és annak térbeli elkülönítésére is. Az én iránti érdeklődés fokozódásának jele az önélet-

rajz, illetve a naplóirodalom mennyiségi növekedése.

Ahogy fokozódik a társadalom mobilitása, az egyén egyre hangsúlyosabban jelenik meg autonóm szubjektumként, aki csak részlegesen és ideiglenesen tartozik a különféle közösségekbe. Az életritmus felgyorsulása egyfelől növeli a személyes szabadság mértékét: az ember úrrá lehet az időn, tevékenységét meggyorsíthatja, ugyanakkor az idő rabjává is válik, siet, mert fél, hogy „elszalasztja az időt”. A modern ember nem gondolja, hogy a közösség stabilitása érdekében köteles korlátozni személyes ambícióit. A lelki üdvösséggel vagy a „nyugodt élet” sztoikus eszményével szemben a teljesítményszükséglet kerül a középpontba, az válik az önértékelés egyik legfontosabb kritériumává.

A modernitásban jelenik meg a személyiség fejlődésének fogalma is, az a felfogás, hogy az ember tulajdon erőfeszítéseinek eredményeképpen válik valamivé. Ennek egyik következménye,

hogy a hivatás fogalma elválik az isteni elrendeléstől, s a személyes hajlamnak megfelelő tevékenységválasztásként jelenik meg.

A „felszabadulásnak” persze ára is volt az egyénre nézve. A világ bonyolultabbá válása ellentmondásos érzelmi állapotokat és problémákat szült. Ilyen például a magányosság, amely a hagyományos társadalomban szinte ismeretlen volt. A modern személyiség szükségét érzi a másoktól való elkülönülésnek, ugyanakkor szenved a mély, intim kapcsolatok hiányából származó magánytól.

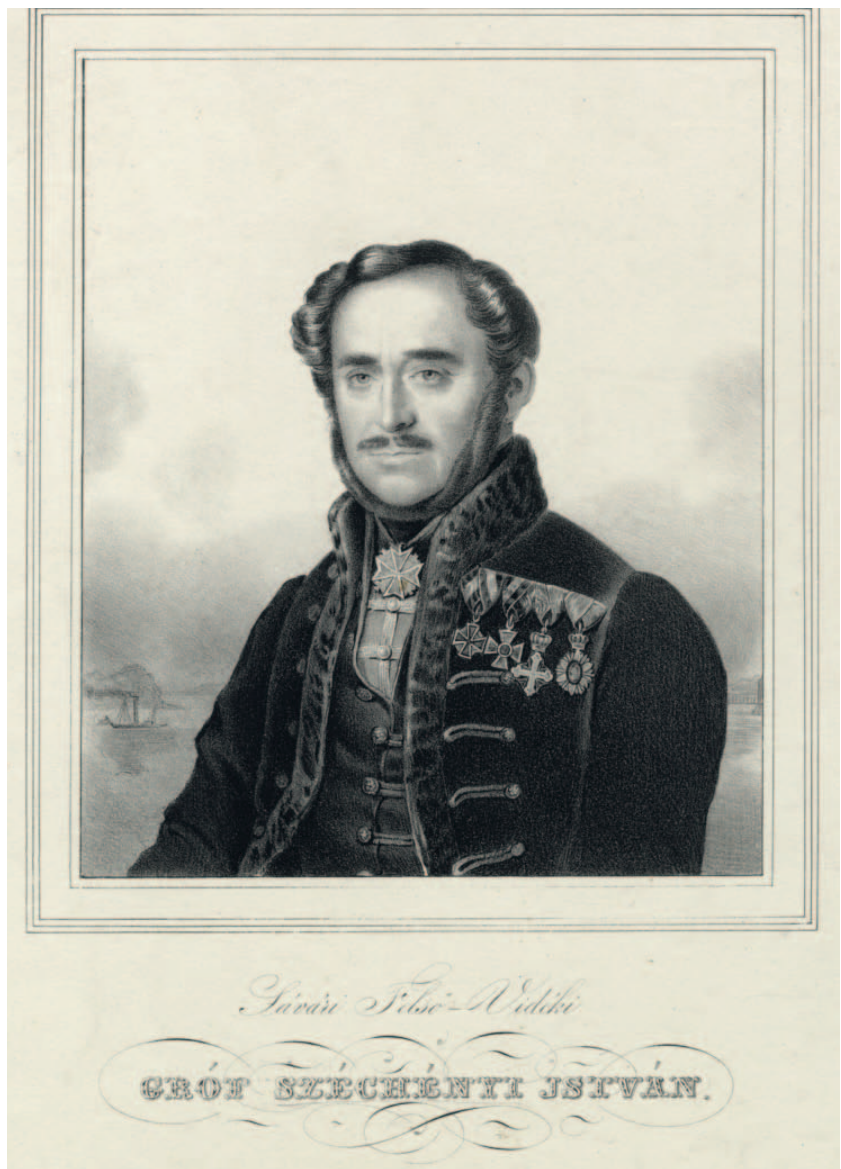
HAGYOMÁNYOS INDULÁS

Széchenyi gyermekéveiben – legalább is a hitelesnek tekinthető forrásokban – hiába keresnénk a későbbi rendkívüli teljesítményt vagy az újszerű, szokatlan életpályát előre sejtető motívumokat. A családi háttérnek egy, a korabeli arisztokrácia normáitól vala-

melyest eltérő vonását Kazinczy Ferenc örökölte meg még István születése előtt. A Széchényi családot eszerint nem a szertartásos távolságtartás, hanem az érzelmekben gazdag, harmonikus családi élet jellemezte. Ennek alapját a szülők szerelmi házassága teremtette meg, amellyel mindenképpen a kisebbséghez tartoztak a korban. Az anyagi függetlenséget, a vallási alapú idealizmust és az igen erős patriotizmust tartotta még említésre méltónak a bécsi házba látogató fiatal Kazinczy. A Nemzeti Múzeum alapjait megvető Ferenc gróf gyermekeit magyar szellemben neveltette, s a három fiú és két lány szeretetteljes, kiegyensúlyozott, mondhatni gyermekcentrikus légkörben nőtt fel.

A gyermek István gróf neveltetése a főnemesi státusz által kijelölt keretek között, teljesen a kor szokásai szerint zajlott. Magántanulóként jutott el az érettségiig, majd családjá korábbi nemzedékeinek hagyományait követve katonai pályára lépett. Az apropót erre 1809-ben a francia háborúk sokadik fordulója hozta meg. A bécsi udvarban nagy kegyben álló apára tekintettel a 18. évében járó fiút – Pál bátyjával együtt – főhadnagyként osztották be a szerveződő nemesi felkészítő tiszti iskolához. A fiatal főúr – személyes bátorságával, kamaszos lelkesedésével – jól bevált a maga helyén. Miután a „műkedvelő” nemesi seregben megtetszett neki a katonáskodás, úgy döntött, végleges hivatásának választja a fegyveres szolgálatot. Harcoló katonaként eljutott Párizsig, majd a bécsi kongresszus alatt diplomáciai küldetésben Nápolyig. Akaratlanul is részese lett annak a tömeges mobilizációnak, amelynek eredményeként a francia háborúk negyedszázada alatt a szorosan helyhez kötött életet élő emberek tíz-és százezrei személyes benyomásokat szereztek Közép- és Nyugat-Európa fejlettebb országairól.

A tartós béke beköszöntekor Széchényi a 24. évében járt: fiatal felnőtt életszakaszát ezt követően elsősorban az utazások tagolták. Ezek során mutatkozott meg először igazán a modern emberre jellemző szellemi nyitottsága és rugalmassága, amely későbbi közéleti szereplését szinte áttekinthetetlenül sokrétűvé tette. Első „öncélú” utazása a politikai liberalizmus szülőföldjére, a kapitalizmus mintaországába, Angliába vezetett 1815 őszen. Minden rendszer nélküli tanulmányút volt ez a három hónap.

MODERN IDENTITÁSKERESÉS

Az angol társasági szokások és a politikai kultúra mellett a technikai modernizáció vívmányai gyakorolták rá a legnagyobb hatást. Megismerkedett gyárosokkal és mérnökökkel, különös figyelemmel tanulmányozta a gázvilágítást, valamint a lótenyésztést, felfedezte magának az evezőspportot. Szinte gyerekes mohósággal igyekezett úti csomagjába gyömöszölni a fejlettebb országban mindazt, ami megtetszett neki, s amit lehetett. Beszerzett egy gázfejlesztő készüléket a cenki kastély számára, vásárolt 18 lovat, szerződött egy angol ménesmestert. A következő tavasszal angol mintára falkavadászatot szervezett Cenken, s társrendezőként ott tüsténkedett a Bécs melletti Semmering határában a lóversenyzés ausztriai meghonosítása körül.

Az első angliai utat a következő két évtizedben öt további követte (volt kö-

Széchényi István. Einsle Anton után ismeretlen bécsi mester litográfíája. Széchényi közéleti szereplésének évtizedei egybeesnek a modern magyar sajtó születésével. A kort azonban nemcsak az írott szó jelentőségének erősödése, hanem a képek iránti igény szélesedése is jellemezte. A közélet szereplőiről, illetve az irodalom, a színházi vagy a zenei élet hírességeiről készült képek jelentősen növelték az azokat mellékletként közlő lapok iránti keresletet, de sokszorosítva önállóan is árulták őket. (fent)

Széchényi István mint az I. ulánusezred főhadnagya.

Ismeretlen művész (jobbra)

zöttük 2-3 hónapos és egészen rövid, ügyintéző jellegű is). A szigetországban szerzett tapasztalatok Széchényi elméleti és gyakorlati életművén, sőt mindennapi életén és személyes környezetén is szembetűnő nyomokat

hagytak. Számára az angol alkotmányos berendezkedés a racionális problémakezelés ideáltípusának tűnt; már első utazása alkalmával megragadta fantáziáját, hogy ebben a szisztémában „a királynak csak jót mívelni van hatalma – rosszat egyáltalán nem tehet”. Gyakorlati gazdasági tevékenységének jó része rendelkezett valamilyen angol kapcsolattal: vagy a mintát vette onnan, vagy a kivitelezésben kapott szerepet a brit szakértelem és technika.

A kaszinó, a lóverseny, a dunai evezőssport meghonosítása esetében nyilvánvaló mintakövetéssel van dolgunk; a dunai gőzhajózás és az óbudai hajógyártás megteremtésében, valamint a Lánchíd építésénél pedig a szigetországból származó gépek és mérnökök, munkavezetők és szakmunkások játszottak kulcsszerepet. Később, közszereplő korában is közismert volt „anglomániája”, amely megnyilvánult öltözködésében és étkezési szokásaiban éppúgy, mint a legkülönbözőbb fajtájú

versenyekhez és a fogadásokhoz való vonzódásában, illetve az angol nyelv és irodalom – mindenekelőtt Byron – iránti rajongásában.

1814-től kezdve 1826-os kilépéséig a tényleges szolgálat egyre inkább mellékes tevékenységnek számított Széchenyi életében, hónapokra, olykor több mint egy évre is szabadságoltatta magát a katonaságtól. Ebben az időszakban csapongó érdeklődése a legkülönbözőbb irányokban vélte megtalálni élete célját. A felmerülő alternatívák némelyike megfelelt a rendiségben szokásos arisztokrata-életpályáknak, mások viszont a konvenciók teljes tagadását jelentették. Hol a hagyományos családi boldogság utáni vágyáról árulkodó nősülési tervek, hol a hivatás-szerű gazdálkodás, hol az egész addigi életével való szakítás vágya – kivándorlás Amerikába – foglalkoztatta.

Naplójában szinte refrénként térnek vissza az ilyen jellegű bejegyzések: „Mi minden akar Sz. I. gróf lenni? Híres

katona akar lenni, minden rendjellel kitüntetve, s minden hírlap révén nevezetes. Egész életében utazni akar és végül kivándorolni. Meg akar nősülni és minden üggyől szabadon teljességgel a társasági életnek szentelni magát. Nőtlen akar maradni, minden társaságot kerülni, s mint igazi embergyűlölő, lovakat tenyészteni. Diplomáciai karriert akar csinálni. Függetlenül, minden üggyől szabadon, Svájcban, Franciaországban, Angliában, Itáliában – életét a világban gyönyörködve befejezni. Egy pártnak akar a vezére lenni, és magát teljesen a jog és alkotmány ügyének szentelni. Szépiró akar lenni – verseket és szomorújátékokat írni. [...] Egy 29 éves embernél nem nevetséges ez?” – kérdezi saját maga is kesernyésen egy 1821-es naplóbejegyzésében.

A személyes hajlamnak megfelelő tevékenységválasztás már tipikusan a modern ember dilemmája. Széchenyi-ben a vallásos konzervatív neveltetés, a belénevelt lojalitás a dinasztiahoz és a birodalmi keretekhez ütközött a személyes és társadalmi-nemzeti egyediséget bálványozó romantika szellemével. Egyrészt az érzelmi kötődés igénye, másrészt a kötöttségek alóli szabadulás romantikus vágya, az egyik oldalon az egyéniség önérvényesítése, a másikon a közösségért való önfeláldozás, egyfelől a nemzetek feletti születési és szellemi arisztokráciához tartozás tudata, másfelől a nemzeti keretekhez kötődés igénye s a nemzeti küldetés tudata stb. – ehhez hasonló elmentétpárok is örökltek a gróf érzékeny egyéniségét. Széchenyi küldetésstudata nagyrészt a nemesi, főnemesi tradícióból származtatható, amely ugyan saját monopóliumnak tekintette a vezetést, a hatalmat, ám meg is követezte a közéleti aktivitást és az áldozatvállalást, méghozzá azzal arányosan, amennyire a születés jótéteményeiben részesült.

KÜLÖNC ARISZTOKRATA – MODERN POLGÁR

Széchenyi alakját, arcát, öltözetét számos ábrázolás örökítette meg az utókor számára, képen és szóban egyaránt. A képek megőrizték a fiatal katonatisztet, a tekintélyes és alkotóereje csúcsán álló férfit éppúgy, mint a döblingi remetét. Az ábrázolások többnyire a tekintélyelvű társadalom elvárásaival összhangban – díszmagyarban, karddal, kitüntetésekkel, az örök-

Pesti Nemzeti Uszoda.

Marastoni Jakab – Wolf A. litográfiája. Az úszás a 19. század elején jött divatba Európában. Életmentő készségeként népszerűsítették, de igazi feltűnést a sportjellegű távúszások keltettek. Pesten a Duna vizében rendeztek be uszodákat 1817-től kezdve. Az 1840-es években már több uszoda várta a tanulni, edződni vagy felüdülni vágyókat.

kévalóságnak szánt pózban – jelenítik meg a nagy vagyonú, tiszteletre méltó nevet viselő arisztokratát. Bőségesen maradtak azonban az utókorra olyan rajzok, karikatúrák és vízfestmények is, amelyek ehhez a méltóságteljes képhez képest disszonánsaknak tűnnek: egy feltűnő színű, mintájú vagy formájú ruhadarab, vagy a modern utcai ruha és a lovaglás együtt valami bizarrságot kölcsönöz némely ábrázolásának. Pedig a leírások szerint inkább ilyen jellegű ruházatban lehetett látni: jobbára elegáns nyugati ruhát viselt, cilinderral vagy széles karimájú kalappal, sétapálcával vagy esernyővel.

Öltözékével a nyugat-európai – mindenekelőtt az angol – arisztokrácia szellemi világához tartozását hangsúlyozta, miként más szokásaiban (szivarozás, sportrajongás) is. Ugyanakkor a

romantika egyéniség- és eredetiségkultusza is tetten érhető öltözködésének extravagáns vonásaiban, amelyekkel a szabályok felett állását is hangsúlyozta. Gyakran hordott az illemszabályok szerint nem összeillő darabokat: magyar díszruhához európai szabású nadrágot, kardhoz esernyőt. A pesti utcákon feltűnést keltettek ruháinak túlságosan élénk színei is: sárga galléros zöld kabátja, pepita öltönyei, hatalmas kalapjai, magas szárú lakkcsizmája.

Az öltözetnek szimbolikus jelentőséget tulajdonított, s tudatosan élt is vele mint hatáskeltő eszközzel: a kétgarasos tervéről (azaz a köztelherviseles korlátozott bevezetéséről) döntő országgyűlési ülésre például legdrágább magyar díszruháját öltötte fel, s kitűzte a francia háborúban szerzett kitüntetéseit is. Használta a ruha presztízshordozó hatását külföldi útjain is: amikor a bajor, hesseni, württembergi udvarokban a Dunagőzhajózási Vállalat támogatására akarta megnyerni a német fejedelmeket, külön erre az utazásra készíttetett magyar díszruhát öltött.

A javakorabeli férfit szavakkal Kemény Zsigmond örökítette meg legérzékenyebben. „Széchenyi erős, de nem atletai, magas, de nem tülemelt alakú férfiú volt, a legarányosabb nő-

véssel, hajlékony tagokkal, jól formált mellel, edzett karral és közép nagyságú napsütött kezekkel. Orcája miatt, mely széles és eléggé telt vala, inkább látszék testesnek, mint szikárnak; bár valósággal, ha nem is sovány, de kövérségre legkevésbé sem volt hajló. Arcbőre sötétsárga, rézvörös színezettel. Homloka széles, magas, gondolkodó és redőkbe vont; felső része [...] oly domború, oly teljes és széles átmérőjű, minő igen ritkán látható.” Hullámos, fekete haj keretezte az arcot (amely csak a döblingi években ritkult meg), bajusz, szakáll – de kiborotvált áll – volt állandó tartozéka az arcképnek. Különösen feltűnőnek találta Kemény – de a gróf maga is, mint az számos elejtett megjegyzéséből kiderül – a „sűrű, nagy szálú, szögletes ívű és egymásba folyó két szemöldököt, mely annyira komor és annyira kivételes vala, hogy maga a gróf is élceket csinált reá, s népszerűsége egyik akadályának mondá”. Arc kifejezésén – ha nem használta éppen igen élénk mimikáját – a „gunyor és a fásultság” hagyta rajta leginkább a lenyomatát.

Széchenyi viszonya saját testéhez többnyire nem nevezhető harmonikusnak. Nemcsak az önmagának írt naplóbemjegyzésekben foglalkozott sűrűn, többnyire elégedetlenül testi jellemzői-

vel – keserűen kritizálta például megjelenését, „pókhasát” –, de igyekezett is elhárítani azokat az alkalmakat, amikor festők, rajzolóakarták megörökíteni. 1836-ban például Bihar megyét igyekezett lebeszélni a megtisztelő gesztusról, hogy arcképét megfestessék a vármegeyháza számára, „*talán célirányosabb volna, valamely más érdemes hazafinak választani személyét, [...] s nem engem, kiben egyenesen megvallva, csak az a kis lélek ér tán csak valamit, melyet festeni nem lehet, de kinek sár-gás, ráncsteli képe és soványka, törődött teste képnék sehogy sem való.*”

A harmincas–negyvenes években a gróf megjelenésének fontos eleme, aktivitásának jelképe volt az a nagy barna bőrtáska, amelyben egy csomó iratot cipelt magával állandóan. Feltűnő jelenségnek számított, valószínűleg maga is a polgári munkásság megjelenítésének szánta, hogy a táskát maga vitte (egy arisztokratának még egy jelentéktelen súlyú tárgyat is illett az inasával vitetnie). Gyors mozgása, a pesti utca egyik oldaláról a másikra való cikázása – ha olyan ismerőst látott, akivel szerteágazó ügyei valamelyikében szólni akart –, élénk gesztikulációja szintén az arisztokratikus viselkedés előírásainak semmibe vételét jelentette. Ilyenkor gyakran belekarolt beszélgetőtársába, egy darabig együtt haladtak, majd amikor egy másik ismerőst pillantott meg, faképnél hagyta addigi partnerét.

Ha az üres tekintélyörzéssel nem is törődött, a valódi igényességre – higiénia, kulturált viselkedés, öltözködés terén – nagy súlyt fektetett, nemcsak a maga, hanem a környezetében lévők esetében is. Viszolyogva örököltette meg naplójában a fiatal arisztokraták-ból álló vadásztársaságot, amely „*ától-tözködés nélkül, mocskos kézzel, vizes*

lábbal, kiizzadtan” ült asztalhoz. A vele munkatársi viszonyba került közne-mesi származású filozófus és publicista, Szontágh Gusztáv jegyezte fel, hogy ő, aki korábban nem sokat törődött a megjelenésével, „*amint Széchenyivel érintkezésbe jöttem, azonnal fekete frakkot, fehér mellényeket készítettem s fehér kesztyűket vásároltam, jól tudván, mikép a gróf minden népszerűsége [demokratizmusa] mellett az aristocratiai szokásokat kedveli.*”

SZÉCHENYI OTTHONAI

Jellemző volt ez az igényesség a szűkebb és tágabb tárgyi környezetével szemben is. Gyakori utazásai során ugyan gond nélkül tette túl magát a megszokott kényelem hiányán – valószínűleg az intellektuális tevékenység, az ismeretszerzés vagy a szervezőmunka olyan mértékben lekötötte a figyelmét, hogy szinte észre sem vette a mostoha körülményeket al-dunai vagy keleti útjain, illetve elviselésüket egyfajta sportteljesítménynek tekintette –, ám otthonai berendezésére nagy gondot fordított. 1820 és 1848 között ideje zömét Pesten töltötte, rövidebb pozsonyi, bécsi és nagycenki tartózkodásokkal, külföldi és hazai utazásokkal tarkítva.

Pesten eleinte szállodákban lakott, majd a belvárosi Brudern-házban bérelt lakást. (A mai Párizsi udvar helyén állt s a reformkori Pest egyik legfeltűnőbb épülete volt az egész udvart befedő üvegtetővel, a házon átvezető passzázs két oldalán sorakozó elegáns kis boltokkal.) Innen a Diana fürdő épületébe költözött 1827-ben. A Duna-parti klasszicista palotasor részét alkotó ház a mai Belügyminisztérium

helyén állt, tehát a Kereskedelmi Tisztület 1830-ban elkészült székházának (a későbbi Lloyd-palotának) a szomszédságában, amelynek első emeletét az általa alapított kaszinó bérelte.

Leghosszabb ideig – már családos emberként – a Rakpiac (ma Roosevelt tér) másik felén álló Ullmann-házban lakott (helyén ma irodaház áll), ahonnan állandóan figyelemmel kísérhette a Lánchíd építését. Széchenyi itt nem a reprezentatív, legmagasabb presztízsű első emeleten bérelt lakást, hanem eggyel feljebb, hogy az utca zaja kevésbé zavarja. Előszobája angomániája és műszaki érdeklődése lenyomataival fogadta a látogatót: angol metszetek, lóportrék mellett hídkeresztmetszetek, építési látványtervek díszítették a falakat. Előkelősködő lakáj helyett polgárisan udvarias személyzet fogadta a vendéget, és a gróf – a korban teljesen szokatlan módon – önzötte a személyes szolgálatában állókat.

A lakás berendezése – legalábbis a látogatók számára elérhető tereiben – nem hagyott kétséget afelől, hogy arisztokrata otthonban járunk: a család generációkon át halmozódó kincsei

A Rakpiac Pesten.

Ismeretlen művész színes litográfiája. A Rakpiac (a mai Széchenyi tér) a dunai hajózás fő kikötőhelye volt. Az egykorú ábrázolásokon általában a hajókról kirakott áruk, szekerek, állatok töltik meg a teret. Harmonikus összhatású klasszicista palotasora azonban az 1830-as évek végére a kiépülő elegáns Lipótváros meghatározó pontjává tette. Széchenyi pesti életének legfontosabb helyszíne volt ez a tér: végig itt bérelt lakásokat, és legfontosabb gyakorlati alkotásai (Lánchíd, kaszinó, Akadémia, gőzhajózás) is ehhez a helyhez kötődtek.

közszemlére voltak téve. „Beléptem egy dolgozószobába, amely rendkívül gazdagon és finoman volt dekorálva, tele tömve, mint egy kis múzeum, mindenféle fegyverekkel, dohányzóeszközökkel, dísz tárgyakkal, plasztikai munkákkal és mindenféle luxustárggyal” – írta le látogatását Kertbeny Károly.

Otthonainak berendezésében arra törekedett, hogy kényelem, praktikum, takarékoság és esztétikai igényesség egyszerre érvényesüljön. Angliai útjai során tanulmányozta az angol lakáskultúrát, és bútorokat is vásárolt a szigetországban. A cenki kastély bővítésekor az új szárnyat Angliából hozott bútorokkal és képekkel rendezte be. Mivel az örökölt 18. századi családi rezidenciát nem érezte eléggé lakályosnak és komfortosnak, az 1830-as években egy új szárnyat építtetett. Itt rendezte be azokat a lakosztályokat, ahol itteni tartózkodásai alkalmával – jellemzően a nyár néhány hetében – lakott a család. Mégis többször panaszkodott, hogy a sok költség és törődés ellenére Cenk nem éri el az általa ideálisnak tekintett komfortot: „Szűnyogok, egerek, legyek, bolhák, egy kotlás a csibéivel az ablakomnál – zörgő ablakok; az ágy leszakad, vacsorám két fűrj: íme, így töltöm Cenken éjszakáimat. Minden rossz – egy nyomorult szakácsné” – írta naplójába 1828-ban.

Széchenyi azonban nem egyszerűen „használta” a városi teret: igényessége kifejezésre jutott abban az aktivitásban is, amellyel az épített környezet fejlesztésére törekedett. *Pesti por és sár* című – életében meg nem jelent – könyvében nemcsak a főváros urbanizációs hiányosságait és az ebből következő teendőket foglalta össze, hanem a főúri kastélyok és a nemesi kúriák lakáskultúrájának alacsony színvonalát is tollhegyre tűzte. (Leírásainak visszatérő fordulataiból következtethetünk a szagokkal szembeni különleges érzékenységre.) Környezeti igényesség terén igyekezett jó példával elől járni: nagycenki kastélyába – ahol egyébként elég kevés időt töltött – egy vidéki angol lord otthonát plántálta át. Noha eleget tett a reprezentációs elvárásoknak is – a parkettát Bécsből, a bútorokat Angliából hozatta –, a fényűzés helyett a modern komfortra és kényelemre fordított nagyobb gondot (pl. a „vízrejték”, a WC beszerzésére, amelyet előbb szereltek fel Cenkben, mint a bécsi Burgban).

A cenki kastély felújítása kapcsán tetten érhető Széchenyi egyik „polgár-

erénye”, a takarékoság is. Személyesen foglalkozott a szobafestés költségeivel, több helyről kért árajánlatot a szőnyegleszorító rézrudakra, intézkedett, hogy a szőnyeget ne tegyék fel a „pököládák” kihelyezése előtt. Ugyanakkor nem térhetett ki a társadalmi rangja által megkövetelt reprezentációs kötelezettségek elől. A közlekedéssel, sporttal kapcsolatos kiadásoknál – istállóiban 10 kocsihoz és 30 hintóhoz való ló állt a hátsólovakon kívül, hajókat, csónakokat pedig Angliából is hozatott a Fertő tóra meg a Dunára – valószínűleg nem a reprezentációs kötelezettség volt a döntő, hanem a szenvedélyes érdeklődés. (A gyors autók vagy a sport modern megszállottjainak előfutára volt e tekintetben.)

Nem a takarékoság, hanem inkább az önfegyelem és a munkás aktivitás adott bizonyos polgáriassult jelleget Széchenyi étkezési szokásainak. Egyik legközelebbi munkatársa, Kovács Lajos egyrészt a „mértékletes egyszerűség” kifejezéssel jellemezte hétköznapi táplálkozási szokásait, másrészt azzal, hogy „étkezése is csak a munkának folytatása volt, s úgy végezte, mint ki ebben ráért kötelességet teljesít s élvezetet nem talál”. Evés közben is gyakran felugrott, s íróasztalához rohant feljegyezni valamit, vagy kivette zsebkönyvét. Itt jegyezzük meg, hogy naplójának állandó témája testi állapotának aprólékos megfigyelése, bajainak hipochondriába hajlóan részletes rögzítése.

FÉRJ ÉS APA

Széchenyi mind mai fogalmaink szerint, mind a kor szokásaihoz képest későn, 44 éves korában alapított családot. Abban a bő egy évtizedben, amikor ténylegesen családi keretben élt, a hagyományos patriarchális családmódellem elemeit és a modern szerelmi házasság – bizonyos emancipációs jelenségekkel fűszerezett – jellemzőit egyaránt fellelhetjük életében.

Felesége, a szerény vagyonú osztrák arisztokrata családból származó Seilern Crescence grófnő volt, akivel több mint egy évtizedes plátói szerelem után, az első férj, Zichy Károly gróf halála után házasodott össze 1836-ban. Crescence az előző házasságából hét kiskorú, 2 és 15 év közötti gyereket hozott a családba. Széchenyi lelkiismeretesen és energikusan viselte gondját mostohagyermekének. Élénk figyelemmel kísérte neveltetésüket, egyen-

Széchenyi István és felesége.

A *Honder* című divatlap melléklete. Perlasca Domokos színezett rézkarc, 1843. Széchenyi több mint egy évtizedes plátói rajongás után, 1836. február 4-én kötött házasságot Budán, a krisztinavárosi templomban Seilern Crescence grófnővel. A „jó társaságban” köztudott volt az illem határain belül tartott érzelmi kapcsolat, amely csak a férj, Zichy Károly gróf halála után teljesezhető be.

gette a hadseregbe lépett fiúk katonai karrierjét, igyekezett rendben tartani pénzügyeiket. A legkisebb Zichy gyerekekkel kifejezetten bensőséges viszonya alakult ki. A kiemelt apai figyelem azonban – érthető módon – saját fiaira, az 1837-ben született Bélára és az 1839-ben született Ödönre irányult. Az apai szerep a korban nem jelentett intenzív jelenlétet a gyerekek életében. Széchenyi is elsősorban a nevelők és magántanárok gondos kiválasztásával, a fiúk testi és szellemi fejlődésének figyelemmel kíséréssel, alkalmanként a felnőttek világába tett kirándulásokkal tett eleget szülői kötelességeinek.

A Széchenyi házaspár alapvetően a kor arisztokrata családjában szokásos férfi–nő szerepeknek megfelelően rendezte be életét, ám azzal már inkább a kivételek közé tartoztak a korban, hogy a gróf egyenrangú szellemi társaként kezelte feleségét, aki egyes vállalkozásaiban nemcsak az oldalán reprezentált, hanem némi önálló szerephez is jutott (pl. az Újépület melletti sétátér létrehozása során). Széchenyi a Crescence-től kapott érmet viselte, a következő felirattal: „Csak az önnemesítés és Magyarország jóléte legyen a cél, mely bennünket egyesít.”

A TECHNIKA BÜVÖLETÉBEN

Kifejezetten modern polgári vonásokat mutat Széchenyi viszonya az időhöz, a magára parancsolt szigorú időfegyelem. A ráérős, időpazarló táblabírói mentalitással szemben az évéshez hasonlóan a pihenést is szükséges kötelezettségnek tekintette. „A kötelesség, mit komornoka legpontosabban teljesített, a felköltés volt. Órája mindig másodpercre egyezett komornoka órájával, s minden nap fél négykor felköltette magát álmából s elhagyta ágyát”, akármilyen későn feküdt is le. Ugyan-

HO. V. D. R. U.

Magyar divat Klara Vinczel post Magyar szabás
a' XVII^{ik} század

Széchenyi István mint a pesti por és sár utcaseprője.

Széchenyi jövőképében Pest-Buda mint európai arculatú főváros az egész ország modernizációjának motorjaként szerepelt. Mivel a gróft egyszerre jellemezte a nagy távlatokban gondolkodás képessége és a legapróbb részletek iránt is érdeklődő gyakorlatiasság, nem kerülték el figyelmét olyan „prózai” ügyek sem, mint az árvízvédelem, a csatornázás, az útépités vagy a köztisztaság kérdései.

akkor – betegesen végletes kedélyhulámzásainak engedve – nappalait már a hiperaktív tevékenység és a depresszív passzivitás váltakozása jellemezte. „Ha néha zsebkönyvét, hova napi teendőit pontosan feljegyezte, áttekinttem vele, szédülni éreztem fejemet a végzendők halmaza felett. Pedig ő szigorúan számolt önmagával a teljesítés felett és legszigorúbb önmaga iránt volt a végrehajtásban” – hangsúlyozott a közeli munkatárs Kovács Lajos két szorosan összefüggő polgárerényt egyszerre: a szigorú időbeosztást és a teljesítménykényszert.

Széchenyi fiatalkora óta nagy érdeklődést tanúsított a technikai modernizáció iránt. „Ha magyar főúr helyett angol polgárnak születik, bizonyára korának egyik legnagyobb mérnökévé válik” – jegyezte meg egyik életrajzírója. Különösen intenzíven élte ki műszaki érdeklődését angliai utazásai során: felkereste a korabeli mérnöki tudás csúcsteljesítményeit, hajzócsatornákat, hidakat, a gyerekcipőben járó vasutakat, gyűjtötte az ezekre vonatkozó technikai és pénzügyi adatokat, naplójában vázlatos rajzokon örökítette meg a látottakat. Fő szempontja a hazai hasznosíthatóság volt. Szívesen látogatót gyárakat, ahol különösen a gépek ragadták meg érdeklődését. „Különös dolog, hogy egy huszárcapitány naponként három órán át nemcsak gépészek-től, de még munkásoktól is valóságos leckéket adat magának, és reggel gépolajtól, este szagos víztől csepeg” – jegyezte önironikusan naplójába egyik angliai utazása alkalmával.

Figyelemmel kísérte a műszaki szakirodalmat is. Bár rendszeres tanulmányok híján természetesen nem vált mérnökké, de széles körű műszaki tájékozottsággal rendelkezett, képes volt önálló ítéletalkotásra. Jó érzékkel választotta ki például a lánchidat, amely a korabeli hídépítési technikák

közül egyedül volt alkalmas a pest-budai összeköttetés megteremtésére.

Az Angliában kibontakozó ipari forradalom vívmányai láttán szinte korlátlanok vélték a technikai haladás perspektíváit: „Ha egy madár repülni tud, az ember is tudhat. Amire az állatokat a természet tette képessé, az embert a tudás. Meggyőződésem hamarosan megtalálják” – írta naplójába 1824. június 21-én. Máskor pedig így jósolt: „ha az állatok a sötétben látnak – optikai eszközökkel mi is láthatnánk, csak nem is-

merjük a módját, de bizonyára nemso-kára rájönnek ennek is a nyitjára.”

A TERMÉSZETTEL VIASKODÓ SPORTEMBER

Széchenyi gazdasági-társadalmi modernizációs kezdeményezéseinek jelentős része kapcsolódik a térbeli mobilitás lehetőségeinek elősegítéséhez, a természeti akadályok legyőzéséhez. A rendszeres hazai gőzhajózást elin-

dító Dunagőzhajózási Társaságban ő képviselte a magyar érdekeket. Neki köszönhető, hogy az osztrák vállalat Óbudán építette fel hajógyárát. A kereskedelmi lehetőségek kihasználása érdekében sürgette a hajózás akadályainak elhárítását. Ezek legnagyobbika a Vaskapu-szoros volt, ahol a mederben lévő sziklák, zúgóók és örvények miatt elakadt a lefelé tartó forgalom. Az 1833-ban Vásárhelyi Pál mérnök irányításával megindult műszaki munkálatokat Széchenyi királyi biztosként felügyelte. A másik nagy természetátalakító vállalkozás, a Tisza-szabályozás megindítását már magas rangú kormánytisztviselőként, a Helytartótanács közlekedési bizottmányának elnökeként irányította. 1846-ban ő végezte el az első kapavágást Tiszadobnál. Ugyanide sorolhatjuk a Lánchíd építését.

Széchenyi életformájának modern elemei között fontos szereppel bírt a sport is. Ennek egyik forrását a versenyekhez és a fogadásokhoz való vonzódásában fedezhetjük fel, amelyet kortársai „anglomániája” jeleként könyvelték el. A sport azonban a pusztaszórakozáson túlmutató helyet töltött be életművében. A különböző sportágak meghonosítása során tudatosan törekedett a polgári társasági szokások terjesztésére a felső osztályok köreiben. A sport iránti vonzódásban felfedezhetjük az öntökéletesítés vágyát, az új iránti általános fogékonyságot, valamint a romantika korának férfiaságességét is.

Széchenyi katonatisztként nagy gyakorlattal rendelkezett a lovaglásban, vívásban és lövészetben. A hadseregéből való kilépése után sportjelleggel űzte ezeket a tevékenységeket. Támogatta azoknak az egyesületeknek a működését – Pesti Nemzeti Vívó Iskola, Nemzeti Lovarda –, amelyek a városi felső és középosztály számára sportként biztosítottak hozzáférést a nemesség harcias hagyományaihoz.

A szabályokhoz kötött, a teljesítményeket összehasonlító gentleman-sport ideáljával és gyakorlatával Széchenyi angliai utazásain ismerkedett meg. A lóversenyzést, a rókavadászatot, az evezést, a teniszt, az ökölvívást és a korcsolyázást nemcsak kipróbálta, hanem azok magyarországi meghonosítására is törekedett, változó sikerrel.

A sportok közül legtartósabban és legintenzívebben az úszás volt jelen Széchenyi hétköznapi életében. Elsősorban a testedzést, fizikai és szellemi erőnlétének fenntartását szolgálta, ám a víz időn-

ként a próbatétel helye is volt, ahol – az angol gentleman ideáljának megfelelően – saját határait feszegette. Utazásai során számos ismeretlen vízben tette próbára tudását, erejét, kitartását vagy éppen lélekjelenlétét. Megáradt folyó Franciaországban, viharos tenger Itáliában, örvények vagy egészen közel elhaladó hajó a Dunán – a volt katona és a romantikus irodalom rajongója számára az életveszélyes helyzetekben megőrzött hidegvér a férfiaság fontos bizonyítéka volt. Azokban az évtizedekben, amikor Pesten lakott, nyaranta rendszeresen – egyes időszakokban naponta – úszott a Dunában. Olykor egyedül, máskor egykét kísérővel – nála általában fiatalabb mánások, polgári munkatársai, később néha nagyobbik fia társaságában – ereszkedett vízbe a legfelső dunai uszodából vagy a Margitszigetről.

Az evezősport magyarországi meghonosítása is Széchenyi nevéhez fűződik. A gróf érdeklődését angliai utazásain keltette fel a felső osztályok fiainak sportja. Már 1827-ben feljegyezte, hogy Bécsből 3 óra 52 perc alatt evezett Pozsonyba, ám rendszeresen az 1830-as évek második felében kezdte el a Dunát járni, előbb a szigetországból rendelt, majd az Óbudai Hajógyárban készített csónakokkal. 1841-ben Hajósegyületet alapított, amelynek tagjai a fiatal arisztokraták, a Dunai Gőzhajózási Társaság tisztjei és a hídépítő angol mérnökök közül kerültek ki. Az épülő Lánchíd pesti hídfője alatt felállított egy csónakházat is. A dunai evezést a felső és a középosztály közötti társadalmi érintkezés színterének szánta, ugyanúgy, mint a lóversenyt és a kaszinót.

SZÉCHENYI, A MODERN VÁLLALKOZÓ

Végezetül vizsgáljuk meg, mennyit sikerült megvalósítania a gazdasági modernizációs programból saját anyagi viszonyaiban!

Széchenyi közel 90 ezer holdas birtokot örökölt apjától. Ezzel, illetve az ebből származó – 1825-ben évi 60 ezer forintot kitevő – jövedelmével a mánások közé tartozott, de biztosan nem a leggazdagabb egy-két tucatba. A fiatal gróf apja halálakor eleve százezer forint adóssággal terheltlen vette át a birtokot, majd a még kezelhető mértékű adósságot 1834-re 230 ezer forintra duzzasztotta – igaz, egyúttal 180 ezer forintnyi kintlévősége is volt. Az 1820-as évek második felében

saját gazdaságát tekintette modernizációs elképzelései kísérleti terepének – ám a különböző szempontok – így a gazdálkodás racionalizálása és a szociális érzékenység jobbágyaival szemben – összeegyeztethetetlenek bizonyultak. Erkölcileg kényelmetlennek, ráadásul a vagyonhoz képest igen alacsonynak érezve a feudális földbirtokból eredő jövedelmet, és szabadulni igyekezett a zavaros úrbéri viszonyokkal járó vesződségtől. 1833-tól birtokai nagyobb részét eladta testvéreinek; a vételár egy részét életjáradék formájában állapították meg, ami évi 30 ezer forint biztos jövedelmet jelentett neki.

Széchenyi már az 1820-as években megkezdte vagyonszerkezetének átalakítását, modernizálását. Nyugateurópai utazásain irigykedve fedezte fel, hogy a földbirtokhoz képest mennyivel jövedelmezőbbek és rugalmasabban kezelhetőek a tőkés vállalkozói (pénz)vezények. A harmincas évek elejétől életcéljává vált, hogy pályája végére vagyonának fele a gazdaság modern szektoraiban legyen befektetve.

1850-ben leltárba vett vagyonában 373 ezer forint értékű értékpapírt találtak. Az összeg kétharmada az Első Dunagőzhajózási Társaság részvényeiben feküdt, de 110 ezer forintra volt érdeklő élete jelképértékű művének, a Lánchídnak a beruházásában is. Ehhez képest kisebb tételnek számított a József Hengermalom 29 ezres részvénytárcsája, valamint érdeklőségei a körmöci kőedénygyárban, a kőszegi posztógyárban, a pesti cukorfinomítóban és a budai alagútépítő részvénytársaságban. Persze időközben megfordultak a kezén más értékpapírok, így francia, angol és osztrák államkötvények is.

Széchenyi, aki Pest–Buda fővárossá válásának egyik legaktívabb előmozdítója volt, nem kis összeget fektetett itteni ingatlanokba. 1833–45 között több házat és telket vásárolt (és adott el) Pesten és Budán, s a Lipótvárosban – a mai Szabadság tér déli oldalán – épített hatalmas bérház tulajdonosaként pesti háziúr is volt.

Széchenyi tehát – aki már programadó munkájában, a *Hitel*ben kiállt azért, hogy a születés és rang presztízsét, valamint a hivalkodó reprezentációt mindenek fölé helyező rendi társadalomban értéként jelenjen meg a polgári társadalom, illetve a kapitalista gazdaság haszonelvősége, haszonkerevése – magánemberként, „homo oeconomicusként” is hitelesen ültette át elméleti programját a gyakorlatba. ♦

Kőre rajzolta Kätzler V.

Kiadja Kotsányi László, a kiadó tulajdona.

Hétszben. Nyomatott Schwarz J.nál.

GRÓF SZÉCHENYI ISTVÁN 1847^{ben.}

SZÉCHENYI

az első magyar nagyvállalkozó

Sokan úgy tartják, hogy a reformkori gróf Széchenyi István *Hitel* című művének megjelenése (1830) indította el Széchenyi Istvánt már ekkor is sokan ismerték, többek között az Akadémia és a nemzeti kaszinó alapítása, illetve a lovakról írott eszmefuttatása révén, de a *Hitel* tette nevét igazán országosan ismertté. A harmincas–negyvenes évek reformeszméi szinte kivétel nélkül Széchenyi tanításából szármaktak ki. Aki akkoriban érdeklődött a közélet iránt, annak mindenképpen elsőként ezt a könyvet kellett elolvasnia. Széchenyi reformprogramja azért volt rendkívül hatásos és látványos, mert alapításaival, sikeres vállalkozásaival, alkotásaival a gyakorlati életben is igazolta programjának megvalósíthatóságát és kiválóságát. A reformkor ellenzéki politikusai Széchenyi műveinek elolvasása révén készültek fel közéleti pályájukra, és annak alapján vázolták fel saját, önálló elképzeléseiket.

Szinte hihetetlen, hogy egy olyan, műfajában nehezen meghatározható művet, mint a *Hitel* – amelynek nem volt igazi előzménye Magyarországon –, milyen sokan olvastak, illetve állították magukról, hogy elolvasták. Széchenyi több helyen is igyekezett óvatosan fogalmazni, hogy a cenzúra átengedje a művet, Pulszky Ferenc visszaemlékezése szerint a *Hitel* mégis „mint mennykő csapott le váratlanul a megijedt magyar arisztokráciára”. A *Világ*, a *Stádium* és a többi művében, nyilvános fórumokon elmondott beszédeiben részletesen kifejtette, hogy szerinte miként lehetne elérni, hogy Magyarországon is megteremtsek a magántulajdon szentségét, szabaddá tegyék a forgalmat, lehetővé váljon a piacgazdaság.

A HAGYOMÁNYOS VILÁG

„A legnagyobb magyar” a rendi nacionalizmus, a merkantil ellenzékiesség és az eredménytelen, meddő sérelmi politika helyett olyan nagyszabású tervet vázolt fel, amelynek révén Magyaror-

szág felzárkózhat a fejlettebb nyugat-európai országokhoz. A korabeli jogfelfogással szemben kijelentette, hogy az ősök által hozott törvények nem köthetik meg a jelen országgyűlés kezét abban, hogy a társadalom életét a törvényhozás útján a kor szükségleteinek megfelelően alakítsa át. Javasolta a nemesi földbirtok kötöttségeinek megszüntetését, az úrbériség örökváltsággal történő felszámolását, a polgári tulajdon megteremtését. Stabil jogintézményekre (kereskedelmi törvény, váltótörvény, csódtörvény, bankokra vonatkozó jogszabályok stb.) épülő hitelrendszert, a földbirtoknak jelzáloghitelt, a kereskedőknek, iparosoknak váltóhitelt, modern bankrendszert, gyors törvénykezést és zökkenőmentes, ellentmondás nélküli végrehajtást kívánt.

Első lépésként el kellett fogadtatni honfitársaival azt az akkoriban szinte forradalmi gondolatnak számító természetjogi érvet, hogy a jogszabályokat folyamatosan javítani, reformálni kell. Addig ugyanis az volt a hivatalos álláspont, hogy minél régebbi egy törvény, annál jobb, és a magyar törvé-

nyek eredete egészen Szent Istvánig vezethető vissza. A rendi sérelmi politika is ezt az álláspontot erősítette, hiszen az ősi magyar alkotmányt akarta megvédeni a bécsi kormányzat abszolutizmusra törekvő politikájával és „káros” újításaival szemben.

Széchenyi reformjavasolatainak legnagyobb része a magánjogra vonatkozott, hiszen a *Hitel* megjelenésekor Magyarországon még szinte érintetlenül a rendi magánjog intézményei voltak hatályban, melyek Árpád-házi királyaink idején kezdtek kialakulni. Legfontosabb szabályait Werbőczy István foglalta össze híres *Hármaskönyvében*, amely aztán több mint 300 évig meghatározta a magyar magánjogot.

A középkorban az európai lakosság legnagyobb része kénytelen volt önelátásra berendezkedni. Az így készült termékek gyatrák voltak ugyan, de nem kerültek semmibe sem a földesúrnak. A kereskedés szinte kivételes volt, mindenki csak annyit termelt, amennyit elfogyasztott. Az a kézműves, aki folyamatosan növelni igyekezett a profitját, kivételszámba ment és ellentétben állt a középkori etikával. Pénzre

csak ritkán volt szükség, hiszen a kereskedőktől leginkább ékszereket, fűszereket és különleges fegyvereket vásároltak. Egyetlen jövedelemforrásnak a földművelést tartották. A vagyont állandó nagyságúnak tekintették, s nem vállalkozással, hanem például hadi érdemekkel lehetett megszerezni. Ezért úgy vélték, hogy meggazdagodni kizárólag mások rovására lehet. Pénzkölcsön felvételére csak kivételes esetekben, természeti csapások, rossz termés, háború stb. miatt került sor. Az ilyen helyzeteket nyereszkeséssel a maguk javára fordítók érthető módon rendkívüli erkölcsi és büntetőjogi elítélésben részesültek.

A FÖLDBIRTOK SZEREPE

A földbirtoklásra alapuló gazdasági-hatalmi rendszerben a papi, katonai és közhivatali pályákat nemesek, illetve előkelők töltötték be, akik ezért nem kaptak rendszeres fizetést, hanem saját magánvagyonuk hozadékaiból éltek. A közszolgálatot tehát a király által adományozott földbirtokok tették lehetővé, és a szolgálatok jutalmazása sem pénzzel, hanem föld juttatásával történt. A társadalom struktúrája évszázadokon át látszólag teljes mértékben változatlan képet mutatott. A jogrendszer legfőbb rendelkezésének ezért nem a forgalom biztonságát, hanem a földbirtok célhoz kötöttségét, illetve az alattvalók földbirtokhoz való viszonyának szabályozását tartották.

A középkor embere nem volt egyén, individuum a szó mai értelmében. Mindenkinek valamilyen közösség részeként kellett boldogulnia, cserébe a közösség is felelősséggel tartozott

minden tagjáért. Az ember nem boldogulhatott egyedül ebben a zord világban, szüksége volt a közösség támogatására, védelmére, s köteles volt a közösség előírásai szerint élni. Csak a kitalált, kiközösített próbáltak egymagukban boldogulni.

A 18. század végéig Európának szinte mindegyik államában – még Angliában is – a magánjogi intézmények egyik legfontosabb feladata az öröklött vagyonnal rendelkező előkelők védelme volt a feltörekvő rétegekkel szemben. A jogosultságok jelentős részét a hosszas birtoklás, valamilyen jog nemzedékeken át történő gyakorlása alapozta meg.

Az 1848 előtti magyar rendi jogban a politikai alávetettség hierarchikus rendszerével szoros kölcsönhatásban érvényesült a gazdasági és a tulajdoni függőség rendszere. Ennek alapján kimutatható volt a személyi és a gazdasági függőség kölcsönhatása, miközben valóságos magántulajdonnal senki sem rendelkezett.

Régi jogrendszerünk korlátozta az ingatlannal való rendelkezési jogot és a társadalom nagyobb részének ingatlanszerzési jogát is. A földbirtok – mint sui generis jogintézmény összefonódott a társadalmi státussal és hatalommal – nem volt valódi tulajdon, inkább a birtokjoghoz hasonlított. Frank Ignác szerint használati tulajdon volt. A birtok felett a nemest csak dominium, azaz uralom és a használat joga illette meg, egyedül a birtok jövedelmével rendelkezhetett szabadon. Hiányzott a tulajdonos legsajátosabb, fogalmi valóságát megragadó elem: a szabad rendelkezés. A magyar „földbirtokos” kifejezés jogi szempontból is pontos, hiszen a nemes csak birtokolta a földet, de tulajdonjogot nem szerzett felette.

A földtulajdonjogot először is a királyi főtulajdonjog korlátozta, amely szerint az országban minden birtok királyi adományból eredt. A birtokadományozás jogát a rendek a koronázással ruházták át a királyra, így a Szent Korona joghatósága alá. Az eladományozott föld magzszakadás, illetve hűtlenség esetén visszaszállt a kincstárra.

Ilyenkor a kincstár (*fiscus*) azt kapta vissza, ami eredetileg is az övé volt, tehát már ezért sem lehetett valódi tulajdonjoga az adománybirtokot kapó nemesnek. Az adománybirtokot eladni, arról végrendelkezni csak királyi engedély alapján lehetett. Enélkül a korona ügyésze visszaperelhette a birtokot. A forgalom biztonságát tette lehetetlenné a *fiscus* azon joga, hogy az eredeti adományban részesített család kihalása esetén a birtokot akkor is visszaperelhették, ha az már egy másik család jogos birtokába került.

Az ősiség is korlátozta a földbirtokos rendelkezési jogát: az ősi jószág nem azé egyedül, aki bírja, hanem az egész nemzetségé, értvén ezen mindazokat, akik az első szerző leszármazottjaként vagy más törvényes oknál fogva az örökségre számot tarthatnak, nemcsak a most élőket, hanem a későbbiekben születendőket is.

Az úrbériség is korlátozta a földbirtokosok rendelkezési jogát. Werbőczy István *Hármaskönyvének* megállapítása szerint ugyan elvileg az egész nemesi földbirtok „tulajdonosa” a földesúr, valójában általában két részre osztották fel: 1. majorsági birtokra, melyet a földesúr saját kezelésében hasznosított, és 2. jobbágytelekre, amelyet meghatározott szolgáltatásokért cserébe – ún. „úrbér” – a jobbágy kapott művelésre. Az utóbbi telekre vonatkozóan a történelem során a földesúr és a job-

ŐSISÉGI PEREK

Bessenyei György (1747–1811) igen érzékletesen vallott az ősiségi perekről: „A széles világnak minden nemzetségei közt pediglen per annyi sehol nem találhatik, amint Magyarországon. Nincs birtokos nemes olyan, kit per tíz-husz fölön húzzon, cibáljon, rángasson. Minden teleknek már százezresre elágazott örökös osztályosa

van, mindez veszi, mindez adja, húzza, vonja, használja, emiatt egymást üti-veri, szidja, vádolja, mely atyafiságot csata és háború után egymást perben fogják, jönnek, mennek utaznak, leveleznek, bírót, prókátort nyomoznak, ajándékkal dugatnak, ígéretekkel biztatnak azért, hogy magukat elpusztítva nyerhessenek még átyjok-

fián 6 sing földet, melyért inkább a bosszúállás és irigység perel, mint a haszonvétel kizárása. A gazdag házak fiskusai, mint kavargó szelek, mindenfelé sügnak az országban, hol mibe s kinek birtokába akaszthatnának horgot. Telket olyat bírnak nem lehet, melyen per annyi ne támadjon, mint amennyi karót kerítésedbe fel-

állíthatsz, vagy szilvafát reáplántálsz. Valamennyi osztályos atyafi mind perel egymással. Egész nemzet perel magával. És az atyafiságnak megismertető jele az, ha tizenkétfelé húznak, perelnek, és jussaikat tenálad keresik. Peres ellenség vagy atyafi egymástól megkülönböztetett egyenlő értelemben vett szavak az országban.”

bágy között a haszonbérlethez hasonló jogviszony jött létre, amely azonban a modern jog haszonbérletétől több szempontból is eltért. Az állami adóalap az úrbéri földekre korlátozódott, ezért egyrészt az úrbéri kérdést a törvényhozás hatáskörébe vonták, másrészt arra törekedtek, hogy a földesúr ne vehesse el a jobbágytól a telkét.

A földesúr „tulajdonjoga” a jobbágytelekre vonatkozóan valójában csak a jobbágy által teljesített szolgáltatások élvezetére korlátozódott, amelynek mértékét szintén a törvény szabályozta. Az úrbéres telek tehát körülbelül annyit ért, amennyit a jobbágy érte teljesített földesurának. A jobbágynek ezen túl jobbágytelkére nézve korlátozott rendelkezési joga (elidegenítési és átöröklési joga) is volt. A földesúr a jobbágytelket még akkor sem csatolhatta majorsági birtokához, ha a jobbágy örökös nélkül halt meg. Ilyenkor köteles volt egy másik jobbágyot telepíteni a telekre. A földesúr meg sem vásárolhatta ezt a birtokot. Tovább bonyolította a helyzetet, hogy sok földbirtokhoz tartozott közösen használt legelő, erdő vagy nádas.

Széchenyi István korának magánjogi perrendje is konzerválta a régi rendi jogot, hiszen olyan szabályokat illesztettek a perrendtartásba, amely az eredeti birtokosnak számtalan jogi „kiskaput” biztosított.

SZÉCHENYI SIKEREINEK TITKA

Széchenyi István nagyszabású reformprogramja nemcsak elméleti fejtegetéseket, hanem konkrét gyakorlati tanácsokat is tartalmazott. Ezek közül jó néhány a kereskedelemre, az iparra és a vállalkozások egyes formáira vonatkozott. Kemény Zsigmond írta, hogy Széchenyi javaslatai önmagukban nem gyakoroltak volna olyan jelentős hatást a közvéleményre, ha saját vállalkozásai nem lettek volna sikeresek. A kortársak nagyra értékelték nyereséges beruházásait. Fáy András – aki szintén alapított egy igen fontos szerepet betöltő takarékpénztárt – így írt: „Csak szatócsok vagyunk, ő a nagykereskedő köztünk.” Széchenyi minden vállalkozásában remek üzleti érzékkel, szívvel-lélekkel a hasznot kereste. Többször hangoztatta: „Hasznot keresni kötelesség.”

Széchenyi vállalkozásainál jól választotta ki munkatársait is. Őket alkalmazottaival együtt igyekezett anyagilag

SZÉCHENYI ÉRTÉKPAPÍRJAI 1850-BEN

1834. évi sorsjáték	1129 forint
31 db lánchídi részvény	15 500 forint
körmöci kőedénygyári részvény	200 forint
kőszegi posztógyári részvény	1000 forint
20 db soproni takarékpénztári részvény	1000 forint
17 db hengermalmi részvény	28 800 forint
cukorgyári részvény	1000 forint
balatoni gőzhajózási részvény	1150 forint
budai alagúti részvény	1400 forint
190 db lánchídi (Bécsben lévő) részvény	95 000 forint
vasgyári részvény	5000 forint
55 db dunagőzhajózási részvény	241 334 forint
Összesen	392 513 forint

érdekelte tenni abban, hogy a vállalkozásai minél eredményesebbek legyenek. Nyereség után jutalmat adott, húsz év szolgálat után rendes fizetéssel felérő nyugdíjat. Azt vallotta, hogy a kereskedelmi vagy ipari vállalat vezetőjének meg kell adni az egyéni kezdeményezés, a vezetés szabadságának lehetőségét, mert ha ez hiányzik, ha a vezetést adminisztratív eszközökkel megkötik, akkor a vállalat nyeresége fog kockán.

Széchenyi azt is elmagyarázta honfitársainak, hogy hogyan kell befektetőket keresni egy vállalkozáshoz. A *Selyemről* című művében leírta, hogy nem elég felismerni és tálalni a jó megoldást, az embereket is meg kell nyerni az ügynek: „Mit kell tehát cselekedni? Minden tétovázás nélkül segítségül kell hívni másokat.” De nem így kell felszólítani őket: „Megsüllyedtünk, húzzatok ki... beletört a késünk, vonjatok ki”, mert akkor nem jönne senki, hanem így: „Jertek emelni a kincset, melyet magunk nem bírunk, s mely addig tán ele nyészik vagy másoktól vitetik el, míg erősödve magunk is elbírnánk.”

Az iparral, közlekedéssel foglalkozó és a magyar nemzetgazdaságra is nagy hatást gyakorló részvénytársaságokat Széchenyi István alapította, vagy meghatározó szerepet töltött be azok alapításában. Akkoriban ez a vállalkozási forma annyira újnak számított, hogy

még a legfontosabb terminológiákat is Széchenyi alkotta meg: részvény, részvényes, részvénytársaság, osztalék stb. Széchenyi közreműködésével vált jelentőssé az Első Dunagőzhajózási Részvénytársaság, illetve részt vett a Pesti Magyar Kereskedelmi Bank alapításában. Egyértelműen neki köszönhető a Lánchíd Részvénytársaság, az Alagút Részvénytársaság, a Pesti Hengermalom Részvénytársaság, a Pesti Vasöntő és Gépgyár Részvénytársaság, valamint a Balatoni Gőzhajózási Részvénytársaság alapítása. Még a később részvénytársasággá átalakuló takarékpénztárak létrehozását is segítette.

Széchenyi sikereinek titka abban rejlett, hogy felismerte a tőkeegyesülés fontosságát, és jól ki tudta választani azokat a vállalkozásokat, amelyek leginkább hasznára voltak az országnak, és amelyek révén az általa mozgósított részvényesek egyrészt jó befektetéshez jutottak, másrészt hazafias kötelezettségeiket is teljesítették.

Széchenyi, miközben közcélokra hatalmas összegeket áldozott vagyonából, a 19. századi üzleti szellemnek megfelelően különböző vállalkozásokból, üzleti tranzakciókból jelentős haszonra tett szert. Talán ő volt az egyetlen olyan magyar arisztokrata, akinek a vállalkozásaiból származó bevételei nagyjából azonos szinten álltak a földbirtokaiból származó jövedelmével. ♦

▲ 1836-ban egy osztrák művész, a kor talán legelismertebb portréfestője, Friedrich von Amerling (1803–1887) is megfestette Széchenyit. Az egész alakos képmás a hivatalos portrétípus modelje lett. Amellett, hogy számos festmény- és grafikamásolata született, meghatározó volt a későbbi reprezentatív képmások szempontjából is. A művész mintegy ezer képet elérő életművében sem nagyon találunk hasonlót, a két évvel korábban, 1834-ben készült I. Ferenc-portré az, amely leginkább rokonítható a gróféval. A jól ismert, ülő uralkodó-

képmás helyett itt egy monumentális épület bejáratánál, balusztrádos lépcsőfeljáró előtt áll egyenruhában. A gróf kissé színpadias beállításban jobbjával egy vörös drapéria előtt álló mellvédre támaszkodik, balját csipőjére támasztja. A beállítás, valamint a kompozíció egyéb részletei csaknem a 19. század végéig kötelező kellékei lettek és maradtak a hivatalos, reprezentatív portréknak, mi több, a század második felében a fotográfia is átvette ezeket a kellékeket, és hasonló környezetbe, díszletek közé állította a lefényképezendő személyeket.

BASICS BEATRIX

SZÉCHENYI KÉPEI

A képek mai életünkre jellemző túlradó világában különösen érdekes lehet számunkra, hogyan is néztek ki korábbi korok jelesei. Végigtekintve a magyar történelmen, megállapítható, hogy a legtöbb egykorú ábrázolás – a fotókorszak előtt – Széchenyi Istvánról született. Ezeknek azonban csak egy része eredeti alkotás, nem ritkán egy-egy sikeres kép-

típust ismételtek. Azt talán túlzás lenne állítanunk, hogy másoltak, de kevés változtatással alakították ki az újabb ábrázolást. Friedrich von Amerling 1836-ban készült festménye volt a legnagyobb hatással más művészekre, nemcsak több olajkép-, de grafikaváltozata is született. Ily módon az ábrázolások száma nagy, ám ehhez képest kevésbé változatosak.

▶ Széchenyi nemegyszer kinyilvánította véleményét saját ábrázolásairól. Amikor Bihar vármegye 1835. évi közgyűlése döntést hozott, hogy megrendeli képmását, válaszában így fogalmazott: „*Tekintetes Rendek, tán czélirányosb volna, valamelly más érdemes hazafinak választani személyét, ki magasb polczon áll mint én; 's nem engem, kiben, egyenesen megvallva, csak az a' kis lélek ér tán valamit, mellyet festeni nem lehet, de kinek sárgás ránczteli képe, és soványka törődött teste képnek sehogy se való.*”

És ha már képmásának elkészítéséről lebeszélni nem tudta a vármegyeieket, megkönnyítette a dolgukat azzal, hogy festőt ajánlott számukra: „*Pest volna tehát a hely, hol a festés végbe mehetne, mi az által lesz teljesíthető, hogy valami, mondhatni igen szerencsés »Véletlen« csak kevéssel ez előtt hozott egy igen derék 's ügyes festőt e hazai központba. Neve »Barabás Miklós« - szülő földje »Erdély«, mintája »Olasz Ország« remekei, mellyekkel lelkesen 's gyakorlatilag jól összebarátkozott. Ajánlhatom, 's jót merek állni, hogy a Tekintetes Rendek - parancsoljanak csak véle - minden esetre - ha nem is egy különös s szép arczu 's szép testü embernek fogják birni mását, ez okvetlen talpra esett munka leend, a Tekintetes Rendek palotáját mint kép elrűtítni nem fogja, 's mi még ezen tekintetekhez is járul: a Tekintetes Rendek midőn Széchenyi Istvánt megbecsülik, 's ha lehet a hűségnek még erősb lánczaival kötik magukhoz, Barabás Miklós képirót, hazánkfíát is gyámolítják, elősegítik. Az érintett igen becses 's ritka ügyességgel bíró festőnek lakja Pesten, Nákó-ház Rak-piacz.*”

Ezen ajánlás megírásakor a gróf által oly nagyra becsült Barabás Miklós (1810–1898) mindössze 26 éves volt, de már aka-

démiai tag, az akadémikusok portrégalériájának felkért készítője, egyéb megbízások mellett. A kép el is készült, és Barabás 400 ezüstforintot kapott érte.

Az 1836-os év különösen jelentős volt Széchenyi számára, ez évben házasodott, meglehetősen későn, 44 évesen. S mint olvashattuk, nem volt túl jó véleménnyel saját külsejéről. Barabás festménye ovális alakú derékkép, a háttérben az ég kékje előtt felhők látszanak. A gróf díszmagyart visel, kitüntetései mellett. Ennyi, ami

esetleg elvonhatja figyelmünket arcáról, amely a legkevésbé sem „sárgás és ránczteli”, Barabás nem is festett volna ilyet. Kiváló mestere volt a biedermeier arcképfestésnek, amely a legjelentősebb ábrázoltat is igyekezett hétköznapi ismerősként bemutatni, vonzó tulajdonságait hangsúlyozva, teljességgel mellőzve a korábbi korok hősies, elérhetetlenül távoli és épp ezért idegennek ható képmásstílusát. Ez a viszonylag korai portré mintát is jelentett a későbbi ábrázolásokhoz.

▶ Széchenyi 1818–19-ben hosszú utazást tett, bejárta az Égei-tenger vidékét, az Oszmán Birodalom görög és kis-ázsiai tartományait. Erre az utazásra elkísérte Johann Nepomuk Ender (1793–1854) osztrák festő, aki 27 akvarellt készített a hosszú út során. A 17. század második felétől a vasút elterjedéséig, a 19. század közepéig divatos Grand Tour volt ez az utazás, elsősorban az angol nemesség gyakorolta és terjesztette el a műfajt, de szerte Európában sokan megszervezték a maguk „nagy utazását”, ha volt hozzá elég pénzük. A célpont elsősorban Róma volt, de sokan folytatták Nápoly, Herculaneum és Pompeji meglátogatásával az útjukat. Mások az Oszmán Birodalomhoz tartozó görög földön tanulmányozták a klasszikus antikvitást. Hogy milyenek voltak e tehető utazó ifjak? Olyanok, mint Széchenyi István Ender vízfestményén. Magas kalap, fekete, csokorba kötött muszlin nyakbavaló, köpeny, s puska a vállon. A kalap alól kibukkanó csigás fekete fürtök, nagy szemek, az ifjonti ártatlanság és persze kíváncsiság arckifejezése – a Grand Tour főszereplőjének mintapéldája.

▶ 1836-ban készült Schoefft József Ágoston (1809–1888) műve, a világot utazó „képíró”-é, akinek családi mesterségéről utcát neveztek el a pesti belvárosban, aki Amerikában indiánokat, Indiában dúsgazdag maharadzsat festett, beutazta a világot, és mindenhol gyorsan híressé és kedvelté vált. Józseffel csak abban az évben élt Pesten, amikor a gróft megfestette, előzőleg Bécsben és Bukarestben tartózkodott, majd Pestet elhagyva megkezdte az egész életét betöltő utazásokat. A csaknem egész alakos kép mutat némi rokonságot Barabásával, de annak szelíd biedermeier hangulatát Schoefftnél egy izgalmasabb világ váltja fel. A gróf egy sziklán ül, mögötte hatalmas, vad küllemű, töredezett szirt, az égen a sötét felhők akár a szentek nimbusza övezik Széchenyi fejét, a háttérben a Duna látható a Vaskapu tájékán. A romantika elképzelései szerint a hőst illet ilyenformán, szinte emberfeletti teljesítményének attribútumaival bemutatni.

▶ Moritz Michael Daffinger (1790–1849) és Josef Kriehuber (1800–1876) osztrák szerzőpáros 1848-as litográfiája mintha Ender ifjúkori képmását ismételné. A mente, a kivillanó ing, a vállon átvetett prémes köpeny már a politikai arisztokrata viselete, de az az erély és öntudat, ahogy a derékkép főszereplője ránk tekint, egyedülálló a századközép ábrázolásai között. Koránál kissé fiatalabbnak is tűnik ettől a lendülettől, amely a portrét jellemzi.

▲ 1849 után jó ideig nem készül Széchenyi-portré, érthető módon. Később, amikor néhány portréfelkérés érkezett, a gróf azzal utasította el ezeket, hogy vegyék csak elő korábbi képmásait,

és „öregítsék meg”. Ezt tette Jakobey Károly (1825–1891) is, aki három arcképet készített Széchenyi halála évében Eybl 1842-es litográfiája alapján – s valóban kissé megöregítette Széchenyit.

▲ A Magyar Nemzeti Múzeum falképeinek programját 1866-ban tette közzé Lotz Károly és Than Mór. A mennyezetképek 1875-re készültek el, majd ezt követően Than frízének jelenetei, amelyek közül már kortárs történelmi-művelődéstörténeti jelenet az utolsó falkép. A téma meglehetősen kényes, nem véletlenül változott többször is a megformálása. A még élő kortársakat bemutató kép számos utalást tartalmaz: egyszerre emlékezés és tiszteletadás 1848–49 eseményeinek, ugyanakkor egyfajta kísérlet a néhány évvel korábban történtek értelmezésére is. Az eredeti programban ugyanis még nem szerepelt a kiegészítést „eszményesítő” Deák Ferenc alakja.

Három csoportban jelennek meg a szereplők. Középen Széchenyi István ül, térdén a Lánchíd tervrajza kiterítve, öltözéke az Amerling-portré viseletével azonos. Jobbra Batthyány, mögötte a szabadságharc tábornokai, Damjanich, Kiss Ernő; balra a háttal álló Kossuth. A falkép tere kitágul, mélységet kap; a balusztrád mögött gyülekező nép élén Than Mór ónodi országgyűlést ábrázoló akvarelljének Rákóczi-jával csaknem azonos, hosszú fűrtű, bajszos férfi áll. A hozzájuk beszédet intéző Kossuth alakja hátulnézetben, mellette Petőfi oldalnézetből, inkább csak fél alakban látható.

Az előtér két csoportját úgy formálta Than, hogy Széchenyi középen helyezkedik el, vitathatatlanul fő-

szereplőként, szorosan mellette egy karosszékben Deák ül, jelentősége Széchenyiéhez hasonló. Mögöttük Batthyány Lajos áll, kezében a vértanúságára utaló pálmaággal, a tábornokok közül csak Damjanich látható, mellette Perényi Zsigmond és Eötvös József, aki ugyan tagja volt az 1848-as első magyar kabinetnek, de a falképek tervét elfogadó kultuszminiszter is egyben.

▶ Than Mór eredeti vázlatja, melyben még nem szerepelt Deák Ferenc alakja. A szépiarajz vázlaton három csoportban jelennek meg a szereplők. Középen Széchenyi István ül, attribútumai számosabbak, mint a freskón. Balra Batthyány, mögötte a

szabadságharc tábornokai, Damjanich, Kiss Ernő; jobbra a háttal álló Kossuth, a toborzóbeszéd hallgatóságának alakjaival, bár a kezében tartott irattekercs és öltözéke az ötvenes évek emigrációs fotóinak Kossuthját idézik.

Portrait of General Sir David Baird

„Utilizálni”

~ HASZNOSÍTANI ~

PÉLDÁK SZÉCHENYI SOKRÉTŰ LEVELEZÉSÉBŐL

Amikor az első Széchenyi-életrajz, Falk Miksa műve 1866-ban németül a bécsi *Oesterreichische Revue*-ben folytatásokban, majd egy évvel később Pesten magyarul könyv formájában megjelent, Eötvös József levélben fejezte ki elismerését a szerzőnek, de fenntartással is élt. Úgy vélte, Falk nem említi Széchenyi egyik alapvető hibáját: az emberszeretet hiányát. *„Nem ismertem embert, ki az egyes individuumok iránt hidegebb, közönyösebb lenne, mint ő volt”* – olvassuk Eötvös levelében.

Kovács Lajos – a negyvenes években Széchenyi közeli munkatársa – késői visszaemlékezéseiben a nemes grófot az általános, magasabb szempontokat fáradhatatlanul hangsúlyozó, részletekkel azonban már kevésbé törődő gondolkodónak, szenvedélyesen vitatkozó, ám ellenvéleményről meggyőzhetetlen partnernek nevezi, de olyan nagyúrnak is, aki a környezetéhez tartozók napi aggodalmait és bajait szívén viseli: *„Gyöngédségének nem volt határa s ezt sohasem vonta meg. Az annyi gondokkal túlterhelt fő sohasem feledte a figyelmet azon csekélyégeit, melyek aprópénznek látszanak az élet vásárán, de valóban a gyöngy értékével bírnak, mert szívünknek végtelenül jólesnek és érzelmeinket bilincselik le.”*

TUDTA, KIVEL HOGY KELL BESZÉLNI

Valószínűleg mindkettőjüknek „igazuk” volt: Eötvösnek és Kovácsnak is. Kovács azt a Széchenyit írta le, akit ma naplói, levelei s persze a róla szóló tengeri irodalom alapján jól ismerünk: az érzelmi világában végtelenül bonyolult, a hozzá közel állókra minden reménytelen elfoglaltsága ellenére figyelő, gondjukat viselő s még a házi személyzetével is törődő és udvariasan beszélő férfit. Eötvös a külvilág Széchenyi-képét rajzolta meg. Perspektívájában a nehezen megközelíthető arisztokrata, a hidegen számító politikus és vállalkozó jelenik meg a szemünk előtt. Az, aki az emberi kapcsolatokat és ismeretségeket aszerint osztályozta és válogatta meg, hogy ki milyen mértékben képes az ő – Széchenyi – terveit előmozdítani.

Tény, hogy Széchenyi egyik kedvenc szava a húszas évek naplójában a „misztifikálni” ige. Szükséges-e a szemfényvesztés, meg kell-e esetleg téveszteni a tömegeket, el kell-e ámítani őket ahhoz, hogy vezethetővé váljanak és hajlamaik ellenére, de boldogabb jövőjük érdekében arra az útra lépjenek, amelyet felvilágosultabb, műveltebb fejek jelölnek ki számukra? A probléma politikai, de erkölcsi természetű

is, és Széchenyit komolyan foglalkoztatta. A kifejezést később a realizmus jegyében egy másik, szerényebb, de gyakorlatiasabb ige váltotta fel: „utilizálni”, azaz kit hogyan lehet felhasználni. Itt már nem elméletről, hanem valódi feladatokról van szó, a nemzet érdekében vállalt projektumokról, amelyek megvalósításához Széchenyi pártfogókat, szövetségeseket, segítőkert keresett.

A gróf ugyanis egyedül állt. Kezdetben nem rendelkezett semmiféle politikai hatalommal, s helyzete később is – al-dunai kormánybiztosként, majd a Helytartótanács belüli közlekedési osztály vezetőjeként – csak minimális mértékben változott. Ez a tipikus korai liberális szellem sorsa, aki vállalkozásait önmaga kezdeményezi s önmaga valósítja meg – a Széchenyi-korabeli közegben nemegyszer a fensőbbség közönyének vagy éppen ellenállásának dacára. A szükség Széchenyit ezért idővel meszterévé tette ama művészetnek, hogy ügyei számára a legkülönbözőbb embereket nyerje meg. Egy alkalommal magát Metternich államkancellárt is sikerült sarokba szorítania, aki végül kellestlenül beleegyezett, hogy neve a pesti kaszinó tagjainak névsorában szerepeljen, ami, mint Széchenyi remélhette, az intézmény számára fokozott politikai védelmet jelentett. Ám

ből származnak, amelyet Kovács Henriett, Körmendy Kinga, Mázi Béla és jelen sorok szerzője szerkesztett és fordított.

MEGTÉVESZTÉS

1828. október 26-án Széchenyi Esterházy Károly grófnak írt. Ez a „tanító levelek” kora, amikor is Széchenyi az önmaga által vállalt nagy feladathoz, a nemzet felemeléséhez híveket, szövetségeseket igyekszik gyűjteni. S ez a csalódások ideje is, amikor felismeri, hogy a főnemesek közül (amely művelt réteg segítségét elsősorban elvárja) csak kevesekre számíthat. Esterházyhoz intézett soraiban megemlíti néhány nemrég elhunyt főnemest, akit „*semmire való*”-nak nevez „*a szónak egész kiterjedésében*”, majd hozzáfűzi: „*És a Hazánk legszebb nevei!*” Majd így folytatja:

„*Nem eszelős az s bizonyára nem holdas [holdkóros], aki Hazánknak ily rothadtságát elismeri, és kínos megilletődéssel mindenkben tapasztalja. De annyira elromlottak mágnás társaink s nemeseink egyáltalában, hogy nem is érzik s nem is sejtítik, mennyire elaljasodtak, s mennyire rosszak [...]*”

Már mi ugyancsak más emberek vagyunk, akárki mit mond, és minden kétségen kívül Hazánkra sok jót, sok áldást fogunk hozni. Csak Istenért tartunk össze. Segéljük egymást tiszta szívvel s hazafíui indulattal, és legyünk állhatatosak. És Terád, Barátom, sokat számolok. Reményilem, hogy szélesvállú fiaidból igazi magyar emberek lesznek, de nem ám betyár, pipás, káposztaevő magyarok, hanem a nemzetiség jeles és nemes értelmében.”

Levele végén Széchenyi elmondja: a Versenyfuttatást, a Casinót és a Tudós Társaságot kell „lábra állítania”, s ha ebben mágnás barátai – köztük a címzett – nem segítenek, „*összerogy minden, hidd meg*”. Esterházy Károly neve Széchenyi naplóiban viszonylag ritkán s nem mindig a legjobb fényben tűnik fel; nem tartozott Széchenyi szorosabb köréhez. Jó két esztendővel a fenti levél kelte előtt Széchenyi lesújtó véleményyt jegyzett fel látogatásáról Szere-den, Esterházy birtokán. A kastélyt hazatosnak találta, megbotránkozva vette tudomásul, hogy a vendégszobákat az istálló fölött rendezték be, és a háziúr négy fiának a „kenyérpusztító” címet adományozta. Levelében viszont mindez másképpen fest. A naplóbeli

az 1825 végén a naplóba feljegyzett óhaja sohasem teljesedett be, Metternichet nem volt képes lassanként rábírni arra, „*hogy a jövőben ő is az én eszményem érdekében dolgozzék*”.

Hívek toborozásában, támogatók megnyerésében azonban Széchenyi egy életen át fáradhatatlan maradt, jórészt erről tanúsodik igen kiterjedt levelezése is. Avagy másképpen szólva: számos levele éppen e cél érdekében íródott. Az alábbiakban néhány ilyen példa felsorolására vállalkozunk. A kiválasztott levelek – inkább levlérszletek – különlegességét az adja, hogy más-másféle kérdésekről a legkülönbözőbb címzettekhez íródtak, és Széche-

nyi ennek ismeretében választotta meg a stílust. Mint látni fogjuk, előfordul, hogy mondanivalóját politikai megfontolásból egyik és másik címzettjének tartalmilag sem ugyanazon a módon fogalmazza meg, mindenekelőtt azonban nyelvi fordulataiban és hangvételében nagy alkalmazkodókészségről tesz tanúbizonyságot. Vagyis jól tudta – avagy talán ösztönösen érezte –, kivel hogyan kell beszélnie.

Lássuk tehát Széchenyi néhány szövegét! Az itt következő idézetek kivétel nélkül az „*Ezt köztünk! Isten áldja!*” Széchenyi István válogatott levelei című, 2014-ben az MTA Bölcsészettudományi Központ által kiadott kötet-

FELHASZNÁLÁS

véleménnyel ellentétben éppen nem a maradi, provinciális életkörülmények rajzolódnak ki, ellenkezőleg: Esterházy Károlyt a patriotizmusra alig-alig buzdítja, inkább eleve megajándékozza a hasznos hazafi és polgár rangjával; magától értendő ténynek állítja be, hogy Esterházy s ő, Széchenyi, egy új nemzedék képviselői együtt ugyanazért küzdenek: „*Mi már ugyancsak más emberek vagyunk.*”

Rövid két hónappal később Reviczky Ádám magyar főkancellárhoz fordult levelével Széchenyi; igyekezett őt a pesti Casino számára tagnak megnyerni. Reviczky, aki tisztségét 1836-ig töltötte be, Széchenyivel szemben általában a felsőbb-ség képviselőjének hivatalos álláspontjára helyezkedett. Széchenyi egy alkalommal naplójában megjegyezte, hogy a kancellár igen közepes szellem, akiben azonban megvan az akarat a közjó előmozdítására, ami, mint hozzáfűzte, Magyarországon teljesen hiányzik. Ez ugyanakkor nem akadályozta meg Reviczkyt abban, hogy 1832-ben felhívja Metternich figyelmét az Angliába utazó Széchenyi Istvánra és Andrássy Györgyre: tartassa a két gróft szem előtt, mert úgy hírlik, a levált lengyelországi felkelés után külföldön propagandát akarnak kifejteni a lengyelek érdekében.

Mindennek fényében különös, ám diplomatikus fogásként jól érthető, hogy Széchenyi a Reviczkyhez intézett, sok udvariassági formulával megtűzdelt levelében ügyeihez ugyan a kancellár segítségét kéri, a szerepeket azonban felcseréli: Reviczky az, aki a haza haladásáért áldásosan sokat tesz, míg Széchenyi maga csak saját szerény körében tevékenykedhet. A levélíró szándéka eközben persze ugyanaz, mint Esterházy Károly esetében; a címzett higgye el, hogy Széchenyi és ő közös célért dolgoznak:

„[...] bizonyos is vagyok, hogy mindazokat, melyeket elérni akarok, kegyes pártfogása alá fogja venni, ha velem egyetért, hogy azon módok, melyekhez nyúlók, köz-célunk elérésére – mely nem egyéb, hanem csak az ország előmenetele – legcélarányosabban is; vagy pedig, ha a módokban velem meg nem egyez, tanácsával fogja ügyemet elősegíteni, mert kis körömben s alacsony helyeztetésemben én is használni kívánok, úgy, mint a Mindenható Kegyel-

Reviczky Ádám főkancellár

Miloš Obrenović szerb fejedelem

mes Urat magas helyre helyezteté s tehetségeinek nagy határokat mutatott. Használta Kegyelmes Úr eddig az Istennek ajándékát, sokban új életet látok én, egy egészen új aerát, s ezért háládatos a haza, mert az anyaföldjéért izzadónak köztisztelet és közmegbecsülés a díja!”

Magyarország és a nemzetközi politika 1848–49-ben című, kitűnő művében Kosáry Domokos igen meggyőzően mutatja ki, hogy a magyar kormány a délvidéki konfliktusok alatt mily nehezen talált hathatós kapcsolatot Ilija Garašanin szerb belügyminiszterhez, a Belgrádban mérvadó, erős emberhez. Garašanint irritálta a hozzá érkező ügynökök és katonák alacsony rangja, a maga tisztségének megfelelő partnert és bánásmódot várt el, s a magyar oldal ezt csak megkésve érzekelte. Széchenyi nem követett el hasonló hibát, amikor 1830-ban először hajózott végig az Al-Dunán, s – reformkori politikusként egyedülállóan – személyes viszonyt épített ki uralkodókkal és török helytartókkal a Duna mentén. 1830. szeptember 30-án, Konstantinápolyból visszaútban Pestre, levelben jelezte Miloš Obrenović szerb fejedelemnek, hogy tiszteletét kívánja tenni nála.

Miloš Obrenović sertéskereskedő családból származott és analfabéta volt. Az éppen 1830-ban megszerzett, örökösödő fejedelmi címet s Szerbia autonómiáját a Török Birodalmon belül a felkelésekben játszott vezető szerepének és óvatos politikájának köszönhetette, többek közt annak, hogy nem használta ki a szultán szorult helyzetét, a húszas években nem csatlakozott a görög szabadságharchoz. Szerbián viszont – ahogy a délszláv történelemtől írt könyvében Peter Bartl megjegyzi – úgy uralkodott, mintha az ország a személyes tulajdona lett volna. Mindez Széchenyi előtt bizonyára nem maradt titok, és a fejedelemnek megadta a legnagyobb tiszteletet. Igyekezett éreztetni vele, hogy az európai felső, arisztokrata réteg egyenrangú tagjának tekinti, mi több, felvilágosult uralkodónak tartja, aki hasonló modern elveket vall magáénak, mint a magyar főnemes Széchenyi.

„Lehetetlen [...] számomra, hogy Szerbián átutazzam anélkül, hogy annak a férfinak be ne mutakozzam és őt legmélyebb tiszteletemről ne biztosítsam, akit Európa minden nemzete ismer, kinek mély bölcsességét mindenki nagyra értékeli, és aki magát sokoldalúan képzett férfiakkal körülvéve a legviharosabb időkben nyugalmat és békét teremtett hazájában, és aki a ke-

resztény civilizáció melengető fényénél bizonyosan áldást és boldogságot hoz majd honfitársainak, alattvalóinak.

Engedje meg Fenséged, hogy előzetesen is kifejezzem legbensőbb érzéseimet – a Mindenható tartsa meg Önt jóakarataiban. Én, mint született magyar mágánás, aki azonban a pogány durvaság és butaság szagát a rozsdás feudalizmus színéig egész lelkével gyűlöli, köszönöm az égnek, és sok tekintetben szintén elmaradott hazámra gondolva kétszeresen boldog vagyok, hogy a déli szomszédságban is új korszak kezdődik, jótékonyabb nap kezd sütni.”

Túl vaskosra sikerült bókok? Meglehet. Ám a grófnak szüksége volt Miloš Obrenović támogatására az Al-Duna szabályozásánál, s a fejedelemmel idővel barátságos személyes viszonyt alakított ki. Miloš Obrenović pedig az ezt követő években – persze országa jól felfogott érdekében – valóban segítette Széchenyi munkálatait.

Hasonló módon szüksége volt arra, hogy Havasalföld urai az Al-Duna szabályozását jó szemmel nézzék, s ezért Széchenyi 1834 őszén Bukarestbe is el látogatott. A város, az ország nem nyerte meg a tetszését, bár Alexandru Ghica fejedelem jól fogadta és segítőkésznek bizonyult. Egy esztendővel előbb Széchenyi az Al-Duna ügyével levélben még Pavel Dimitrijevic Kiszeljov orosz tábornokhoz fordult, aki 1829 és 1834 között Bukarestben a két román fejedelemség kormányzójaként működött. A gróf a havasalföldi hatóságok segítségét és védelmét kérte mérnökei számára, akiket a Vaskapu környékének feltérképezésével bízott meg. Közölte, hogy kormányától kapott feladata a folyam szabályozása, s hangsúlyozta, hogy a Duna hajózhatóvá tétele mind Magyarország, mind Havasalföld, mind az Osztrák Monarchia és „a nagy Orosz Birodalom” számára „felmérhetetlen nyereség” és „gazdagság új forrása” lenne.

Minderről, mint írta, Kiszeljovval „minden nyíltsággal és a legnagyobb őszinteséggel” kíván szólni, mivel meggyőződése, hogy a kormányzó a dunai munka céljával „tökéletesen egyet fog érteni”. A levél egyszerű, de határozott stílusa szándékos: Széchenyi Kiszeljov tábornokhoz mint katonához akart folyamodni:

„Magam, Excellenciás Uram, egyáltalán nem vagyok diplomata; életemet a hadseregben töltöttem, gyűlölök minden kertelést és körmönfonttságot, s őszintén meg kell Önnek vallanom, ma-

gamat a legkomolyabban azzal a tervvel kecsegtetem, hogy Önt Bukarestben meglátogatom, és pedig Rustschukig gőzössel, azaz Bécstől odáig a Dunán közlekedve hat vagy hét nap alatt! Mindez nem okoz nekem különösebb nehézséget, főleg ha Excellenciád szíveskedik engem megértéséről és jóindulatáról biztosítani. A kérdés csak a mikor – az utazás már az 1834-es esztendőben lehetőségessé válhat.”

Nos, Széchenyi nem szolgált egész életében fegyveresen, a hadseregből már 1826 elején kilépett, de az orosz tábornokkal szemben ez a katonás egyszerűség tűnt neki a legalkalmasabb, a legcélravezetőbb stílusnak. Ami persze már önmagában is cáfolja azt, hogy a nemes gróf – ha kellett – ne lett volna körmönfont diplomata is. Erről tanúskodik példának okáért Alexandru Ghica havasalföldi fejedelemnek 1836 júliusában írt levele, amikor is a dunai munkálatok során rövid ideig megint az Al-Duna észak partján tartózkodott:

„Fenség, valóban úgy gondolnám, Önnel és magammal szemben hibáznék, ha valaha havasalföldi területre lépek anélkül, hogy Önről megemlékeznék. Emlékeim közt soha nem fog elhalványulni a jóság, amellyel Ön engem elhalmozott, és Ön olyan szívet nyert meg magának, mely nem ismeri a hálátlanságot, hanem képes értékelni a nagyvonalúságot és a belé vetett bizalmat. [...]

Június 29-én Skela Gladovába mentem. És mást sem találtam, mint barátságosságot és előzékenységet. [...] Ön nem is hinné, mennyire elcsüggeszt, hogy a mi oldalunkon oly gyakoriak az apró nehézségek, amelyek – be kell vallanom – nem hasonlítanak a havasalföldi barátságossághoz, amelynek dicséretére soha nem lesz elég szavam. Remélem azonban, hogy el fogja ismerni többünk jóakarátát a két ország kereskedelmének megkönnyítésére, és nem fogja az Ön bölcs figyelmét elkerülni, hogy sokkal nehezebb a már megalapított intézményeken javítani és hibáikat kiirtani, mint újakat alkotni, amelyek a jelen állapotnak jobban megfelelnek.”

Széchenyi a címzettől ezúttal semmit nem kívánt. Csupán élt az alkalommal, hogy a fejedelmet néhány nyájas, Ghica és országa számára hízelgő szóval emlékeztesse önmagára, a két esztendővel korábban kötött ismeretségre és az al-dunai munkálatokra. A diplomáciai tehetséggel megáldott gróf nagyon is tudatában volt annak, hogy a

sikerhez nemcsak szövetségesek és jóakarók megnyerése szükséges, hanem az is, hogy őket meg tudjuk tartani.

MEGNYERÉS

Kiért, miért fáradozott az Al-Dunán, kinek készült a mű, a folyam szabályozása? Széchenyi számos, gyakran igen hosszú, az egyes technikai és pénzügyi részleteket pontosan taglaló beszámolót írt József nádornak, aki 1833-tól a munkálatok védnöke és névleges irányítója volt. A kezdeményezés azonban Széchenyitől indult ki, aki 1830 augusztusában, első al-dunai útja végén az Isztambulhoz közeli Bujukderéből így írta le elképzelését a nádornak:

„Utazásom fő célját elértem, és úgy vélem, szerénytelenség nélkül állíthatom, hogy mindazon – úgy mondhatnám hézagos – ismeretekkel egyetemben, amelyekkel a Dunáról már azelőtt is bírtam, most képes vagyok alapos jelentést tenni a folyam viszonyairól s arról, hogy ez a Magyarország számára igen figyelembe veendő vízi út, amely – tekintettel a nálunk oly gyakori mocsarak lecsapolására, a kereskedelemre s végül a más országokkal való gyorsabb közlekedésre, talán már a most élő nemzedékek által is részben és lassanként használható lesz-e.”

„Magyarország számára” – „nálunk”. A nádorral szemben, aki Magyarországból mintegy a maga szűkebb birodalmát látta, Széchenyi élhetett ezzel a szóhasználattal. Ám Bécsben az efféle szavak rossz vért szültek. A formula ezért Metternich államkancellárral szemben másképpen hangzott. Amikor Széchenyi 1834 augusztusában Pestről Metternichnek az Al-Dunán végzett munkákról és egyes diplomáciai nehézségekről számolt be, amelyek miatt arra kért engedélyt, hogy a Vaskapu felmérésénél egyelőre magánemberként (és nem hivatalosan, kormánybiztosként) léphessen fel, majd amikor saját ezzel kapcsolatos al-dunai utazási terveit ismertette, így írt:

„Főméltóságú úr, nem a kíváncsiság és nem annak vágya, hogy egy egészségtelen és már többször látott vidékre látogassak el, késztet rá, hogy ezt az utazást újból megtegyem. Csupán állhatatosan folytatni akarom a munkát, amelyet elkezdtem, amire alkalmaztak, s amelynek kedvező végkifejlete valamelyest talán hozzájárulhat a Legmagasabb Császári Ház dicsőségéhez és az Ausztriai Monarchia virágzásához is.”

Széchenyi István útlevele, 1834

Igaz, mindez keveset nyomott a latban, nem győzte meg a kancellárt. Metternich, aki a magyar reformmozgalmat s azon belül Széchenyi tevékenységét gyanúval szemlélte, egyik elemzésében, amelyet 1837-ben az Államkonferencia elé tárt, felhíborodottan állapította meg, hogy magyar értelmezés szerint a „dunai hajózási vállalkozások egyedül nemzeti ipari célt” szolgálnak.

Sorolhatnánk a példákat arról, hogyan igyekezett Széchenyi hidegen kalkuláló üzletemberként a Bécsben székelő Első Dunagőzhajózási Társaság vezetőit rávenni arra, hogy további ha-

jókkal építsék ki a folyón a közlekedést, ugyanakkor ennek érdekében vegyék kezükbe az Al-Duna szabályozását is. Avagy miként ostromolta József nádort számos udvariassági cikornyával díszített, ám nem minden önérzet nélkül írt leveleiben azért, hogy vesse latba befolyását, és a Lánchíd építésének ügyében végre sikerüljön letörni a pesti választott polgárság makacs ellenállását. Mint ahogy nem egy levelet idézhetnénk, amelyben Széchenyi nagynevű, magas rangú, de fizetni nem szerető nemesurakat családias hangon, de határozottan kér arra, újítsák meg tagságukat a Casinóban, járul-

janak ezzel hozzá az intézmény fennmaradásához.

FELSZÓLÍTÁS

Álljon itt végezetül egy másfajta példa, felszólítás, amelynek címzettje jelentős helyi hivatalt viselt, de nem tartozott az úgynevezett felső körökhöz. Széchenyi 1836. február 14-én levélben fordult Kiss József szegedi bíróhoz:

„A Gőzhajó-Társaság ez idén egyik hajóját Ó-Budán tataroztatja ki, és idővel ugyanott új hajókat is szándékszik építtetni. Az említett hajó-igazítás egy angol hajó-építőmester felügyelése alatt vitetik végbe, több olasz és idevaló munkások által. Ezen utolsók az olaszokhoz képest oly lassúk és ügyetlenek, hogy az építőmester teljességgel nem boldogulhat velük és öhelyettük is külföldi ácsokat kíván hozatni. Mely szép alkalom volna ez földieinknek mind kereset módra, mind magok tökéletesítésére nézve, ha arra valók találkozhatnának hazánkban? Legelőbb akadhatnak ilyesek, úgy hiszem, Szeged városa becsületes magyar hajóácsai közt: s ennélfogva szólítom hazafiúi bizalommal a Tekintetes Urat fel, nem eszközölhetné-e, hogy némelyek a szegedi hajóácsok közül próbára fejlőnnének. [...]

Talán némelyeknek, ha a dolog tudtukra esik, kedvök kerekedik saját költségeiken felutazni és megtenni a próbát, mely magoknak is, hazánkunk is hasznos lehet; mert a gőzhajózás ügye mindinkább képesedve országunk határai közt, kívánatos, hogy az oda tartozó munkások is honunk kebléből kerüljenek ki, és a külföldről magunkat mind inkább s inkább függetlenebbé tegyünk. Ha saját költségükön e próbát megtenni kívánók nem találkoznának, tán érdemes lenne nemes Szeged városának találni valamely módot a fentebbi cél elérésére, mely idővel az egész nemes városnak díszére és hasznára válhatnék.”

A levél tartalma nem kíván kommentárt. A forma talán annál inkább. Széchenyi nem kedvelte a köz- és kisnemesek társaságát, de tisztelettudó, minden leereszkedéstől mentes, mondanivalójában igen világos, ugyanakkor a hagyományos formulákat előszeretettel használó stílusa meggyőzően mutatja: szükség esetén a nemes gróf bírta azt a nyelvezetet is, amelyen – Mikszáth Kálmánnal szólva – „rajta van az a bizonyos megyei szag, ami a hajdúk dolmányán és a bizottsági tagok bekecsén”. ♦

Széchenyi István apoteózisa.
Batthyány Gyula olajfestménye, 1941

A késő szecesszió, a szürrealizmus és az art deco határait saját, különleges stílusban ötvöző festőművész, Batthyány Gyula gróf – Batthyány Lajos dédunokája, Andrássy Gyula unokája – nagy tisztelője volt Széchenyinek. Amellett, hogy nagyszerű grafikai sorozatot szentelt életének és munkásságának, megdicsőülését ezen a különlegesen gazdag festményen fogalmazta meg. A Duna vonalára mintegy égi fény árad a Lánchíd – a legemblemikusabb Széchenyi-alkotás – felől, s a folyó zöldes-aranyos vizében fürdik a „legnagyobb magyar” kissé idealizált, életkorát tekintve az Akadémia alapítása körüli időszakhoz közeli portréja. A pesti oldalon korának és életútjának neves szereplői alkotnak burjánzó, hul-

lámzó, szokatlan látószöveget nagyvonalúan összeillesztő mozaikot: többek között jól felismerhető József nádor, Batthyány Lajos, Deák Ferenc, Eötvös József, Wesselényi Miklós, Károlyi György, Dessewffy József, Fáy András, Bezerédj István, Felsőbüki Nagy Pál alakja. A budai oldalon a „társaság” és a „nép” jelenik meg, katonák, nők, parasztok, még az Óbudai Hajógyár dokkjai is! – lenyűgöző gazdagságban és festőiségben vegyítve mindazokat az alkotóelemeket, amelyeket Széchenyi életéből oly jól ismerünk. A Széchenyi feje fölött ragyogó híd európaiságának érzelmi-gondolati párja a kép alsó részének közepén a parasztszűr piros, hangsúlyosan magyar motívuma.

CSORBA LÁSZLÓ

BÉCSTŐL BÉCSIG

A „LEGNAGYOBB MAGYAR” ÉLETÚTJÁNAK FŐBB ÁLLOMÁSAI

Vajon ki tudja, hányszor utazott Széchenyi István Angliába? Kemény Zsigmond báró, egyik első életrajzírója arról tudósít, hogy hőse tizenhatszor lépte át a doveri határsorompót. Pedig a gróf csupán ötször kereste fel a ködös Albiont. Ez az öt út azonban olyan mennyiségű és minőségű munícióval gazdagította a magyar polgári átalakulás első programadó egyéniségének a világ akkoriban vitathatatlanul legfejlettebb országára vonatkozó tudását és gondolatvilágát, hogy méltán tarthatjuk ezeket az utakat korszakos jelentőségűnek hazánk történetében.

Érdemes számba vennünk Széchenyi életútjának többi csomópontját is, mert sajátosan keveredtek benne a hétköznapi és a rendkívüli, a kiszámítható és a véletlen elemek. A kutatás még ma is tár fel új adatokat, illetve gyarapodó tudásunk fényében másképp értelmez korábban is ismert tényeket. Természetesen nem a múlt változik meg, hanem csupán az, amit róla gondolunk.

A német-római császárok székvárosában, a Duna csatornájának partján fekvő Bécsben, az uralkodói palotaegyüttes, a Hofburg mögött kanyarodó Urak utcájában (Herrengasse) található Wilczek-palotában született 1791. szeptember 21-én Széchényi Ferenc gróf és Festetics Julianna grófnő hatodik gyermeke, István. A grófi címet egykor a török ellen vívő ükapa, György szerezte, de a tengersok birtokot nem a király adta hozzá. Arról, hogy legyen mit a tejbe aprítani, e György apjának, Lőrincnek az unokabátyja, a „másik” György – az egyházszerző bőkezűségéről és birtokszerző, pénzforgató gazdasági zsenialitásáról egyaránt nevezetes esztergomi érsek, a 17. századi katolikus megújulás egyik vezető egyénisége – gondoskodott. Persze ha sok az utód, a legnagyobb vagyon is hamar semmivé foszlik az unokák ágain. A véletlen és a szülők, nagybácsik tudatos birtokmentő politikája azonban ebben az esetben azt eredményezte, hogy hősünk édesapja, Ferenc gróf újra a maga kezében egyesíthette a családi vagyon tekintélyes részét.

Széchényi Ferenc gróf (1754–1820) bécsi tanulmányai során közeli barátságba került Festetics György gróffal, a keszthelyi Georgikon – az első magyar felsőfokú agrártanintézet – későbbi alapítójával. Rokonszenvüket azonban nemcsak a felvilágosodás emberbaráti eszméi iránti nemes rajongásuk és közös szabadkőműves érdeklődésük erősítette, hanem az is, hogy György gróf nővére, Festetics Julianna szintén egy Széchényihez – Ferenc bátyjához, Józsefhez – ment feleségül. Igen ám, de a kapcsolat hamarosan szerelmi bonyodalommal fenyegetett, mert Ferencben vonzalom ébredt bájos, okos, és nála csupán egyetlen évvel idősebb sógornője iránt. A párok azonban összegabalyították fonalait: két esztendővel az esküvő után az alig 23 esztendő József hirtelen elhalálozott.

A GYERMEK- ÉS IFJÚKOR

Ferenc és a „keszthelyi mágnes” – édesanyja nevezte így egy levelében a családjához visszaköltöző, özvegy Julianát – hamar tisztába jöttek egymással, ám jó másfél esztendőbe telt, mire a Festetics szülők ellenkezését sikerült legyőzniük. Ezután indult a csata a pápai engedély kieszközléséért, mert a

Széchényi Ferenc gróf arcképe. Czetter Sámuel rézmetszete, 1798.

A felirat a gróf kamarási rangját, továbbá azt említi, hogy a nápolyi Szent Januáriusz-rend (Ordo di San Gennaro) lovagkeresztese, alul pedig a jelmondat így szól: „A haza hasznát és becsületét úgy tekintette, mint a sajátját.” A dekorációban bal oldalon a kamarási aranykulcsot látjuk, középen a családi címet, szintén a Szent Januáriusz-rend láncával körítve, jobb oldalon pedig azt a nevezetes aranyérmét, amelyet a gróf a magyar országgyűlés megbízásából veretett a nápolyi királyi pár számára, és személyesen kézbesített nekik 1792 tavaszán.

Az érme annak emlékére készült, hogy IV. Ferdinánd király és neje, Mária Karolina királyné (Mária Terézia lánya) magyar viseletben vett részt II. Lipót koronázásán Pozsonyban.

házasulandók közötti korábbi sógor-ság tiltott rokoni foknak minősült a 19. századi egyházjogban. Újabb másfél évig elhúzódott, mire végül a diszpenzációt sikerült megszerezni, mi több, a megítélt tízezer olasz tallér helyett végül elég volt hatezret kipengetni a római kassza számára... Ha a szülők szerelmesek egymásba, az közismerten jót tesz a családi harmóniának – summázhatjuk röviden a családpedagógiai egyszerűget. És valóban, miután a kópházai templomban örök hűséget esküdtek egymásnak, boldog, szerető otthont biztosítottak az öt testvérnek (a legidősebb fiú sajnos korán meghalt). Ebben a világban, Nagycenk és Bécs között zajlott István gróf gyermekora.

Régebben sokan élcelődtek azon, hogy a leendő „legnagyobb magyar”-nak nem is a magyar volt az anyanyelve. Ez így túlzás: bár édesanyja valóban nem tudott jól magyarul, egyik dajkája kezdettől magyar volt, és gyermekora első írásos emlékei között is több magyar nyelvűt találunk. A kisfiú mintegy második anyanyelveként tehát természetesen tudott magyarul, csak ez alacsonyabb intellektuális szinten maradt, mivel a tanulás latinul és németül folyt. A huszárezredben sem fejlődött különösebben nyelvileg, csupán speciális kifejezésekkel gyarapodhatott magyar szókincse. Így azután amikor 1814-ben belekezdett a naplóiírásba, a felnőtt gondolkodó személyiség azért választotta a németet, mert akkoriban a mélyebb önkifejezés még könnyebb volt számára ezen a nyelven. Ahogyan azután kialakult életprogramja, olvasmányai és barátai segítségével behozta nyelvi hátrányát, és a legmagasabb intellektuális elvárásoknak is megfelelő szintre fejlesztette magyar nyelv-tudását.

Miként az arisztokrata gyermekek legtöbbször, ő is odahaza tanult. Édesapja egy fiatal értelmiségi – a magyar oktatásügy első hazai bölcsészdoktora, Lunckányi János – gondjaira bízta az oktatását, bár időnként más szakemberek is besegítettek, például a nagyszerű nyelvész, Révai Miklós. A vizsgákra a családi birtokok közelében fekvő nyilvános tanintézetekben (Sopron, Szombathely, sőt Pest) került sor. Tanulási szorgalmára nézve az adatok eltérőek: bár bizonyítványjaiban rendre kitűnő osztályzatot találunk, időskori emlékei szerint –

amelyekben persze lehet némi túlzás – valamennyi „eminens” minősítés mint „óriási hazugság ragyogott tanodai bizonyítványaim lapjain”.

Festetics Julianna grófnő arcképe.

Andreas Kärling – Lenhardt Sámuel, 1824 után.

A kép felírata a három Széchenyi fiút a Gracchusokhoz hasonlítja, továbbá a férjét „nagy”-nak nevezi, ami az arisztokrata mecénásoknak kijáró köszönet korabeli formájának tekinthető.

KATONAÉVEK

A világtörténelmi események 1809-ben új irányt szabtak a fiatal Széchenyi István életútjának. Májusban a világhódító francia császár, Napóleon elfoglalta Bécset, ám hiába bocsátotta ki híres schönbrunni kiáltványát, a magyar rendek nem fogadták el függetlenségi ajánlatát, s a Habsburgok hűségén maradván nemesi felkelést hirdettek a francia katonai benyomulás ellen. Az „inszurgensek” hadereje János főherceg Itáliából visszavonuló csapatához csatlakozott, amely Győr előterében fordult szembe az üldöző francia sereggel. Laval Nugent császári tábornok azonban végzetesen alábecsülte az Eugène de Beauharnais, Itália alkirálya,

a francia császár fogadott fia vezette francia erők létszámát, amikor pedig a túlerőre fény derült, János főherceg nem adott időben parancsot a visszavonulásra. Így nem a nemesi felkelők vitézségén múltott, hogy június 14-én a császári-királyi haderő súlyos vereséget szenvedett a győri csatában.

A fiatal Széchenyi főhadnagy azonban nemcsak helyállt a golyózáporban, de később értékes és veszélyes futárküldetést is teljesített Komáromba. Megjött hát a kedve a katonamessterséghez, így 1810. január 1-jével a 7. huszárezredhez, majd 1811-ben az 1. ulánuszrezredhez került. Az 1813-ban kiújuló hadműveletek során nevezetes futárküldetést hajtott végre: egyike volt azoknak a küldöncöknek, akik a lipcsei csata előestéjén Gebhard Leberecht von Blücher porosz tábornagyot és a svéd trónörökös, Jean-Baptiste Bernadotte tábornokot értesítették az október 18-ra tervezett ütközet fontosabb stratégiai részleteiről. A híres „népek csatájában” Napóleon komoly vereséget szenvedett, Széchenyi pedig első osztályú kapitányi rangot kapott, és nyerte az orosz Szent Vlagyimir-rend IV. osztályának lovagkeresztjét. Miután Párizsban tanúja lehetett a „francia zsarnok” bukásának, nyakába került a Pour le Mérite porosz katonai érdemkereszt is, továbbá mundérijára a szárd-piemonti uralkodótól kiérdemelt Szent-Móric- és Lázár-rend fehér keresztjét.

A csaták szünetében az Európát újrarendező bécsi kongresszus forgatógábjában táncolt, továbbá harsányan mulatozott és hűségesen szolgált a bajor király kíséretében. Ekkoriban szövődött végzetes szerelme Pál bátyja feleségével, Caroline-nal, amely miatt azután élete végéig súlyos önvád gyötörte. A botrány elől 1814 őszén Nápolyba küldték diplomáciai szolgálatba, majd utolsó ütközetében vett részt 1815. május 2-án Tolentino határában. A nápolyiak fölött aratott osztrák győzelem eredményeképpen visszatérő IV. Ferdinánd nápolyi királytól kapta jutalmul a Szent Ferdinánd-rend kiskeresztjét.

Széchenyi a francia háborúk befejezése után is megmaradt a hadseregben, mert katonaként akart karriert csinálni: a Hessen-Homburg huszárez-

redben szolgált, és jó tíz esztendőn keresztül reménykedett a katonai előléptetésben. Ezalatt azonban személyisége döntő átalakuláson ment keresztül. Heves szerelmi fellángolások és kudarcok, utazások, olvasmányok, barátságok hatására alakult ki élethivatásának új öntudata: ő lesz a haza „ébresztője” és „megmentője”, vagyis arra a feladatra vállalkozik, hogy az elmaradott, szegény magyar nemzetet és országát fölemelje a civilizáció azon fokára, amit példaképe, Anglia biztosított polgárainak. 1815-ben és 1817-ben felkereste a szigetországot, hogy intézményeit, gazdaságát, a technikai vívmányokat, a politikai életet, a mindennapi polgári életvitelt tanulmányozza. 1818–1819-ben az Oszmán Birodalomhoz tartozó Görögországban, az Égei-tenger anatóliai partvidékén, majd végül Szicíliában barangolt, naplójegyzeteiben számot vetve a kultúra, a történelem, a filozófia és a vallásos gondolkodás számos klaszikus problémájával.

Bár sohasem tudta meg, hogy egy kedvezőtlen besúgói jelentés miatt akadt el katonai pályája, megérett benne a felismerés, hogy ki kell lépnie

Széchenyi Ferenc megcsókoltatja István fiával egy jobbágy kezét.

Batthyány Gyula litográfiája, 1941.

A legendás jelenet Hőke Lajos ügyvéd, Hont megye aljegyzője egyik írásában maradt fenn, de a Széchenyi-kutatás kétségsbe vonja hitelességét. A kortársak azért terjeszthették, mert úgy vélték, lélektani magyarázatot ad Széchenyinek a jobbágyok felszabadítását szorgalmazó politikájára.

a seregből. 1825-ben még elkísérte Esterházy Pál herceget, az Osztrák Császárság rendkívüli követét X. Károly francia király koronázására, ám az út során már nem ötödik kitüntetésének (Saint Esprit-rend) elnyerése jelentette számára a legnagyobb örömet. A Canal du Midi – a Garonne-t a Rhône-nal, vagyis az Atlanti-óceánt a Földközi-tengerrel összekötő hatalmas csatorna – a magyarországi nagy folyók szabályozásának teendőire, az észak-itáliai selyemmanufaktúrák gazdagsága pedig a szederfaültetés fontosságára figyelmeztette. 1826. február 15-én azután végleg kilépett a katonai szolgálatból.

WESSELÉNYI ÉS CRESCENCE VONZÁSÁBAN

Még katonaként 1820-ban, egy partiumi-erdélyi lóvasárló körúton ismerkedett meg Wesselényi Miklós báróval, és egy évre rá kötöttek szoros barátságot. A báró öt évvel fiatalabb volt társánál, de hivatástudata, családi tradíciói, magyar műveltsége s nem utolsósorban mindezt valami különös vonzerővel érvényre juttató egyénisége épp a Széchenyinek való mintát szolgáltatták. Azét az – immár hangsúlyozottan magyar – arisztokratáét, aki az övével is ősiabb famíliával, politikai tradíciókkal, régi híres ménessel, politikai népszerűséggel és mindezeket túl igazi személyes függetlenséggel rendelkezett, s „tehetségei” segítségével abban látta egyedüli célját, hogy energiáit vaseltökéltséggel állítsa a magyar nemzet felemelésének és átalakításának szolgálatába.

Széchenyiben a már korábban is meglévő benyomásai, ismeretei, kötdései rendeződtek új egésszé Wesselényi hatására, akivel 1822-ben újabb, hét hónapos nyugat-európai útra in-

Széchenyi meglátja Crescence-t.

Batthyány Gyula litográfiája, 1941.
Batthyány Gyula gróf, a kiemelkedő festő és grafikus 1941-ben készített Széchenyi-sorozatában a rá jellemző, egészen egyedi stílus kínálta lenyűgöző finomsággal rajzolta meg a két szerelmes első, sorsdöntő találkozását.

dult. Elsősorban a gazdasági és társadalmi intézmények, műszaki alkotások, továbbá kiemelten a lótenyésztés részletei iránt érdeklődtek, de még az olyan különleges lelki élmény is belefért az úti programba, mint a reformált bencések normandiai La Trappe kolostorában eltöltött vezeklési éjszaka. Az utazások során szerzett tapasztalatokat megfogartva, a külföldi és a magyar közállapotok közötti lényeges különbségekkel számot vetve a két jó barát eszmecseréiben formálódni kezdett annak útja-módja, miképp lehet és kell a külföldön már működő és bevált közintézményeket, civilizációs megoldásokat idehaza is életre hívni.

Új szenvedély nyomára utal az 1824. augusztus 24-i naplóbejegyzés: „Oroszvárra. Crescence gyorskocsival utazik!” A szépasszony, akinek nyomába ered, távoli rokonának, ifjabb Zichy Károlynak a felesége. Crescence az osztrák arisztokráciában másodrendű helyet elfoglaló Seilern grófi családból származott, de nevének szerénységét sokszorosan ellensúlyozta sugárzó szépsége. A fiatal grófnő azonban –

bár több utalás szerint nem maradt közömbös a bécsi társaság fekete báránya iránt – határozottan elutasította Széchenyi közeledését.

A szélsőséges hangulatingadozásoktól szenvedő férfiban az a sajátos egybeesés, hogy újra megtalált nemzeti kötődése időben párhuzamosan bontakozott ki a nehézségek folytán egyre reménytelenebb – tehát hozzá egyedül illő! – új szerelmével, az elviselhetetlen feszültségek levezetésének különleges, új energiákat teremtő megoldását kínálta e két élmény sajátos „logikai” összekapcsolásával: a magyar haza felemeléséért vívott küzdelemben fejeződik ki, nyerhet sajátos kielégülést szerelme! A szerelmi energiák közéleti hasznosítása jelentősen segí-

tette belső egyensúlyának megőrzését (az érzelmek e „megtisztítását” a freudi lélektanban szublimációs mechanizmusnak nevezik), de volt benne eleendő romantika, hogy Crescence is örömmel fogadja.

A REFORMPROGRAM

A bécsi udvar a háborús idők múltával nem szorgalmazta az országgyűlés összehívását, de mivel Magyarországon újoncoztatni és adóztatni csak diétai jóváhagyással lehetett, végül rákényszerült, hogy a rendeket 1825 szeptemberében újra Pozsonyba invitálja. A tanácskozások során ismételten felmerült egy magyar tudományos társaság megalapításnak gondolata. Amikor azután a követek november 3-i gyűlésén Felsőbüki Nagy Pál hevesen kikelt „hazánk nagyjai” ellen, akik elhanyagolják a magyar nemzet és a magyar nyelv ügyét, a hallgatóság sorából Széchenyi váratlanul szót kért, és – egy szemtanú szerint – ezt mondta: „Tisztelt Statusok és Rendek! Én ugyan Nagy nem vagyok, de Vagyonos ember vagyok, azért Nem-

Az 1830. évi rendi országgyűlés felsőtáblája Pozsonyban.

Ismeretlen festő akvarellje. Széchenyi születése jogán tagja volt a felsőtáblának, és 1825-től kezdve minden diétán részt vett. 1847-ben azonban Moson megye követeként az alsótáblára választotta meg magát, hogy megpróbálja Kossuthot ellensúlyozni.

zeti Nyelvemnek gyarapítására egy egész Esztendei Jövedelmemet ajánlom, úgy hogy ennek a' kívántt Czelra való fordítása 's el rendelése mindenkor az Ország Gyűlésétől függjön."

A bejelentést hatalmas lelkesedés fogadta, és többen azonnal csatlakoztak e mintegy 60 000 forint értékű felajánláshoz. November 8-án a négy első alapító írásban is benyújtotta ajánlatát József főherceg nádorhoz, az uralkodó öccséhez, a magyarországi közigazgatás vezetőjéhez, majd megfogalmazták az alakítandó tudós társaság működésének alapszabálytervét is. Az előkészítő bizottság javaslatait 1827. augusztus 18-án szentesítette I. Ferenc király, és az alapítást ugyanezen évben törvénybe is iktatták.

Széchenyi alakuló reformprogramjának egyik sarkalatos pontjaként törekedett olyan nemzeti centrum létrehozására, ahol az ország vezetésére hivatott hatalmi, gazdasági és értelmiségi elit

megvitathatja a reformokat, a tennivalókat. A lóversenyek meghonosításának is – túl a lótenyésztés nyilvánvaló gazdasági és katonai hasznán – ez volt az egyik legfőbb indítéka. 1826 tavaszán Pozsonyban, a következő esztendő nyarán pedig Pesten dördültek el a startpisztolyok, és a nagy jövőjű vállalkozás máig töretlen hódító útjára indult.

Hasonlóképp előbb Pozsonyban kezdte meg működését, majd a diéta zárultával helyezte át székhelyét Pestre a gróf másik alkotása, a Nemzeti Casino – lényegében politikai klub – is, rangos találkozási helyet biztosítva mindazoknak, akiket meg kívánt nyerni reformprogramja számára. Buzgalomra jellemző, hogy 1830-ban még Metternich herceget is sikerült beléptetnie a tagok sorába.

Miután Széchenyi – a barátokkal, főképp Wesselényivel folytatott eszmecserék során – kidolgozta Magyarország fölemelésének reformprogramját, irodalmi formát keresett nézeti terjesztésére. 1828-ban jelent meg első röpirata *Lovakrul* címmel, amelyben mint jeles hippológus (lőszakértő) a lótenyésztés nemzetgazdasági fontosságát fejtegette, valamint e téren is tapasztalható elmaradottságunk okait ismertette. E műve azonban még nem aratott országos sikert, talán amiatt sem, mert e túlságosan szakszerű téma kapcsán nem nyílt módja a szüksé-

ges átalakulás összes problémájának kellően átfogó tárgyalására.

Amikor azután hitelkérelmét egy bécsi bank elutasította, belehasított a felismerés: hazánk alkotmánya, törvényei teszik elsősorban lehetetlenné, hogy a gyarapodás egyébként javarészt meglévő eszközeivel élni lehessen! A sokféle zsákutca között tehát a hitel – kétféle értelemben is: pénzkölcson és emberek közötti bizalom! – adja a kézbe a labirintusból kivezető fonalat. Erre kell felfűzni a reformfeladatokat: Magyarország földrajzi helyzete, a pénzhiány, kereskedői konkurencia, kiviteli vám, fölösleges és káros hatású kormányrendeletek, a termelés hiánya, rossz közlekedés, a belső fogyasztás és a kereskedés biztonságának hiánya, kereskedőbecsület, nemzeti bank, polgári erények és kötelességek, nemzetiesség, művelődés, törvények és politikák – mind-mind tárgyalásra kerültek az új kötet lapjain. 1830 januárjában jelent meg a *Hitel*, a legnagyobb hatású magyar könyv, amely addig – s tán azóta is – elhagyta a hazai sajtót.

A polgári liberális reformprogramot és így Magyarország átfogó átalakítását megfogalmazó munkát Desseffy József gróf támadta meg *Taglat* című munkájában. Széchenyi erre adott válasza, a *Világ* lapjain a maga későbbi konkrét javaslatai egy részét, sőt egyes irodalmi, stílászervezeti

elemeket is (például képzelt párbeszéd) átvett vitaellenfelétől. Ám a legélesebben elutasította Dessewffy munkájának és ötleteinek lényegét: minden javaslatával a feudális szisztéma átmentésére törekvő, tartalmilag közjogi és agrárius, hangvételében rendiklasszicista szemléletét. Ezután gyorsan újabb kötetbe fogott, hogy teljes programjának összefoglalását ajánlhassa az 1832-ben összeülő új országgyűlés tagjainak figyelmébe – de ez már sok volt a metternichi cenzúrának: a *Stádium* csak Lipcsében jelenhetett meg 1833-ban, és illegálisan lehetett becsempészni a Habsburg Birodalom országaiba...

KORSZAKVÁLTÁSOK

Széchenyi születése jogán részt vett az országgyűlés munkájában, de egyik legfontosabb reformkezdeményezése hamarosan elszólította Pozsonyból. Még 1830-ban hajóútra indult az Al-Dunán, mert saját szemével szeretne volna látni, milyen akadályokat kell legyőzni ahhoz, hogy a folyó ne legyen „vak zsák” többé, hanem hullámain

minden évszakban szállítani lehessen a Nyugat áruit Kelet felé. A forgalom felgyorsulásától és növekedésétől olyan gazdasági virágzást remélt, amely idővel akár a birodalom központját is lecsábíthatja Bécsből Pestre.

1833 nyarán József nádor megbízásából mint királyi biztos megkezdte a Vaskapu sziklapadainak módszeres robbantását, hogy hajózási utat vágjon azoknak a gőzösöknek, amelyeket a szintén általa kezdeményezett Óbudai Hajógyárban gyártanak majd. Tíz éven át vezette e munkálatokat, de a rendkívüli nehézségek miatt a valóban akadálytalan hajózás csak a századfordulóra valósulhatott meg. De nemcsak a Dunán szorgalmazta a közlekedés fejlesztését, hanem a balatoni gőzhajózás is az ő kezdeményezésére indult el 1846-ban.

Magánélete 1836. február 4-én ért révbé: miután Crescence megözvegyült, a gyászév leteltével összeházasodtak. Házasságkötésükre emléktábla hívja fel a figyelmet Budán, a krisztinavárosi Havas Boldogasszony-plébániatemplomban. Egy évre rá született Béla fia, a későbbi jeles világutazó, 1839-ben Ödön, a török tűzoltóság majdani megteremtője, mindkettő a szülők szeme

fénye és büszkesége. 1844-ben született Júlia lányuk azonban kéthetes korában meghalt.

Az 1830-as években, politikai tevékenysége zenitjén kezdett foglalkozni egy állandó híd megépítésének tervével, hogy ezzel a középkorai elkülönültségeket még őrizgető városkákból a gazdasági forgalom és a közlekedés felledülése révén nagyváros és mindezek végső folyományaként igazi magyar főváros – Budapest! – születessen. 1832-ben emiatt utazott Angliába Andrassy Györggyel, és találta meg az álmaikat megvalósító, képzett, nagyszerű tervezőmérnököt William Tierney Clark személyében.

Széchenyi István felajánlja egyévi jövedelmét a Magyar Tudományos Akadémia alapítására, 1825.

Vinzenz Katzler litográfiája, 1860.

A híres jelenetet a neves osztrák művész a szemtanúk fennmaradt beszámolója alapján örökítette meg, és ma így él az utókor emlékezetében. Hasonlóképp ábrázolja Holló Barnabás is e történelmi pillanatot az Akadémia palotájának falán 1893-ban elhelyezett domborművén.

GRÖF SZÉCHENYI ISTVÁN 1825-évi évi jöv. 4-ikén Pozsonyban az országgyűlés kerületi ülésében a magyar akadémia megalapítására egy évi jövedelmét (akkor 60 ezer forint) felajánlja.

Károlyi György gróf.

Barabás Miklós olajfestménye.

Széchenyi barátja és számos vállalkozásában hűséges társa, birtokait sikeresen modernizáló, ügyes gazdálkodó és üzletember, aki nem törekedett politikai szereplésre, de a reformellenzék számos kezdeményezését anyagi áldozatokra is készen támogatta.

Egész életében egyik legjelentősebb szimbolikus tetteként, igazi korszakváltásként értékelte 1836. április 24-ét, azt a napot, amikor sikerült elérnie, hogy a hídvámfizetés kötelezettségének országgyűlési elfogadása az első rést üsse a nemesi kiváltságok falán. Az építésre vonatkozó szerződést az országos bizottság – amelynek Széchenyi volt a legtevékenyebb tagja – 1839-ben kötötte meg, s 1842. augusztus 24-

én tették le a Lánchíd alapkövét. A híd építése hét éven keresztül folyt, 1849 őszén adták át forgalomnak.

Az 1830-as évek második felében Széchenyi igen kényes politikai helyzetbe került. Mélyen meg volt győződve arról, hogy Magyarországnak a Habsburg-államon belül kell a maga politikai önrendelkezését és polgári átalakulását – haza és haladás! – biztosítania, mert a kis magyarság a germán és a szláv népek tengerében nem nélkülözheti a birodalom nagyhatalmi védőernyőjét. Ám nem látott kibékíthetetlen ellentétet: úgy vélte, magyar nemzeti programja egyszersmind az osztrák és cseh örökös tartományok számára is több előnnyel jár, mint hátránnyal, mert a jövő a birodalom alkotórészeinek párhuzamos fejlesztése és nem egymásnak alárendelése és kiszolgáltatása.

Egész pályája során hitt abban, hogy Metternich kancellár, a század egyik legokosabb embere be fogja látni igazát, és támogatja koncepcióját. Ezért súlyos tévedésnek tartotta, amikor a bécsi udvar az 1830-as évek második felében terrorintézkedésekkel igyekezett útját állni a magyar reformellenzék megerősödésének. Harcolt Wesselényi, Lovassy László, Kossuth kiszabadításáért, majd az 1840-es évektől örömmel üdvözölte a bécsi stílusváltást, és hinni akarta, hogy a kormány is reformra törekszik, csak másképpen, mint a *Pesti Hírlap* köre. Közeledése a „fontolva haladó” konzervatívokhoz, továbbá reformvágya végül oda vezetett, hogy 1845-ben elvállalta a Helytartótanács közlekedési ügyosztályának vezetését, amely tulajdonképpen miniszteri posztnak felelt meg. Első nagy feladatként a Tisza-szabályozás előkészületeit indította el.

MAGÁNY, REMÉNY, ÖSSZEOMLÁS

Az 1840-es évek második felében Széchenyi politikailag elmagányosodott. Kossuth elleni támadását és folyamatos harcát a reformellenzék többi mérvadó politikusa – Deák Ferenc, Batthyány Lajos, Eötvös József, Teleki László, Kemény Zsigmond stb. – nem támogatta, mert a démonizált vitaellenfelet nem radikális lázítónak, hanem magukhoz hasonló mérsékelt reformernek látták, akinek kiemelkedő tehetsége hasznosan szolgálja az átalakulás ügyét. A gróf középpárt-alapítási kísérletei kudarcba fulladtak, újságcikkeinek, újabb röpiratának (*Politikai program-törvédek*, 1847) fogadtatása elmaradt korábbi írásainak hatásától.

Az 1847-ben összeülő új országgyűlésen Moson megye követeként jelent meg az alsótáblán, hogy Kossuth ellenzéki vezéri szerepét ellensúlyozza, és néhány taktikai kérdésben valóban eredményesen használta ki a pesti követre féltékenykedők körében jelentkező, kisebb feszültségeket. Mindezek az ellentétek azonban nem voltak olyan súlyosak, hogy megkérdőjelezték volna a reformfolyamatban játszott korszakos szerepét, így mindenki természetesen tekintette, amikor az 1848. márciusi forradalmi események során megalakuló első független, felelős minisztérium vezetője, Batthyány Lajos rábízta a közlekedés- és közmunkaügyi tárca vezetését.

A lelkesítő kilátásokkal teli forradalmi napok múltával azonban Széchenyi egyre sötétebben és reménytelenebbül látta a tavaszi politikai és államigazgatási vívmányok megőrzésének esélyeit. Kitarzott Batthyányék mellett, de mind elodázhatatlanabbnak látta az összecsapást a birodalom retrográd erőivel, amelyekről úgy hitte, túlerejükkel a magyar nemzetet mindenképpen össze fogják roppantani. E félelemtől és egyre súlyosabb önvádjaitól is mind zaklatottabb idegállapota a nyár végére szervezetének fizikai tönkremenéséhez vezetett, ez pedig – alighanem öröklött betegségéből következően – súlyos depressziós rohamot váltott ki, melynek mélypontján állapota már önveszélyessé vált. Így szeptember elején kezelőorvosa, Almási Balogh Pál – egyetértésben Crescence asszonnyal – úgy döntött, a Bécs melletti Döblingben működő, jó hírű elmeszanatóriumba, dr. Gustav Görgen intézetébe viteti. Az orvosi környezetnek köszönhetően az ezután felépő, többéves sokkos állapot kezelhető maradt, és 1854-től a ciklikus jellegű pszichés betegségben javulási periódus vette kezdetét.

KETTÓS LELKI ALKAT?

Az a felismerés, hogy Széchenyi Istvánnak bonyolult érzelmi élete volt, hogy szélsőséges indulatok hullámoztak agyában-szívében, hogy sajátos „kettős” lelki alkata volt, amelyben mániás és depressziós jelenségek, öngyilkossági készletések, igaztalan önvádak egyaránt jelentkeztek, közhelynek számít a róla megjelenő legelső írások óta. Ám arról, hogy ez csupán egy „különcnek” a korabeli normalitáson még belül maradó viselkedése volt-e, vagy már orvosi eset, megoszlanak a vélemények. Kevesen vitatják, hogy 1848 nyarának végére nagyon komoly betegsége alakult ki, és ezért indokolt volt szanatóriumba szállíttatása.

Amikor állapota az 1850-es évek közepére „feltisztult”, mi több, az évtized végére magas színvonalú értelmiségi tevékenységre lett képes, ám az erről író biográfusok véleménye újra megoszlik. Beteg volt-e, vagy beteg maradt-e Széchenyi ebben a korszakában is, gyógyítási színhely vagy csupán politikai búvóhely volt-e számára Döbling? A dilemma többek között azért maradhatott eldöntetlen, mert ekkoriban még hiányzott a sok évtizedes megfi-

Wesselényi Miklós. Elefántcsont, Johann Ruprecht vízfestménye, 1839.

Széchenyi reformprogramjának kialakításában hozzá méltó társa volt az erdélyi báró, de útjuk idővel elvált, mert Wesselényi felismerte, hogy az átalakulás politikai vezetését nem lehet monopolizálni, hanem a köznemesi elite-re kell bízni. Előbb azonban el kell érni, hogy a sérelmi ellenzéki-séget modern, liberális reformpolitikával váltsa fel.

gyelés és tapasztalat arról, milyen hosszú ideig tarthat a mániás-depressziós jellegű/alkatú elmebetegnek a rohamban jelentkező mélypontok közötti tünetmentes, feltisztulási időszak.

A szakorvosok körében az ugyan nem kérdés ma már, hogy a gróf beteg volt, de a diagnózist illetően mindmáig nem alakult ki egyetértés. Jelen ismereteink szerint ugyanis az egyszer már rohamban jelentkező, cikloid vonásokat mutató pszichózis kóros alapja mindig megmarad. Izgalmi szakasza általában maradványtünet nélkül múlik el, és az ilyen beteg a vele ritkábban érintkező külső szemlélő számára ismét tökéletesen normálisnak látszik. Laikus terminussal ezt az állapotot „feltisztulásnak” is nevezhetjük. A következő betegségfázis, vagyis az újabb

roham fellépése azonban mindenképp „lelki megterhelések” nélkül is bizonyosra vehető (a mai modern gyógyszeres kezelés sem tudja elhárítani, csupán ritkítani és szimptomáiban enyhíteni a betegségzajlásokat).

Legújabbán igen figyelemreméltóak azok a kutatások, amelyek az ún. rapid ciklusú bipoláris hangulatzavar (bipo-

Gróf Széchenyi Istvánné Seilern Crescence (1799–1875), Barabás Miklós rajza után Karl Mahlknecht színezett acélmetszete.

Az osztrák grófnőből igazi magyar honleány lett, aki nemcsak a szerelmi lángolás idején ihletője, hanem a megállapodott családi élet során megbízható, hűséges és okos társa lett a „legnagyobb magyarnak”. A döblingi korszak elején pedig vitathatatlanul ő lett a családfő – és a tragédiával teli, végtelenül bonyolult helyzetben is nagyszerűen megfelelt a vagyont és a családi békét őrző hivatásának.

lar psychotic disorder, BPD) természetét igyekeznek feltárni, ennek ugyanis olyan eseteit is megfigyelték, amikor a két pólus, a mániás és a depressziós között akár egy napon belül is megfordulhat a lelkiállapot (ún. ultra-ultra-rapid cycling vagy ultradian). Bár az így felállított diagnózisba Széchenyi állapotának igen sok tünete belefér, mégis az a helyes, ha a történészek megvárják, amíg a pszichiátria szakemberei állást foglalnak ebben a kérdésben.

Természetesen aligha várható a közeljövőben olyan felismerés, mely szerint Széchenyinek valami egészen másféle betegsége volt, amelynek ugyanezek a tünetei, ám mégsem gondolt rá eddig senki. Az viszont igen valószínű, hogy híres al-dunai útja óta egy kikezletlen malária is rongálta szervezetét, amely okozhatott ún. reaktív depressziót, vagyis a lázzal, fájdalommal járó erős lehangoltságot. Am az erős felhangoltsággal, egzaltációval, tettvágygal, alváshiánnyal stb. járó állapotait nem magyarázhatjuk a maláriával, hanem csak lelki problémákkal, például a bipoláris hangulatzavar mániás fázisával. Azt azonban kellő bizonyossággal kijelenthetjük, hogy ez a lelki baja – az 1848 és 1851–54 közötti rohamszakaszt kivéve – nem érintette a logikáját és a memóriáját.

Ennek hangsúlyozása azért nagyon fontos, mert megmagyarázza sokak jó szándékú hitét, sőt vélt tapasztalát, mely szerint a gróf 1856–57-re úgymond tényleg meggyógyult. E tévedést olyan tekintély erősíti, mint Deák Ferenc, aki Marienbadba menet 1857 júliusában járt Döblingben, és úgy látta, a gróf „*esze járása éppen olyan, mint előbb volt, előadása éppen olyan érdekes*”. Ezt azonban kizárólag azok hitték, akik nem vele éltek, hanem csupán meglátogatták a szanatóriumban. Az orvosi feljegyzések elfogulatlan áttekintése nem hagy

kétséget afelől, hogy Széchenyi továbbra is beteg maradt, csak éppen betegsége sajátosságai nem zárták ki a magas színvonalú politikai-értelmi munkát. Nem a politikai gondolkodása volt „zavaros”, „bolond” – hanem a viselkedésében, hangulati világában, indulatai hullámmásában maradtak meg továbbra is bizonyos kóros elemek.

EGY „PILLANTÁS” ÉS KÖVETKEZMÉNYEI

Kezdetben csak a játék – sakk, ostábla – tudta lekötöni, majd fokozatosan visszatért az érdeklődése a külvilág iránt. Néhány korai alkalom kivételével az intézetet nem hagyta el soha többé, de 1854-től egyre nagyobb örömmel fogadta feleségét és családtagjait, továbbá régi ismerősökből lett új barátait, például a konzervatív Jósika Samu volt erdélyi kancellárt vagy Lonovics József volt csanádi püspököt. Az írás

újrakezdése is a tünetmentes periódus jele volt. Kezdetben *Önismeret* címmel elmélkedett a helyes életvitel szabályairól, de miután fokozatosan szembesült a gyógyintézet falain kívüli világban érvényesülő önkényuralmi állapotokkal, a szöveg gyilkos szatírává alakult át, és a gúny kíméletlen fegyverével tette nevetségessé az „új Ausztria” demagóg politikai rendszerét.

Amikor pedig kezébe került a Bach-rendszert pimaszul feldicsérő, kormányparti röpirat, titkos ellenröpirat fogalmazását határozta el, majd Béla fia segítségével Londonba csempészette és ott 1859-ben kiadatta a kéziratot. Az *Ein Blick auf den anonymen Rückblick (Pillantás a névtelen Visszapillantásra)* nyomtatását a Kossuth-emigráció jeles tagja, Rónay Jácint intézte, az egykori bencés szerzetes és akadémikus pap-tanár, a szabadságharc idején Győr vármegye papi biztosja, a darwinizmus korai népszerűsítője, Kossuth gyermekeinek londoni oktatója. A kész munka terjesztésében

pedig Lady Anne Stafford segítette, akit nemcsak a politikai rokonszenv mozgató, hanem őszinte érzelem is, hiszen a nemzete jövőbeli szabadságáért veszélyes küldetést vállaló Széchenyi Béla grófnak lett titkos szerelmese.

Ma már természetesen senki sem állítja, hogy a *Blick* buktatta meg a Bach-rendszert, hiszen ez az olasz egyesítés folyamatával szembeszegülő osztrák szoldateszka háborús vereségének volt szükségszerű következménye. De hozzájárult a válság tudatosításához, valamint annak nyilvánvalóvá tételéhez, hogy ha változtatni kell, a gyűlöletességénél is nevetségesebb belügyminiszternek kell elsőként repülnie. Széchenyi mindenesetre még több erőt merített a sikerből, és döblingi lakosztályában egyenesen titkos sajtóközpontot kezdett „üzemeltetni”, melynek szerzői körébe tartozott Hollán Ernő volt honvédszázados, Kecse-

méthy Aurél rendőrtisztviselő (a grófnak azonban hűséges munkatársa), Falk Miksa, a neves hírlapíró, sőt még Lonovics püspök személyi titkára, Hopf János is. A cél az volt, hogy az „iroda” az osztrák önkényuralom hazugságait leleplező, ostobaságait nevetségessé tevő röpiratokkal és cikkekkal lássa el az európai sajtót. És 1859 őszen–telén jöttek az eredmények: több röpirat publikálása mellett Széchenyi cikkei eljutottak a *The Times* oldalaira, leveleit pedig Lady Anne személyesen kézbesítette Lord Palmerston angol miniszterelnöknek és III. Napóleon francia császárnak.

A REMÉNYTELENSÉG ZSÁKUTCÁJÁBAN

Noha a korabeli konspirációs szabályokat a „csapat” tagjai többé-kevésbé be-

tartották, egy ilyen aktivitású sajtócentrum nem kerülhette el sokáig a birodalmi rendőrség figyelmét. Hiába bukott meg Bach, Albrecht főherceg, Magyarország főkormányzója 1859 novemberében írt az új rendőrminiszternek, Thierry bárónak, hogy továbbra is nyomoztasson a *Blick* szerzője után, mivel abban Ausztria viszonyai „külön-

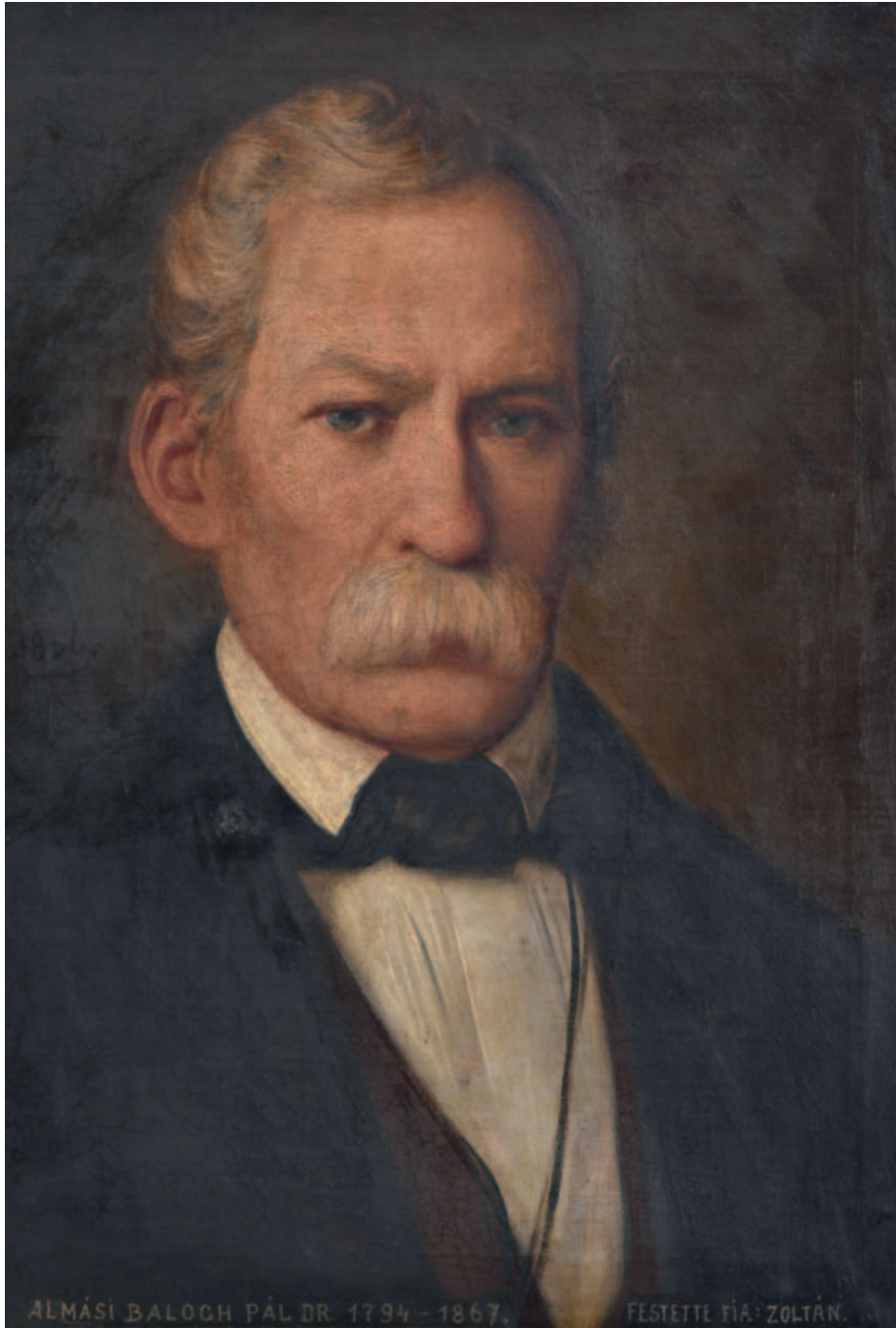
Jósika Samu és Széchenyi István utolsó találkozása Döblingben, 1860.

Ismeretlen mester litográfiája.

A képet – melynek aláírásában szerepelt, hogy „a szobának eredeti rajzával” – a *Képes Újság* ajándékozta előfizetőinek 1860 végén. Széchenyi

halála tovább fokozta a képmásai és környezete iránti érdeklődést. Jósika volt erdélyi kancellár pedig azon arisztokraták közé tartozott, akiket ekkoriban a közvélemény a magyar érdekek védelmezőinek tekintett.

Almási Balogh Pál. Almási Zoltán festménye. A homeopátiás gyógmódot alkalmazó, nyelvészettel is foglalkozó akadémikus számos kiemelkedő reformkori politikus orvosa volt, így Széchenyi mellett kezelte Kossuthot is. 1848 őszén eredetileg Nagycenkre, a családi kastélyba indult egyre rosszabb állapotba kerülő védencével, de tapasztalva önvészélyességét, megbeszélte a Győrben élje siető Crescence asszonnyal, hogy a gróftot a döblingi Görgen-intézetbe szállítják.

A korábbi történészgenerációk Angyal Dávidtól Kosáry Domokosig sok fontos adatot tártak fel, amelyek valóban azt valószínűsítik, hogy 1860 tavaszán, egészen az utolsó két hétig, Széchenyi nem készült a halálra: szembezállt az önkényuralommal, érzekelte annak megingását, sőt válságát, és nem ejtették kétségbe a hatalommal való hazai erőszakos szembeszegülés hírei sem. Ebből vonták le a logikusnak látszó következtetést: az öngyilkosság oka nem egyszerűen maga a betegség volt, hanem inkább az, ahogy a bécsi udvar – előbb a házkutatással, majd az állami elmeógyógyintézetbe való átszállítással fenyegetőzve – a végletekig elkésértette és így mintegy belekényszerítette a lelki bajok folytán valóban gyengébb ellenállású férfit a tragédiába. Elsősorban tehát ez az elkeseredettség lehetett szerintük az öngyilkosság oka.

Ehhez a koncepcióhoz ugyanakkor igen jól illeszkedik az a szakorvosi megfigyelés, amely szerint a rohamszerűen jelentkező, ún. agitált depressziós állapot kialakulását bizonyos külső körülmények – például a fizikai állapot durva leromlása – siettethetik, provokálhatják. Eszerint az 1860 márciusában megtapasztalt rendőri üldözés élménye véget vetett Széchenyi tünetmentes periódusának, és kiváltotta az újabb, immár sajnos végzetes következményekkel járó depressziós rohamot. A pszichiátriai szakkutatás ma már igen meggyőzően dokumentálja, hogy a bipoláris hangulatzavarban szenvedő betegeknél a depressziós fázisban az egyik leggyakoribb komplikáció vagy tünet az öngyilkosság.

AZ UTOLSÓ HÚSVÉT

A halála előtti hónapokban Széchenyi sokat foglalkozott a nagycenki új katolikus templom felépíttetésével, így ekkoriban közeli kapcsolatot tartott a

leges pimaszsággal” („mit besonderer Frechheit”) ostromoztatnak. A rendőrség 1860. március 3-án házkutatást tartott Széchenyinéél, és elkobozta írásait, amelyek alapján ugyan politikai összeküvéssel nem lehetett megvádolni, de felségsértéssel annál inkább.

A kutatók úgy vélik, a rendőrmiszterrel zajló levélváltásból a gróf arra a következtetésre jutott, hogy állami elmeógyógyintézetbe való átszállítással akarják teljesen elhallgattatni és elszigetelni a világtól. Fontos párhuzam figyelhető meg az 1860. március közepétől kialakuló és az 1848 augusztusának második felében egyszer már átért

helyzet között. Miként 1848 nyárutóján, 1860 márciusában is a gróf úgy élte meg a történeteket, hogy bekövetkezett a cselekvési látóhatár teljes elborulása, majd a totálisan reménytelen zsákutcáérzés társult a fizikai tönkremenetellel – és így jutott el végül a depressziós mélypontra. Ám amíg 1848-ban a környezete meg tudta akadályozni az öngyilkosságot, 1860-ban már nem. Április 8-án, húsvét hétfőjén a reggeli ébredéskor a rémült személyzet szétronsolt koponyával, holtan talált rá Széchenyi Istvánra szanatóriumi lakosztályának hálszobájában.

plébánossal, Tolnay Antallal. Manapság a nagycenki kastélymúzeum kiállításán láthatók a jeles pap történeti értékű feljegyzései. *„Tisztelt Utódim! – róttá emlékezéseit a parókia történetének adatai közé a döblingi halott egykori meghitt embere. – Lehetséges, hogy idővel fognak lenni, valamint halálakor is voltak, kik belviszonyaiba nem lévén beavatva, az agyonlövést, vagyis öngyilkosságot tagadni buzgókodnak és azt véletlennek vagy más által megparancsoltnak, érdekből vagy félelemből történnék lenni állítják. Ez nem áll, ő maga magát végezte ki, erről szeretett neje, a kegyes Grófnő, kedves Gyermekai és grófi nemzetségének minden egyénje erősen meg voltak győződve. Ő, még egészséges korában, öngyilkosságról lévén szó, állította, hogy az öngyilkosság nevei között legbiztosabb és legkevesebb szenvedéssel*

van az agyonlövés összekapcsolva, és azon ellenvetésre, hátha az ember rosszul talál? válaszolta: legbiztosabb, ha az illető bal kezét élére állítva, bal szemöldöke alá szorítva helyezi és a pisztolynak csövét alájateszi és elsüti, a fenntartott bal kéz nem engedi a pisztoly billenését. S csakugyan halála után combján nyugvó bal kezének tenyere (Zselle székben ült) fekete volt a lőpor-nak füstjétől, jele, hogy a fentebbi módon cselekedett.”

Minden körülmény arra utal, hogy Széchenyi István valóban ezt a mintát követte életének kioltásakor. Mindkét kezével fogta a pisztolyt: a jobbal az agyát, a ballal a cső végét. A ravaszt a fentiek szerint valóban a jobb kéz húzta meg, de a csövet a bal szorította a bal szemöldök alá – a boncolási jegyzőkönyv szerint pontosan az ornyeregnek a bal szem felőli zugába. Amikor a becsapódó sörétadag szétrobbantotta a bal koponyafelet és lerepesztette a

Gasser mintázza Széchenyit. Kiss József olajfestménye.

A kép – ahogyan arra Tomsics Emőke fotótörténész felhívta a figyelmet – meglepő módon emlékeztet a *Széchenyi utolsó találkozója Jósika Samuval Döblingben* című litográfiára. Lehetséges tehát, hogy a festmény áttételes módon az ereklyeipar érdekeit is szolgálta. A döblingi Széchenyi-portréről ugyanis sokan nem hitték el, hogy a grófot ábrázolja, így Kiss József műve hozzájárulhatott ahhoz, hogy a nézőket – valójában a leendő emléktárgyvásárlókat! – meggyőzze a szobor hitelességéről.

hátsó koponyafalat, a két kéz aláhullott a karosszékben ülő halott combjaira: a bal még a csövénél fogta a fegyvert, így akadályozva lezuhanását, a vele együtt mozgó jobb pedig még „visszafelé” markolta a pisztoly ravaszát és agyát.

A leglényegesebb tény azonban a bal tenyér fekete puskaporos szennyezettsége, amit a pár nappal később a sajtóban közreadott boncolási jegyzőkönyv is egyértelműen megállapított. Kijelenthető, hogy eddig egyetlen kutató sem állt elő akár a leghalványabban valószínűsíthető magyarázattal sem arra vonatkozóan, hogy ez miképp következhetett be, ha nem úgy, amiként fentebb Tolnay plébános úr az öngyilkosságot elmagyarázta. Viszota Gyula, a nagyszerű Széchenyi-kutató is csak arra gondolt, hogy a combon fekvő bal kézre lehulló, a lövéstől még forró pisztolycső bepiszkolta a tenyér bőrfelületét – de a boncolási jegyzőkönyv egyértelműen lőpor okozta fekete szennyezettségről beszél. Minden bizonnyal az alternatívának ez a teljes hiánya az oka annak, hogy az utóbbi évtizedekben már nincs olyan szakmabeli történész, aki azt állítaná, hogy a „legnagyobb magyar” nem saját kezével vetett véget életének.

Falk Miksa, a titkos „sajtóközpont” munkatársa, a jeles újságíró, a végnapok közeli tanúja is meg volt győződve arról, hogy a gróf öngyilkos lett. Ahogy erre visszaemlékezve írta: „aki Széchenyit 1860. április első napjaiban látta, aki hallotta, hogy folyvást csak a lélek halhatatlansága s azon kérdés fölött töprengett: vajon vannak-e oly esetek, hol az öngyilkosság nem bűn, az egy

Széchenyi apoteózis.

Schäffer Béla olajfestménye, 1861.

A kép középpontjában Hans Anton Gasser márványbűszkje áll, amelyet gazdagon burjánzó rózsakoszorú vesz körül. Az 1850-es évek második felében, amikor a hazai közvélemény tudomást szerzett Széchenyi állapotának javulásáról, és így megnövekedett az igény képmása iránt, Crescence asszony nagy nehezen rávette férjét, hogy üljön modell a fiatal osztrák szobrászművésznek. A több hónapon át mintázott mellszobor, a döblingi Széchenyi egyetlen hiteles ábrázolása azonban megosztotta közönségét. Voltak, akiknek csalódást okozott a reformkori hőszt törődött aggastyánként viszontlátni, míg másokat lenyűgözött a drámai megpróbáltatásokat tükröző arcon uralkodó bölcsesség és erő.

Szent István-szobor Pusztacsaládon.

A soproni járásba tartozó falucska, Pusztacsalád lakói 1860 nyarán úgy határoztak, hogy a Fő utca és az Új utca kereszteződésében Szent István-szobrot állíttatnak. A szobor mestere, Höller György soproni kőfaragó mester azonban – a faluban birtokos Ödön gróf, a „legnagyobb magyar” fiának segítségével – az államalapító szent király arcvonásait Hans Anton Gasser osztrák művésznek a döblingi Széchenyiről készített remek mellszobráról mintázta! A hatóságok nem jöttek rá, hogy ezzel a gesztussal egyben az ország első egész alakos Széchenyi-szobra is felállításra került – és ott áll rendületlenül mind a mai napig.

percig nem kételkedik, hogy Széchenyi valóban önkezével vetett véget életének.”

NEMZETI GYÁSZ

Mivel a kánonjog rendelkezései szerint az öngyilkos eltemetési tilalma csak az ép ésszel, tehát beszámíthatóan cselekvőre vonatkozik, ennek megállapítását pedig az illetékes plébánosra bízta, Széchenyi temetésekor semmilyen felsőbb egyházi hatósági engedélyre nem volt szükség. Tolnay Antal cenki plébános, a Széchenyi család közeli híve a körülményeket mérlegelve maga döntött úgy, hogy eltemetheti a gróft – és e döntését, illetve a hozzá való jogát semmilyen hatóság, se egyházi, se világi, soha kétségbe nem vonta. Bécsben persze tudták, hogy komoly tüntetésre lehet számítani, ezért utasították a papot, hogy a kiadott gyászjelentéshez képest egy nappal korábban, mintegy titkokban temesse el a döblingi halottat. Ám Tolnay azonnal riadóztatta a családot és környezetét, így a kis cenki temetőben mégis mintegy tízezer ember gyűlt egybe, hogy a felemelő szertartás részese lehessen.

Ahogy azután a hír körbefutotta a magyar világot, az országos gyászt sem lehetett megakadályozni. Mérvadó tudósítások szerint mintegy nyolcvanezren szorongtak a pesti Belvárosi templom körül és odabenn, Széchenyi jelképes koporsójánál, ahol Magyar Tudományos Akadémia rendezte a gyászünnepélyt. A misét maga Scitovszky János hercegprímás, esztergomi érsek celebrálta. A Széchenyi-gyász eseményei azután végighullámoztak az országon, és az önkényuralom elleni tiltakozás első nagy, össznemzeti eseménysorozatává szélesedtek. ♦

GAZDA ISTVÁN

SZÉCHENYI MŰSZAKI ALKOTÁSAI

Széchenyi nemcsak államférfi és kiváló közgazdasági gondolkodó volt, hanem remek műszaki érzékkel megáldott ember is, akinek nevéhez több fontos, úgymond kézzelfogható műszaki alkotás is kapcsolódik. Alkotásaira jellemző, hogy általában részvénytársasági formában hozta létre azokat, s maga is jegyzett részvényeket, mintegy példát mutatva azoknak, akik még nem mertek csatlakozni egy-egy olyan társasághoz, amely esetében Széchenyi sokszor maga kérte fel csatlakozásra az érdekelt személyeket. Gondolunk itt például a balatoni gőzhajózás megindítására, amikor is egyértelmű volt, hogy kik azok, akik számára célszerű a csatlakozás, a részvényjegyzés, ennek ellenére sokan óvatosak voltak, féltek a bukástól, a veszteségtől. Széchenyi vállalkozásai többnyire nyereségesek voltak, köztük a gőzmalom, maga a gőzhajózás, a Lánchíd és még jó néhány, általa kigondolt és realizált terv.

Széchenyi István Dunára néző
lakosztályában, kezében a Lánchíd
terveivel.
Carl Wieland festménye

AZ AL-DUNA SZABÁLYOZÁSA

Folyószabályozási ügyekkel a Dráva- és a Mura-szabályozás királyi biztosaként édesapja, Széchenyi Ferenc gróf is foglalkozott. Széchenyi Istvánt érdekelte a folyószabályozás, 1830. június 24-től az Al-Duna hajózhatóságának vizsgálata érdekében több hónapos tanulmányutat tett, célja az volt, hogy – szakértők bevonásával – felmérje a hajózást bénító akadályokat. Útitársa volt Waldstein János gróf és Beszédes

Széchenyi ezt jegyezte fel a gőzhajózásról: Bécsből gőzhajón egy nap alatt lehet Pestre érni, egy másik gőzhajón a második napon el lehet jutni Mohácsig, a harmadik napon Péterváradra, a negyedik napon Berzaszkára, innen kompon az ötödik napon Skela Gladovára, onnan a harmadik gőzhajóval a hatodik napon Ruscsukba, a negyedik gőzhajóval a hetedik napon lehet elérni Galacra, a nyolcadikon pedig a Duna-torkolatig, innen még másfél nap Konstantinápoly.

Az utazás szakmai eredményeit Beszédes József foglalta össze *A Duna vi-*

ban megfelelő udvari megbízással is kellett rendelkeznie, s ennek érdekében a nádor 1833. június 20-án kelt felkérésére július 2-án elvállalta az Al-Duna szabályozása királyi biztosa posztot.

Következő al-dunai útja során – már királyi biztosként – 1833. július 8-tól a Franz I. nevű hajón beutazta a leendő munkaterületet. A szabályozás munkálatai július 19-én kezdődtek el. Visszaújtán elsőként közlekedett gőzhajóval a Tiszán, szeptember 3-án érkezett Szegedre, a következő napon Algyőn járt, s október 14-én érkezett Pozsonyba, ahol jelentést tett a nádor-

Széchenyi többnyire részvénytársasági formában valósította meg műszaki jellegű terveit, technikai alapításait. Kemény Zsigmond például úgy vélte, hogy ezek csodálatosan nyereségesek voltak, s ennek oka az lehetett – Deák szerint –, hogy Széchenyinek szerencsés keze volt. Mindkettőben van igazság, valóban léteztek nyereséges vállalkozásai, de a szerencse mellett a jól megtervezett alapításokon, részvénykibocsátásokon, a vezetők helyes megválasztásán és a jó ügymeneten volt a hangsúly. Ő maga is azt írja, hogy hasznot keresni kötelesség, s ezt igyekezett a gyakorlatban is megvalósítani.

A saját maga által kiválasztott szakemberek közül kiemelkedik Tasner Antal – Andrássy korábbi titkára –, aki felügyelte a gróf vagyont és kezelte bázispénztárát, ebben Lunkányi János, a birtokok kormányzója volt segítségére. Széchenyi részvénytársaságaiban többnyire a jegyzői vagy titkári feladatot is Tasnerre bízta. Jól ismerjük Clark Ádám tevékenységét, akit Széchenyi hívott meg a szigetországból, s aki a Lánchíd építésének vezetője volt 1842 és 1849 között, közben 1847-ben az Országos Közlekedési Bizottság tanácsadójaként, a következő évben pedig a Széchenyi által vezetett minisztérium műszaki tanácsadójaként is működött. Ebben a minisztériumban volt államtitkár Kovács Lajos, aki Széchenyi híres közlekedési tervezete részleteinek kidolgozójaként ismert.

Magá a részvénytársaság s azzal együtt a részvény, részvényes és alapítvány kifejezés is Széchenyi írásaival került be a köztudatba.

József vízépítő mérnök. Az utat a Desdemona nevű evezős bárkán és egy Juliette nevű kisebb evezős csónakon tették meg. 24 nap alatt értek Galacba, onnan vitorlás hajón utaztak Konstantinápolyba.

Széchenyi útközben lázas lett, majd Konstantinápolyban másfél hónapon át betegen feküdt, valószínűleg maláriában. Október 5-én kénytelenek voltak tíz napra vesztegzárba vonulni. Végül a következő útvonalat járták be: Pest–Tolna–Batina–Apatin–Erdőd–Vukovár–Ófutam–Pétervárad–Titel–Zimony–Dubovác–Palanka–Calafatu–Vidin–Nikápoly–Sistova–Hirsova–Galac–Konstantinápoly – a Balkán-hegységen keresztül – Zimony–Pétervárad–Szabadka–Pest. 1830. október 19-én tértek vissza Pestre.

lágkereskedési tekintetben és A Duna világkereskedési és mocsárkiszáritási tekintetben című írásaiban, amelyek a Tudományos Gyűjtemény 1830., illetve 1831. évfolyamában jelentek meg.

1833. június 25-én a nádornak írt levelében Széchenyi kifejtette, hogy az Al-Duna szabályozásának egyik kulcskérdése, sikerül-e megnyerni az ügynek az orsovai török parancsnokot. A haditanács úgy vélte, hogy a szabályozási munkálatokat titokban kell előkészíteni és meglepetésszerűen kell elvégezni. Széchenyi ezzel nem értett egyet, ezért engedélyt kért az udvartól, hogy tárgyalhasson a vidini és orsovai pasával, valamint a szerb és a román fejedellemmel, s felvehesse a kapcsolatot a bánági, a pétervárad, a zimonyi és a titeli hadparancsnokkal. Ehhez azon-

nak. A Duna-szabályozás terveinek kidolgozására Vásárhelyi Pált kérte fel, az ő kíséretében indult 1833. december 18-án újabb angliai útjára, elsősorban a Duna szabályozásához szükséges berendezések beszerzése céljából.

1834. július 7-én József nádor tudatta vele, hogy a török kormány beleegyezett az Al-Duna szabályozásába. E tény ismeretében 1834 augusztusa és 1838 szeptembere között 22 cikket adott közre a *Társalkodó*ban a Duna hajózásának kérdéseiről. 1834. augusztus 30-tól újra végigjárta az al-dunai munkaterületet, ez alkalommal országúton jutott el a Vaskapuig. Október 12-én és 13-án Bukarestben a havasalföldi fejedellemmel folytatott megbeszéléseket, november 14-től tárgyalt a törökök új Duna-ügyi kormánybiztosával,

aki támogatta a munkálatokat, de a végleges döntésig haladékot kért. 1834. december 15-én Vásárhelyi Pál jelentésben foglalta össze az Al-Duna szabályozásához kötődő munkálatokat, s az ehhez kapcsolt térképei kora legmagasabb kartográfiai színvonalát képviselték. Az ezt követő években Vásárhelyi irányításával épült ki a hajózható Al-Duna-szakasz.

A Vásárhelyi tervei alapján végzett mederrobbantásokkal odáig jutott el a Vaskapu részleges szabályozása, hogy közepes vízállás esetén nagyobb gőzhajók áthaladhattak rajta, így – ha részlegesen is, de – megteremtődtek a Bécs és Galac közötti dunai hajózás feltételei. Alacsony vízállás esetén a Duna bal partján kiépített vontatóút segítette az áruk továbbvitelében. Ó-Moldava községtől Turnu Severinig megépítették a 120 kilométeres, sziklába vájt, úgynevezett Széchenyi utat. Az uszályok rakományait itt szekerekre pakolták át, s a rakományoktól megszabadított hajók már át tudtak jutni a kritikus, nehezen hajózható Duna-szakaszon, majd azt követően a rakományokat visszahelyezték az uszályokra.

Ily módon tehát – kisebb nehézségekkel bár, de – hajózhatóvá vált az Al-

Duna, s a Dunáról ki lehetett jutni a tengerre is. A Dunagőzhajózási Társaság Argo nevű hajója haladt át elsőként a Vaskapun 1834. április 14-én. Később üzembe helyezték a Maria Dorothea nevű hajót is, amely Galac–Konstantinápoly útvonalon közlekedett, de ezek a hajók még Bécsben készültek. Széchenyi javasolta, hogy Magyarországon is induljon meg a hajóépítés, készüljenek személyszállító hajók és teherhajók, s utóbbiakkal részt tudunk majd venni a tengerhajózásban. Így is lett, 1835-től kezdődően folyamatosan kiépült az Óbudai Hajógyár és a hozzá kapcsolódó hajókikötő.

József nádor 1835. január 10-én a felsőtáblán köszönetet mondott Széchenyinek az Al-Duna szabályozása érdekében kifejtett tevékenységéért, s később ugyanezt tette az országbíró, gróf Cziráky Antal is. Széchenyi 1835. szeptember 27-én John Paget angol íróval együtt indult újabb al-dunai útjára a Zrínyi gőzhajón, ellenőrizte a hajózóút építését a Vaskapunál, továbbá az Angliából megrendelt Vidra kotrógép hatékony működését. Összesen kilenc nagy szemleutat tett, s jó néhány alkalommal vett részt kínos diplomáciai tárgyalásokon annak érdekében,

hogy a folyószakasz szabályozásával a dunai hajók kijuthassanak a tengerre.

Az 1840-es évek elejéig tartottak a Vaskapu szabályozásának legsürgősebb munkálatai, az elvégzett munkákról szóló jelentést Vásárhelyi Pál és Lechner József 1840. április 14-én nyújtotta be a M. Kir. Építési Főigazgatóságnak és a Helytartótanácsnak, s a következő évben június 14–28. között a nádor személyesen is ellenőrizte a területet. A Lajos nevű gőzhajón utaztak, s természetesen Széchenyi vezette végig őket az al-dunai ellenőrző körúton, amelyen Waldstein János és Zichy Jenő grófok is részt vettek. Széchenyi 1841. december 24-én arra kérte a nádort, hogy az Al-Duna szabályozása királyi biztosa maradjon. Bár igenlő választ kapott, pénz hiányában felfüggesztették a munkálatokat, s a folytatásukra csak 50 év múlva került sor.

A Széchenyi-emléktábla a Kazán-szorosban, melyet a Magyar Mérnök és Építész Egylet állított 1885-ben. 1920-ban megsemmisítették, az 1970-es években pedig víz alá került a vaskapui vízlépcsők megépítésekor.

AZ ÓBUDAI HAJÓGYÁR ÉS A TÉLI KIKÖTŐ

Az 1810-es évek második felétől igyekeztek meghonosítani a gőzhajózást a Dunán, ez azonban hosszú éveket vett igénybe, s a folyamat csak akkor gyorsult fel, amikor 1829-ben Bécsben megalapították az Első Dunagőzhajózási Rt.-t, amely 1830-tól 15 évre kapott kizárólagos jogot arra, hogy a Dunán és mellékfolyóin gőzhajóval szállítson személyeket és árukat. Az Rt. alapítóinak többsége osztrák befektető volt, a 200 részvényes között mindössze 13 magyarral találkozhatunk. Első híres gőzhajójuk a Franz I. volt, amely Bécs és Pest között az utat – 60 lóerős gépével – lefelé 14 óra 15 perc alatt, felfelé pedig 48 óra 20 perc alatt tudta megtenni – ez a fatestű hajó a Győr–Vác–Pest útvonalon közlekedett menetrendszerűen. Rendszeres gőzhajójárataik tehát 1831-ben indultak meg. Széchenyi tiszteletére épült Bécsben a Desdemona nevű gőzös, amelyen első útját 1830. június 24-én tette meg.

Széchenyinek az Al-Duna szabályozásához kötődő munkássága szorosan összefüggött a bécsi székhelyű rész-

vénytársaság óbudai gyáralapításával és a magyarországi hajóépítés meghonosításával. A kezdet 1835, hiszen ekkor már látszott, hogy sikerül megoldani a gőzhajók (uszályok) áthaladását a Vaskapun, tehát megkezdődhet a tengerhajózás. Ebben az évben alapították meg az Óbudai Hajógyárat, és Széchenyi egy jó és biztos telelőhely kijelölését kérte József nádortól a gőzhajók számára az Óbuda és az Óbudai-sziget közötti Duna-ágban. 1836. február 12-én a Dunagőzhajózási Társaság közgyűlésén Puthon János bejelentette, hogy a nádor engedélyezte az óbudai téli kikötő megépítését. Ekkor írta Széchenyi: *„Óbudán, ahol mint remélem, egész nyáron fog dolgozni a Vidra, lassanként szebb alakot ölt a kikötő.”* Javasolta, hogy a Duna-ág jobb partján lévő telkeken a gőzhajózási társulat fa- és szerszámraktárakat, valamint új hajók építésére sólyákat létesítsen.

Az Óbudai Hajógyár – mint a Dunagőzhajózási Részvénytársaság része – 1835-től működött. Itt hajógyár, kikötő és egy téli kikötő is épült, s 1847-re 1600-an dolgoztak ebben a nagy komplexumban, amely az egész monarchia legnagyobb hajógyára volt akkoriban. Széchenyi szorgalmazta, hogy a külföldről behívott szakmunkások

Az Óbudai Hajógyár. Franz Xaver Sandmann–Rudolf von Alt színezett litográfiája

mellett minél több magyar szakembert is neveljenek ki. Szerette volna a téli kikötőt a pesti oldalon, Újpestnél megvalósítani, de ezt a pesti városvezetés nem támogatta.

Lényegében Széchenyi virágoztatta fel a társaságot, s hajóik többségét lassan Óbudán építették. 1836. október 18-án elkészült a Dunagőzhajózási Társaságnak az Óbudai-szigeten épült első, még fatestű hajója, az Árpád, a második a Duna – amelyet egy év múlva átneveztek Argóra –, a harmadik a Pannonia, a negyedik a Maria Dorotytya, az ötödik a Zrínyi, a hatodik a Nádor, a hetedik pedig a Ferdinand I. 1839-től vastestű gőzhajók kerültek ki az óbudai gyárból.

1841-ben már 15 személyszállító és 5 uszályhajó volt a társaság tulajdonában. 1843-ban több mint 200 ezer személyt fuvaroztak, a következő évben számuk majdnem elérte a 270 ezret, s akkor már 20 hajójuk és 9 uszályhajójuk volt. 1845-ben közel 800 ezer utast szállítottak, 1846-ban ez a szám meghaladta a 900 ezret, s abban az évben

közel 2 millió mázsa árut fuvaroztak. 1846-ra a társaság 46 gőzöst és 128 uszályhajót működtetett.

A LÁNCHÍD

A Széchenyi által eltervezett és megvalósított alkotások közül a legkorábbi 1821. január 4-én „gondoltatott ki”. Széchenyi édesapja temetésére igyekezett Debrecenből Pesten át Nagycenkre, csak hogy a jégzajlás miatt nehezen jutott át Pestről Budára, a hajóhidat ugyanis ilyenkor szétbontották. Széchenyi ekkor határozta el és jegyezte fel naplójába, hogy a két városrészt, Pestet és Budát állandó hídval kellene összekötni, egy olyan hídval, amely ellenáll az időjárás viszonyosságainak, köztük a jégzajlásnak is.

1832. február 10-én pesti lakásán hozta létre 17 arisztokrata bevonásával a Buda-pesti Hídegyletet, s kérte József nádor pártfogói segítségét is a híd megvalósításához. Az egyesületben Széchenyi az alelnöki posztot kapta. Egyébként Pest vármegye közgyűlésén egy olyan országos pénztár felállítását javasolta, amely 3 millió forint alaptőkével az ország közlekedési hálózatának fejlesztését szolgálná, terve azonban nem került az országgyűlés elé.

Elgondolása az volt, hogy felkeres olyan külföldi országokat, ahol nagy múltja van az állandó hidak építésének, s megpróbál ottani szakembereket is meghívni a magyarországi alkotás megvalósítása érdekében. E témakörben első angliai útját Andrassy György gróffal együtt tette meg 1832. augusztus 16-tól (velük utazott Andrassy titkára, Tasner Antal is – ő később Széchenyi titkára és bizalmas munkatársa lett). Szeptember 6-án érkeztek meg, megtekintette a leghíresebb lánchidakat és a birminghemi gőzmalmost. Ekkor utazott először vasúton. Számos szakemberrel, köztük a neves hídtervezővel, William Tierney Clarkkel tárgyalt, első alkalommal szeptember 15-én – Clark tervezte a hammersmithi, a shorehami és a marlow-i lánchidat –, és megbeszélést folytatott a menai lánchíd tervezőjével, Telforddal is.

A két utazó hazatérte után 114 oldalas jelentést készített, amelyet ki is nyomtattak és valamennyi érdekeltnek megküldtek. Az ezzel kapcsolatban érkezett válaszokat 1835-ben szin-

Clark Ádám, a Lánchíd angol tervezője.
Barabás Miklós litográfiája, 1849

William Tierney Clark,
a Lánchíd építésvezetője.

Barabás Miklós litográfiája, 1842

tén önálló kötetben adták közre *A buda-pesti állandó híd felépítése tárgyában... Buda fővárosa által felhozott vélemények* címmel. A jelentésben hangsúlyozzák, hogy egy állandó híd megépítéséhez csak olyan szakembereket érdemes meghívni, akik már bizonyí-

tották, hogy ebben a témakörben járasságot szereztek. Ezt írják:

„Mindenek előtt változhatlanul el kellene határozni, hogy senkire ne bizassék a' híd építésnek mechanikai vezérlete, ki valami nevezetesb, 's a' felállítandó tárgyhoz hasonló munkát nem vitt még végbe; úgy hogy egyáltalában semmi okoskodásnak, számolásnak, ígéretnek akármely ürügy alatt sem kellene engedni, hanem egyedül 's kirekesztőleg csak jó sikerrel végbevitt 's teljes épségben fenálló nevezetesb munkákat lehessen egy építőmester kiválasztása körül elfogadni szószólók 's ajánlókul. 'S ha ez el van határozva – minék józanságán senki nem fog kételkedni, ki félig meddig vissza akarja emlékezetébe hozni azon számtalan theoria okozta elbomlásokat, mellyeknek szinte romjai se látszanak már honunk sok vidékin – akkor valóban szinte sehol egyebütt mint Britanniában és szövetséges Amerikában kell keresni mestereket; mert valójában csak ott és szinte sehol mást nem léteznek még olly munkák, mellyeknek végbeviteli nehézsége egy soron állna azon feloldandó csomókkal, mellyeket egy Buda 's Pest-közi híd építése adna fel.”

A hosszú előkészítő munkálatoknak és parlamenti vitáknak köszönhetően az uralkodó 1836. május 2-án szentesítette az 1832–36. évi országgyűlés törvényeit. Ezek sorában a XXVI. tc. kimondta, hogy a tervezett hidat magántársaság építi fel, a szükséges területet kisajátítják; a két város szerződést köt a társasággal, s annak lejárta után a híd nemzeti tulajdonba kerül. Az építési pályázatok elbírálására országos küldöttséget kell felállítani – ennek a főrendi tábla részéről Széchenyi is tagja lett. Valószínűleg a magyar törvénytárban e törvény szövegében szerepel először a „részvénytársaság” kifejezés.

A Széchenyi által felkért szakértők kiszámolták azt is, hogy ha a hidat a két város (városrész) támogatásán és részvények kibocsátásán túlmenően banki kölcsönből építik fel, a befektetett összeg csak úgy fog visszatérülni, ha a hídon áthaladó személyek és jószágok után egyaránt vámot szednek. Ez a nemességnek természetesen nem tetszett, mert ők adómentességet élveztek, de Széchenyi és barátai lassan meggyőzték a törvényhozókat, hogy az adómentességet ebben az esetben

nem lehet fenntartani, s végül is elfogadták javaslatukat, amely része az 1836. évi idézett törvénynek (a hídon származásra és rangra való tekintet nélkül mindenki köteles hídvámot fizetni).

William Tierney Clark 1834 szeptemberében járt első alkalommal Magyarországon. Amikor 1837 szeptem-

berében megkezdődtek a Lánchíd építését megelőző próbafúrások, Clark ismét Magyarországra látogatott, és szeptember 21-én a Széchenyi által hozatott bűvárharang segítségével megvizsgálták a Duna medrét.

Széchenyi ekkor kérte fel Sina György bankárt, hogy álljon a vállalkozás élére, bár ezt a szerepet Ullmann

Móric bankár és mások is szívesen magukénak tudták volna. 1837. május 3-án Sina György benyújtotta a Lánchíd felépítésére vonatkozó, Széchenyi és W. T. Clark közreműködésével készített pályázatát. 1837. június 9–11. között a Wodianer–Ullmann pénzügyi csoport – a bécsi Rotschild-ház támogatásával – szintén ajánlatot tett a

A bűvárharangot – a keszon elődjét – Angliában vásárolták a meder alján, a víz alatt végzendő munkákhoz. Széchenyi maga is kipróbálta a lemerülést: „Gyalázatos érzés, fájást okoz a fülben” – állapította meg. A *Jelenkor* így tudósított az 1837. szeptember 21-én lezajlott eseményről:

„[...] délelőtti 11 's 12 óra közt saját szerű 's itt még nem látott élelményben részültek fővárosink lakosi. Még 20-án kezdde azon meglepő hír utcjárul utczára, szájról szájra szárnyalni, hogy másnapi első útját teendő víz alá a' bűvárharang, 's a' kitűzött napon reggel jókor már gyülekezni kezdenek a' kíváncsi nézők Dunánk partjaira. Először üresen bocsáták le a' harangot, azután pedig Waldstein János gr., Ásboth Sándor kir. főépítész igazgatósági gyakoronok, Dewar György angol bűvár 's Thomek Lajos szállottak a' nedves elem sötét honába, 's 14 percz múlva szerencsésen ismét napvilágra jövének a' vizalatti uta-

EGYKORÚ TUDÓSÍTÁS A BŰVÁRHARANGRÓL

zők. Jelen voltak [a parton] ez első próbánál Széchenyi István gr., Clark angol hidépítész, Vásárhelyi kazáni főmérnök, 's a' t. Ez első próba után már több vizsgálatot is tevének, 's lassankint a' legnagyobb 's makacsabb kételkedők is csak-

ugyan kezdik hinni, hogy még állóhid kapcsolandja össze fővárosinkat; 's ezt bátran is hihetik, mert bár mint vonakodjék is a' szép fiatal, kaczér Pest, utoljára csakugyan mégis kénytelen leend örökre egyesülni az ősz vén Budával.”

A William Tierney Clark által tervezett londoni Hammersmith híd, 1828 (balra)

A Lánchíd a pesti Duna-parttal. Adam Słowikowski színezett litográfiája (fent)

Lánchíd fővállalkozói szerepkörére. Verseny indult köztük: Sina a részletes tervek elkészítésével Clarkot, Wodianerék Clark barátját, George Rennie-t bízták meg. Végül is a két csoportnak sikerült egymással megegyeznie. 1838. szeptember 27-én Sina báró – mint fővállalkozó – szerződést kötött Pest városával a Lánchíd építési munkálatainak pénzügyi és szakmai lebonyolítására, az építés irányításával pedig Clark Ádámot bízták meg. A költségvetésben 350 520 font sterling szerepelt a munkálatok támogatására, de ezt az összeget végül is túllépték. Sina a későbbiekben a Lánchidat építtető részvénytársaságot – annak átmeneti pénzzavarai idején – nagyobb összegekkel támogatta is.

Az első cölöpöt 1839. szeptember 21-én verték le. 1840 áprilisában az országgyűlési törvényjavaslatban teljes erejűnek nyilvánította a híd építésére vonatkozó szerződést, a Lánchíd Részvénytársaság titkára Tasner Antal lett. Az alapkövetételre a királyi biztos, Károly főherceg jelenlétében került sor 1842. augusztus 24-én. A híd építése körül sok

volt a bonyodalom: nemcsak bankárok harcoltak, de mérnökök is – Clark Ádám sokszor betegeskedett –, harcoltak a hídelemek gyártói s természetesen Pest és Buda tanácsa is, elvégre nem volt mindegy, hogy papíron kié a híd.

1845. augusztus 11-én a nádor – ünnepélyes keretek között – elhelyezte az épülő Lánchíd pesti pillérének alapkövét, s ekkor javasolta neki Széchenyi, hogy a hídépítéshez szükséges 120 ezer mázsa vasöntvényt idehaza lenne szerencsés előállíttatni. 1847-ben elsősorban a Vasöntő és Gépgyártól, valamint Andrassy György gróf dernői üzemétől rendelték meg az öntvényeket. A Lánchíd további alkatrészeinek többségét a részvénytársaság Angliából hozatta, köztük a hidat tartó láncokat is, de a Ganz-gyárat is támogatták annyiban, hogy a híd öntöttvas keresztartóit ők készíthették el, ám azokat is az angol szabványoknak megfelelően.

A hidat tartó láncok közül az utolsó 1848. július 18-án a kifeszítés során leszakadt, a munkahídon álló Széchenyi a Dunába rántva, s majdnem utánaesett két fia és Clark is. Széchenyi edzett úszó volt, s így szerencsére ki tudott úszni a partra. A Lánchíd felavatásán, 1849. november 21-én azonban az akkor nagybeteg Széchenyi nem tudott részt venni.

Ekkoriban – a szabadságharc levereése után – még csak egy-két országos

napilap indult újra, köztük a legkritikusabb a *Hölgyfutár* volt Nagy Ignác szerkesztésében, aki a napi hírek többségét óvatos szójátékok kíséretében adta közre, tudván, hogy a cenzorok mélységében nem ismerik a magyar nyelvet. A Lánchíd felavatásáról ez a hír jelent meg a következő napon az országos napilapban: „*Lánchidunk ma délben 12 órakor csakugyan megnyílt. Haynau és Geringer ő exc. mentek át illő díszkísérettel rajta először. [...] Né-mely öreg urak szinte félve jártak rajta; ne féljenek önök, nem oly könnyen szakadnak el a láncok!*”

A budai hídfőn emléktáblát helyeztek el az alábbi szöveggel: „*V. Ferdinánd király országlása alatt gróf Széchenyi Istvánban támadt a gondolat Buda és Pest városokat Lánczhíddal összekapcsolni s nagy hazafi ezen óriási mű kivitelére báró Sina Györggyel egyesült ki is József főherczeg, Magyarország nádora mint az országos küldöttség elnökével az 1840. XXXIX. T. Cz. által helyben hagyott szerződést követségben, annak alapján még báró Rotschild Salamon és Kaprioriai Wodianer Sámuel József csatlakoztak a vállalathoz. Az építmény Tierney Clark Vilmos angol mérnök tervei szerint helyettese, Clark Ádám mérnök által tíz év alatt vitetett véghez és a híd 1849. november 21-én adatott át a nyilvános közlekedésnek. Isten áldása legyen e művön s alapítójának emlékezete éljen a hazában.*”

AZ ALAGÚT

Logikus volt, hogy a híd építésével egy időben a híd forgalmát levezető alagút tervezésén is elgondolkodjanak. Széchenyi 1842. április 24-én írta naplójába az első bejegyzést az Alagút tervéről, s feljegyezte azt is, hogy 1845. szeptember 2-án a nádorral is tárgyalt erről, novemberben pedig Buda város megbízottjával vitatta meg a tervezett építmény kérdéskörét.

1845. december 1-jén jött létre a Buda-pesti Tunnel Társaság Széchenyi elnökletével, decemberben kezdték el kidolgozni a részvénytársaság alapszabályait, s ők indították el a budai Várat átszelő alagút terveinek elkészíttetését. A terveket Clark Ádám vetette papírra.

Az 1848–49-es események, valamint a Lánchíd aránylag késői, 1849. novemberi megnyitása miatt az alagút építése csak 1853. február 10-én indult meg, de a munkálatokkal 1857. április 30-ra végeztek.

A PESTI HENGERMALOM

A reformkor időszakában Magyarországon nagyszámú szélmalom, vízimalom és szárazmalom működött, csak magán a Dunán több mint félmillió malmot tartottak számon, amelyek azonban erősen függtek az időjárási viszonyoktól. Ezek a vízimalmok elsősorban a helyi igényeket elégítették ki.

Ha a búzát adták el külföldi kereskedőknek, az nagy veszteséggel

érkezett a távoli helyszínre, s a szakemberek jól látták, hogy nagy mennyiségű, exportképes liszt előállítására csak a gőzmalmok alkalmasak. Ezek közül az elsőt Széchenyi – Rohonczy Ignác alispán kérésére – Sopronban építette meg. Az alispán Weisz Henrik műszaki alkotó javaslatát igyekezett megvalósítani, de az általa meghirdetett részvénytársaság nem tudott megalakulni. Ekkor kérték Széchenyi segítségét, akinek védnökségével 1836-ban létre is jött a Soproni Gőzmalom Társaság, amelynek gőzgépét külföldről szerezték be. Nem volt túl hosszú életű a malom, amelynek műszaki megoldásán is szeretett volna Széchenyi változtatni, s Pesten már nem egyszerű gőzmalmot, hanem hengermalmot javasolt létrehozni.

Széchenyi igyekezett megismerni a külföldi malmok tulajdonságait, s 1837

Az Alagút Budán.

Fuchshaller Alajos acélmetszete, 1857

őszén az angol Hunter cégtől kért ajánlatot egy angol–amerikai, kövesen őrlő rendszerű gőzmalomra. Végül azonban nem emellett döntött, mert a Milánóban állomásozó Mészáros Lázár huszárőrnagy egy svájci mintájú hengermalmi rendszer megépítését javasolta a grófnak.

1837. december 11-én a frauenfeldi cég Pesten – Széchenyi jelenlétében – bemutatta az általa gyártott hengermalomra vonatkozó ajánlatát. Ennek

A József főherceg, nádorról elnevezett első pesti hengermalom

ismeretében 1838. december 17-én létrehozták a Gőzmalom Építő Egyesületet, amely 1839. május 31-én részvénytársasággá alakult át Pesther Walmühlen-Gesellschaft néven (Pesti Hengermalom és Gépgyár Rt.) 200 ezer forint alaptőkével. Az alaptőke felét a bozeni Holzhammer-ház adta, amely már jó ideje foglalkozott malmok alapításával. A tőke másik felét részvények kibocsátásával biztosították. Széchenyi 20 ezer forintnyi részvényt jegyzett. A Pesti Hengermalom Társaság első közgyűlésére az alapítást követően egy héttel került sor, és ott ideiglenes elnökké Széchenyit választották.

1839. október 20-án kezdődtek meg – József nádor támogatásával – a pesti hengermalom építésének érdemi munkálatai. Tervezője Hild József lett. Széchenyi javaslatára az üzemet József-hengermalomnak nevezték el. A malmot a Lipótvárosban építették fel, a Valero selyemgyár mellett (a mai Stollár Béla utca 6. számú háznak a helyén). 1840 novemberében készült el a hengermalom épülete.

Hosszú tervezés után, 1840. február 22-én – Széchenyi javaslatára – a bécsi Fletscher és Punchon gépgyártótól rendelték meg a hengermalom gőzgépét, amely 1841 júliusában érkezett meg. A gőzgép és a mellette felépült öntöde gépeinek beszerelésére és üzembe helyezésére a svájci születésű, Ausztriában dolgozó, 27 éves Ganz Ábrahám vállalkozott.

Az őrlés 1841. szeptember 15-én két gépsorral kezdődött meg. A malom mintegy 12% első-, 40% második és 20% harmadrendű liszt előállítására volt képes. A silány liszt és korpa 26%-ot tett ki, a porlás 2%-os volt. A részvénytársaság a Monarchia számos területére tudott szállítani, s saját boltokat is fenntartott.

A PESTI VASÖNTŐ ÉS GÉPGYÁR

Ez a részvénytársaság szorosan kapcsolódott a hengermalomhoz. 1841. január 22-én Széchenyi elérte a nádornál, hogy a hengermalom mellett gépműhelyt is felállíthassanak, később pedig önálló vasöntödét is alapítottak. Itt elsősorban a gőzmalom gépeket és eszközöket javították, pótolták, míg az öntöde fő feladata az öntött malom-

Ganz Ábrahám

hengerek folyamatos pótlása volt. A gyárban 80-100 szakmunkás dolgozott, köztük a Svájcban Magyarországra érkező és itt munkát vállaló Ganz Ábrahám is, mégpedig 1841 augusztusától (később az üzembe hívta Konrád öccsét is).

Ganz az öntödében helyezkedett el, majd első öntőmester lett, s 1842 tavaszán az ő tervei alapján bővítették az öntödét és a gépműhelyt. Itt már nemcsak a malom számára dolgoztak, hanem külső megrendelőknek is gyártottak hengerszékeket, hidraulikus sajtókat, mérlegeket, könyvnyomdai gépeket, présgépeket, cséplő- és szalmavágó gépeket, kukoricamorzsolókat, tűzoltófecskendőket, szivattyúkat, erkélyrácszatokat, oszlopokat, később pedig kis gőzgépeket is.

1842. augusztus 25-én nyílt meg az Első Magyar Iparműkiállítás, amelyen a Ganz vezette öntöde bemutatta különleges öntvényeit, köztük Szent István király Esztergomban felállított, 8 méter magas emlékművét is.

Magát a hengermalmot egy svájci szakember vezette (Fehr Vilmos). Kicsit humorosan azt mondhatjuk, hogy két svájci nem tudott egy malomban örölni, ugyanis összekülönböztek. 1844 őszén Ganz Ábrahám megvált az öntödétől az igazgató vele szemben tanúsított szabálytalan könyvelési eljárása miatt. Ezt követően (1845 áprilisában) néhány kollégájával együtt Budán egy

kis öntödét hozott létre, amely már az év végére 26 munkással működött, s az évek során Európa-szerte ismert részvénytársaság lett.

A Pesti Vasöntő és Gépgyár Rt. 1847. április 18-án önállósult, majd 1848. április 29-én a kormány fegyvergyártási és szállítási szerződést kötött a gépgyárral, de sajnos az öntőműhely – főképp Fehr Vilmos szabotálása miatt – a megrendeléseket nem teljesítette korrektül, ezért november 14-én államosították.

A BALATONI GŐZHAJÓZÁS MEGINDÍTÁSA

1842. július 24-én – első között – Kossuth tett közzé cikket a *Pesti Hirlap*ban a balatoni gőzhajózás megindításának szükségességéről. Néhány évvel később Hertelendy Károly, Zala vármegye alispánja – több Balaton környéki birtokos nevében – megkérte Széchenyit, segítsen az ottani gőzhajózás megvalósításában, mert úgy vélték, a grófnak komoly tapasztalata van már a gőzhajók építtetésében és részvénytársaságok alapításában is. Széchenyi 1845. augusztus 7-én – a zalai birtokosokkal történt megbeszélése után – az Óbudai Hajógyár három tisztjével együtt utazott Balatonfüredre, ahol a balatoni gőzhajózás megteremtésének feltételeiről tárgyaltak.

Néhány napra rá az Országos Közlekedésügyi Bizottság elnökévé nevezték ki valóságos titkos tanácsosi rangban, s ekkor már kötelező hivatali munkája részeként foglalkozhatott a balatoni gőzhajózás kérdéseivel. A részvénytársaság 1845. december 27-én tartotta első ülését, ahol ideiglenes választmányi elnökké választották Széchenyit, ő pedig 1846 tavaszán Kossuthot kérte fel, hogy készítse el a társaság alapszabályát. Ennek elfogadása után, 1846. április 6-án alakult meg a Balaton Gőzhajózási Társaság részvénytársasági formában, amely végül is Széchenyit választotta elnökévé.

1846 áprilisában jelent meg a *Balatoni gőzhajózás* című agitáló műve, amelyben egyebek mellett így érvel a gőzhajózás és a Balatont a Dunával összekötő hajózható csatorna szükségessége mellett:

„A' Balatonon mostanság egyetlen egy meglehető hajó, de csak egy tür-

A Kisfaludy, az első balatoni gőzhajó Balatonfürednél.

Szeremley Miklós litográfiája

hető csónak sincs. Bámuljon-e az ember ezen vagy nevéssen, én nem tudom. Lebegjen csak egyszer rajta gőzös: s míg bányászokat fog előidézni a hegyekben és a gőz használatára sürgetendi a gondolkozót, új életszkrét lövel az egészre és a most ugyan kies, de mintegy álomban szendergő vidéket oly vidor elevenséggel ruházza fel, mikép egy szebb jövődönnek tavaszkorát fogják a legédesb sejtelmek közt élvezni a Balaton körüli lakosok.

Ennyit vonna maga után egy gőzös! Ezzel azonban még korántsem volna kimerítve azon haszon, melylyet ilyenek megjelente a Balatonon következettne. Kevés idő múlva ugyanis, miután élénkséget fogott hozni a mai marasmus helyébe, melly crisisen vajmi hamar esnék át az egész vidék, okvetlenül így fogának okoskodni magukban az illetők: »Mi mindig csak a Balatonon evezünk? Ugyan miért ne mennénk hajózható csatorna által legalább a Dunára?« És mivel nincs nagy, de szinte legkisebb akadály is ezen eszme fogantatására nézve, más részről pedig minden körülmény fogja sürgetni azt: fogadni mernék, legott életbe lép a Balaton lecsapolásának rég megpendített terve, mi egyuttal, midőn összekötésbe hozná Zala, Veszprém és Somogy sajátlagos gazdagságait a Dunával s így Magyarhon legfőbb erével, és viszont; más részről annyira emelné ki e gyönyörű tájt minden mocsáribul és

honi kis tengerünknek kies partjait olyannyira varázslaná lakhatóvá, mikép pezsgőbb egészségü kellemeibe szeretvén még tán az is felütné közelében lakhelyét, ki eddigelé csak külföldön tudott kivetkezni unalmibul. S ugyan, kérdem, nem volna-e ez haszon? Mire aztán, igaz, »igen«-nel csak az fellehet, kinek keble magyar és eleme honi hűség!”

A komoly előkészítést követően megkezdődtek a hajóépítés munkálatai: a gőzhajó testét az Óbudai Hajógyárban készítették, a gőzgépet pedig Angliából hozatták. Széchenyi már júliusban hírt kapott arról, hogy a balatoni gőzhajózást megszervező részvénytársaság megrendelését követően az angol Penn cég útnak is indította a tervezett gőzös hajógépét.

Az első balatoni gőzhajó vízre bocsátására 1846. szeptember 21-én, tehát Széchenyi születésnapján került sor Balatonfüreden. A 300 személy szállítására alkalmas hajó – javaslatára – a Kisfaludy nevet kapta. Az avatásnál jelen volt Clark Ádám, Tasner Antal és Beszédes József is. Az eseményhez a Dunagőzhajózási Társaságtól kértek kölcsön két kapitányt.

1846. november 12-én Széchenyi felhívást intézett a Balaton környéki közbirtokosokhoz, hogy támogassák a balatoni kikötők és az azokhoz vezető utak építését. Számos mágnást keresett fel személyesen vagy levélben, kérve, hogy jegyezzen balatoni gőzhajózási részvényt (még Lipót belga királynak is írt). A menetrendszerű gőzhajóforgalom 1847 májusában indult meg a Balatonon. A hajó hétfőn, szerdán és pénteken reggel Keszthelyről

indult, kedden, csütörtökön és szombaton pedig Balatonfüredről, miközben Fonyódon, Badacsonyan, Révfülöpön, Balatonbogláron, Szántódon és Alsóörsön kötött ki.

A FERTŐBOZI FÜRDŐ

1838. szeptember 6-án kelt levelében arra kérte Lunkányi Jánost, hogy – Bayer soproni orvossal megtanácskozva – tegyen javaslatot egy fertőbozi közfürdő kialakítására. A fürdő terveihez a már 19 éve működő balatonfüredi kosárfürdő műszaki paramétereit vették figyelembe. Ezt követően fürdői alapítványt hoztak létre, s kijelölték a fürdő haszonbérletjét. A következő év nyarán a fürdő már működött, mellette egy szabadstrandot is kialakítottak. Úgy tűnik, a fürdő túl jól sikerült ahhoz, hogy a megyének szemet ne szúrjon, s miután több álkifogást vultattak fel, a gróf a fürdőt 1839 novemberében bezáratta.

A SOPRON-VASI SZEDEREGYLET

Széchenyi azt tapasztalta, hogy Nyugat-Magyarországon számosan alig tudnak megélni, nincs elegendő munkalehetőség. Ekkor arra gondolt, hogy nálunk is meg kellene honosítani a selyemhernyó-tenyésztést s ehhez kapcsolódóan a selyemtermelést. Ennek főbb összetevőivel részben olaszországi, részben franciaországi útjai során ismerkedett meg. 1826-tól kezd-

ve foglalkozott cenki birtokán szederfák telepítésével, s 1829-re szederfáinak száma elérte a 12 ezret. Ezeket Olaszországból hozatta – elsősorban Mészáros Lázár segítségével –, s megkezdődött a selyemhernyó-tenyésztés. Szederfáinak száma 1840-re elérte a 16 ezret, s ezeken 40-50 mázsa selyemgubót tenyésztettek

A Magyar Gazdasági Egyesületben is szorgalmazta ezek hazai telepítését mint az egyesület selyemtermelő és eperfatenyésztő szakosztályának vezetője. 11 évnyi munkálkodás után, 1840 novemberében jelentette meg a *Selyemről* című könyvét, amelyben az alábbi gondolatokat adta közre a selyemhernyó-tenyésztésnek és magának a selyemnek a fontosságáról:

„A' selyemnek becse naprul napra nő, 's mind egyre fog nőni; mert a' világ vezető nemzeti elméleti viszonsurlódás, – 's ennek legnagyobb ágense, a' sajtó által, már alkalmasint megegyeztek abban: hogy ha bár halni szép is a' hazáért, élni még is szebb, 's használni földieinek 's embertársainak még mindenek fölött szebb; minél fogva jövő századunkban 's a' messzebb jövőben úgy lesz hihetőleg a' békesség a' nemzeteknek rendes állapota 's a' háború a' kivétel, valamint a' mult században 's kivált régiebb időkben – főleg Magyarhazánkat tekintve – megint a' béke volt a' kivétel, 's a' háború a' rendes állapot; köz és hosszú békesség idejében pedig, a' polgári kifejlődésben haladó nemzetek, százannyi élet-kellemek kívánnak részesülni, mint a' sötétben 's szolgaságban tespedő népek, úgy hogy nagy és kicsi, számtalan más kelleme vadászata közt, házi bútorzatára, öltözet- 's egyéb kényelmekre is inkább oly szövetet fog használni akarni, melly könnyű és még is meleg, nem veszti színét, és nem válik oly könnyen moly' prédájává, mint a' gyapjú- vagy gyapot-szövet, és ez nem egyéb, mint selyem. [...]

De kimeríthetlen mennyiségű szederfát ugyan ki ültethet, ki ápolhat, ki tarthat fen? ki teljesítheti e' hazai kötelességet? vagy más szavakkal: ki indíthatja a' selyemtenyésztés' tárgyát újra meg? ezen oly nagy nehézségekkel járó tárgyat, jóllehet javult polgári viszonyainknál fogva annak sikere többé nemcsak nem lehetlen, de felette hihető, sőt bizonyos, 's ekkép újra megindítása sem oly nehéz. Kit illethet a' tárgy, kit a' kötelesség?

A kormányt, a' törvényhatóságokat csak közvetve illeti, mert olyas tárgy,

melly egyedül legkisebb részleteinek minden oldalról tekintetbe vétele után sikerülhet, sem a' kormány, sem a' törvényhatóságok' kezeibe nem való, 's beavatkozásuk, ha az ébresztésen 's pártoláson túl megyen, rendszerint többet árt, mintsem használna. A szegényebb sorsút, kisebb tehetségűt pedig azon igen egyszerű okból nem illetheti a dolog megindítása, mert a kisebb tehetségű legjobban akarattal sem költhet oly tárgyra tetemesen, mellynek haszna csak több év után fordul meg, 's melly nagy előköltéssel jár. De a' fő 's nemesi rend, a' polgár, a' szántóvető sem indíthatja meg, mint hazánkban úgy szólván mindannyi elkülönözött osztálya a' tárgyat a' siker lehető legbiztosb reményével 's pedig azért, mert jóllehet hazánkban némi fő 's nemes urai, polgárai, sőt vagyonosb szántóvetői is tetemes költségeket képesek érzékeny megterhelhetőségük nélkül előlegezni, 's ekkép a' selyemügynek dolgát egyenként is emelhetik a' siker' némi fokára, azért még sem fogják egyesek, egy egy sorban elkülönöztek, más rendekkel össze nem vegyülök 's ekkép aránylag felette gyengék, a' szederfák' ültetését vagy is a' selyemtenyésztést oly közönségesé tenni, 's annyira honosítani, miszerint valódi haszon is áradjon abból a' hazára. – Illy nagyszerűt, illy nemzeti életbevágót csak az egyesületek' lelke bír kivinni diadallal! Igen is a' haza' vagyonosbainak 's lelkesebbjeinek őszinte egyesülete, az anyagi 's szellemi erők együtt munkálása. – 'S kivált mostani időkben elkerülhetlenül szükséges az illyféle nagyobb szerüekre az egyesülés, most, midőn sok az önkény békítől megszabadult, de a' törvény' 's rend parancsi iránt hódolni csak most kezdő nemzet 's egyes polgár, életének épen azon szakában van, mikor legkevesbé képes valami nagyot 's kivált áthatatósággal járót kivinni; minthogy a' vak engedelmesség utáni együtt munkálásnak, kivált régi időkben, oly óriási hatása megtört; a' mindenben diadalmaskodó polgári közlélek ellenben még korántsem fejlék ki annyira, hogy az, a' közöngedelmességből folyó együtt munkálásnak hatását elégségesen kipótolná. – A' selyemtenyésztés Magyarországon pedig oly nagy összes munkásságot, oly különös állhatatóságot békétűrést 's annyi időt, 's előleges költséget kíván, miszerint csak akkor várhatni tökéletes sikerültét 's meghonosítását tellyes biztossággal, ha az ország minden rendiből képezett egyesület indítja meg azt; ez pedig több 's több egyesületre szaka-

doz mindaddig, míg az ügy illyes közmunkálás következtében elvégre a' nemzetnek sajátává nem válik.

Illyes megindító egyesületnek képeze volna tehát legelső, 's az a dolog megkezdése végett tán úgy állhatna fel legczélszerűbben, mint azt az idecsatolt terv mutatja.”

1840-ben elkezdte (a birtokán szerzett tapasztalatok nyomán) a Sopronvasi Szederegylet megalakítását, amely – a véglegesítés után – a következő év elején elnökévé választotta.

Felügyeletével jelentek meg az egyleti kiadványok is. A Szederegylet 1840-es alakuló ülésén elfogadott ideiglenes alapszabályát tartalmazó *Sopronvasi szederegylet-könyv* 1841 elején jelent meg, már az ő összeállításában.

1841. május 16–19. között került sor első nagyobb szederegyleti körúttjára: Makkoshetényen felkereste Stettner Lajost, Tömördön Chernel Lajost, az egyesület titkárát, Szombathelyen pedig Vidos József alispánt. 1841. július 14–22. között újabb szederegyleti körútra indult, amelynek során Vépen látogatást tett Erdődy Sándor grófnál, Felsőlövön pedig a *Hitel* egyik lektoránál, Tatay Jánosnál.

A komoly előkészítő munkát követően, 1841. július 26-án 332 taggal és 33 holdnyi birtokkal megalakult a Szederegylet, megtartotta első közgyűlését, s hamarosan közreadták a második *Sopronvasi szederegylet-könyvet*. 1842-ben, 1843-ban és 1844-ben szintén jelent meg egy-egy önálló szederegyleti évkönyv.

Az 1845. április 2-án megtartott szederegyleti közgyűlésen azt tapasztalta, hogy az egylet tagjainak egy része igen rosszul gazdálkodik, s a megalakuló másik, hasonló egyletben komoly vetélytársat látott. Úgy érezte, hogy szederegyletét „megöli a német elem”, s aggódott, hogy mi lesz a befektetett 5000 forintjával. 1845 májusában megalakult a vetélytárs, a Soproni Selyemtenyésztő Társaság, amelynek Széchenyi nem kívánt a tagja lenni. Saját egylete szépen lassan visszaszorult.

A PESTI HAJÓS EGYLET

1841-ben 55 evezni vágyó barátjával együtt alapította meg ezt az egyletet, részben azért, hogy a fiatalok itt megtanulhassanak evezni, részben pedig azért, hogy a híd építésében részt ve-

vők számára kikapcsolódást és versenylehetőséget biztosítsanak. Tervezetüket 1840 novemberében hozták nyilvánosságra:

„Aláírási felszólítás a budapesti Hajós Egyletre

Pest, 1840. november 16.

Miután nagy kár a felséges Budapest és tájéka közti Dunát élvezeti tekintetben a por kikerülése s az ifjúság testi kifejése végett evezésre s vitorlázásra nem használni, és kivált most, midőn jobbféle hajóknak készítését – s egyedül ilyesek szolgálhatnak valódi élvezetül – az Óbudai hajógyár lehetővé tette; az alulírt egy Hajós Egylet alkotását indítványozza ez itt következő feltételek alatt

1-ször: A társulat címe következő: „Budapesti Hajós Egylet” és helyzete Budapest.

2-ször: A társulat előlegesen 3 évre alakul 1841-től 1843. végéig.

3-ször: Az alulírt két hajóját, Crescencet, és Bélát minden fizetés nélkül átengedi az Egyletnek a most érintett három évre, sőt továbbra is, ha ti. megalakul a társulat.”

Pest város tanácsa 1842. március 5-én a pesti Duna-parton, közel az épülő hídhoz, a Casino előtti partrészen engedélyezte a hajóház (csónakda) felállítását, amelyet Clark Ádám irányításával építettek fel s 1845-ig használtak.

Az első évben még az Óbudai Hajógyár területén helyezték el csónakjait, a másodikban viszont már saját csónakházukban, Széchenyi szóalkotásával a Csónakdában.

A TISZA SZABÁLYOZÁSA

A vízügyi szakemberek évtizedeken át szorgalmazták a Tisza szabályozásának megkezdését. Erről Széchenyi is tudott, s miután éveken át együtt dolgozott Vásárhelyi Pállal az Al-Duna szabályozási munkálatainál, számos alkalommal konzultált vele a Tisza-szabályozás műszaki lehetőségeiről és a Dunát a Tiszával összekötő csatorna megépítésének műszaki paramétereiről. Vásárhelyi mindezekre terveket is kidolgozott, 1846-ban a Tisza szabályozásának tervét két változatban is elkészítette, de többre már nem futotta az erejéből, mert április 8-án a Tiszavölgyi Társulat ülésén, a pesti Károlyi-palotában szívroham végzett vele.

Ami az előzményeket illeti: Széchenyi István kezdeményezésére az országgyűlés 1840-ben törvényt hozott a Széchenyi mérnök barátja, Beszédes József által elképzelt Duna–Tisza-csatorna építéséről. Bár a kivitelezésre részvénytársaság alakult, a tervet ért támadások miatt a befektetők megvonták támogatásukat, így a csatorna építése lekerült a napirendről.

Széchenyi első tiszai körútján, 1845. szeptember 27. és október 17. között tárgyalásokat folytatott a Tisza szabályozásával kapcsolatban a helyi ármentesítő társulatok összefogásáról. (Az általa felkeresett települések: Gyöngyös, Eger, Miskolc, Szerencs, Sárospatak, Sátoraljaújhely-Kerecseny, Komoró, Kisvárd, Nagykálló, Debrecen, Dobigát, Szolnok, Szentes, Hódmezővásárhely, Szeged, Kecskemét.)

Tapasztalatait kötetben is összefoglalta, 1846 januárjának közepén jelent meg az *Eszmetöredékek, különösen a Tisza-völgy rendezését illetőleg* című munkája. Ebben ezt írja:

„Tisza völgye közvetlen nem érdekelhet, sőt kinek a Tisza völgy kifejtése provincialis tekintetben és közönséges fel fogás szerint még árthatna is, még is nemcsak magasb nemzeti szempontból kívánom a magyarság e bölcsőjének minél előbbi és minél férfiasb kifejlesztését, hanem azon alá rendeltbb ok miatt is, melly szerint igen világos előttem – s bár ne volna e tekintetben olly sok vak –, hogy bizony a dunántuli és egyéb magyarság is nemzetiség dolgában csak hervadozni és kora halálra jutni fog, ha pusztulásnak indul a Tiszavölgy. [...]

A Tiszavölgy rendezését illetőleg én az itten következő nehézségeket látom utban. S hadd soroljam azokat leplegtelenül elő; mert, mint éppen mondám, csupán akkor, ha férfiasan és előítélet nélkül barátkozunk meg azokkal, hihető, hogy mind azon erőt is kifejtsük magunkban, melly azok legyőzésére szükséges:

1ször Roppant vízmennyiség. 2ször Aránylag felette csekély eset. 3ször Jobbadán alacsony partvidék. 4szer Vásárhelyi hiány, melly miatt nem adhatni el a fölöslegest. 5ször Dologtalanság. 6ször Földnek csekély becse. 7szer Paradicsomi egyszerűség. 8ször Egymás ellen álló érdek; és 9szer Tán, de csak tán, népesedés híja. [...]

Sok előmenetelt tett ugyan, s kivált újabb időkben, a technika és e szerint a vízmérnökiség is, s nem csudálhatni némi nemzeteknek víz és mocsár fölötti

diadalait eléggé; de azért vannak nehézségek, mellyek legyőzésére, jóllehet felfogásukra a természetes ész is elégséges, a csupa hydraulika korántsem elegendő még. S ilyesek sorában a Tisza völgyének rendezése legelső helyütt áll.”

Még abban a hónapban megtartották a magánjogi társulásként működő Tiszavölgyi Társulat megalapítását előkészítő közgyűlést, amelyen Széchenyi elnökölt, a jegyző pedig Kovács Lajos volt (1889-ben megírta visszaemlékezését a *Gróf Széchenyi István közéletének három utolsó éve* címmel). A társulat célja a Tisza-völgy ármentesítése és egyes területek lecsapolása. Az előkészítő ülésen a Tisza-völgy rendezésére alakult vidéki társulatok küldöttei is részt vettek. Az akkor született *Szerződvényt* negyvenen írták alá, a központi választmány elnöke Károlyi György gróf lett.

1846. február 18-án memorandumot juttattak el az uralkodóhoz a Tisza-völgy rendezéséről. E felségfolyamodványban 6 millió forintot kértek a szabályozási munkálatokra, mégpedig a só felemelt árának alapjából 10 éven át évenként 100 ezer forintot, az államkincstártól pedig – ugyancsak évente – 50 ezer forintot. A fennmaradó részt – mérsékelt kamat mellett – visszatérítendő kölcsön formájában igényelték az államkincstártól. A sóalapról kért összeget megszavazták számukra, az államkincstártól pedig összesen 100 ezer forintot voltak hajlandók adni.

Vásárhelyi Pál 1846. március 25-én nyújtotta be a Helytartótanácsnak és a M. Kir. Építési Főigazgatóságnak a Tisza szabályozására kidolgozott, nagyszámú kanyarátvágás azonnali elkészítését tartalmazó, részletes tervét. Sajnos Vásárhelyi áprilisban elhunyt, a tiszai munkálatokat ezt követően Keczkés Károly vízépítő mérnök – munkájával Széchenyi csak kezdetben volt elégedett – s mellette szaktanácsadóként Pietro Paleocapa velencei építési főigazgató irányította. A központi választmány igazgatója később Széchenyi jelöltje, Kovács Lajos lett.

Hamarosan megjelent Pietro Paleocapa *Vélemény a Tisza-völgy rendezéséről* című, 140 oldalas műve. A folyóvölgy rendezéséről tehát három terv készült: Vásárhelyi, Beszédesé és Lámé, végül Paleocapa utasításai szerint jártak el, aki az árvízvédelem elsőlegessége alapján elsősorban a töltések építését szorgalmazta és csupán 15 átvágás azonnali elkészítését javasolta.

Széchenyi 1846. július 15-én este indult második tiszai körútvára, amelynek fő célja a Tisza-szabályozási társulatok munkájának összehangolása volt. Az út egy részét a Pannonia és a Johann nevű gőzhajóval tette meg.

1846. augusztus 27-én Tiszadobon – a dob-szederkényi átvágással – ünnepélyesen is megkezdődtek a Tisza szabályozásának munkálatai. (1846 és 1872 között Tiszaújlakról Titelig 107 átvágást végeztek, 653 km-nyi folyókanalyt vágtak le, s ezzel a Tisza 510 km-rel lett rövidebb. Elvégezték a töltésépítés nehéz munkáját is.)

Széchenyi a Tiszavölgyi Társulat közgyűlésén 1847. március 22-én nagy beszédet mondott. Itt jelentette be, hogy a munkálatok első évében (1846-ban) 7862 „folyó öl” (14,9 km) új töltés és 415 „folyó öl” (0,79 km) átvágás készült el. Úgy tervezték, hogy 1847 nyaráig (tehát a munkálatok első két évében) összesen 59 km-nyi töltés és 5,46 km-nyi csatorna készül el.

Széchenyi 1847 szeptemberében Tiszadobnál tekintette át a munkálatokat, mivel részt vett a Pest és Szolnok

közötti vasútvonal megnyitásának szolnoki ünnepségén. A vasúthálózat kiépítésével párhuzamosan 1847. október 10-én a Dunagőzhajózási Társaság Szolnok és Szeged között gőzhajójáratot is indított.

Széchenyi a *Véleményes jelentés a Tiszaszabályozási ügy fejlődéséről* című írását az országgyűlés 1848. március 6-i kerületi ülésén olvasta fel.

A PESTI SÉTATÉR

Széchenyi mint Pest város polgára igyekezett jó ötleteivel segíteni a városépítőket és a városatyák munkáját. 1842-es *Üdvleldéjében* Magyar Panteon tervét is megfogalmazta. 1844. december 2-án a mai Szabadság tér déli részén – ahol két általa vásárolt ház is állt – sétatér kialakítására kért engedélyt József nádortól.

1845. március 25-én megfogalmazta a Pesti Sétatér tervét magában foglaló aláírási ívet, amelyben – egyebek között – ez állt: „E sétahelyet a feleséges főherceg-nádornak és az illető ka-

A Széchenyi liget Pesten

tonai felsőbbbbségnek már kinyert jóváhagyása s megegyezésével a Leopold külváros azon terén szándék felállítani, mely az Újépület déli oldala, és a Három korona, Két sas, Bálvány és Szél utcák nyílásai között fekszik.”

1845 végéig 18 ezer forintot sikerült összegyűjteniük a Pesti Sétatér kialakítására. 1846. január 20-án a Pesti Sétatér Egyesület, a későbbi Pesti Sétány Társulat nevében engedélyt kért a nádortól, hogy a Városliget platánfái közül a feleslegeseket az Újépületnél létesítendő sétányhoz átültethessék. A tér rendezése a március 3-i platánfaültetési akcióval kezdődött, az első fát felesége, Crescentia ültette el.

A tér rendezése költséges volt, ezért a gróf létrehozott egy részvénytársaságot, amely végül megoldotta az anyagi gondokat. A sétatér ünnepélyes megnyitására 1847. május 30-án került sor, a teret később Széchenyi-ligetnek nevezték el. ♦

Petneki Áron

A HALADÁS JELKÉPE

A gőzhajó

1831-ben, élete utolsó esztendejében Kazinczy Ferenc Pannonhalmára indult, hogy meglátogassa a híres főapátságot. Pestet elérve gőzhajóra szállt, s szinte gyermeki kíváncsisággal szemlélte a modern technika vívmányát. *„Lábaim alatt, midőn a hajó teknőjére felleptem, már pezsgo a kisded Vulkán, s a füst feketén tekerge ki kéményéből. Végig mentem a hajón, s megállék a nyílások mellett, látni mint égnék a kemenczék, s a gépely csudás alakú rúdjai s kerekei mint mozganak lassú nehéz lökődésben.”*

Impresszióinak leírása annál is érdekesebb számunkra, mert a „szent öreg” látásmódját alapvetően a klasszicizmus, az ókori esztétikai normák határozták meg. Ezért lett *„kisded Vulkán”* a gőzkazánból, de *„a gépely csudás alakú rúdjaiból”* még ő sem tudott antik oszlopokat csinálni. Új kategóriákkal kellett megbarátkoznia, nemcsak neki, hanem fiatalabb kortársainak is. A 19. századi technikai vívmányok közül – a távirót és talán még a vasutat is megelőzve – a gőzhajó lett a haladás leglátványosabb és legnépszerűbb jelképe, nemcsak műszaki, hanem társadalmi szempontból is.

Széchenyi, a Duna lovagja mint a Duna-szabályozással foglalkozó királyi biztos.

Waldstein János vízfestménye, 1834.

Waldstein karikatúrája az óriássá nőtt Széchenyi Dunában gázoló alakját ábrázolja. A cilindres, kaputrokkos gróf hóna alatt egy-egy füstölő kéményű, lapátkerekes gőzöst tart, lábával a folyómederben a Vaskapu kőszirtjeit tiporja szét (a képi magyarázat kedvéért a sziklahalmaz tetejére egy aprócska, nyitott fakapu van odakanyarítva). A folyam medrében apró, ceruzás megjegyzés: *„free Danube shipping”*, azaz szabad dunai hajózás.

Ezt ünnepli a távoli parton pálmafák alatt, mecsetek tövében ujjongó törökök sokasága. Széchenyi és Waldstein al-dunai utazásának pontosan e *„free Danube shipping”* volt a célja, vagyis a közvetlen hajóút megteremtése Konstantinápolyig. A kép alatti felirat – az útitárs festő szavai: *„Ne ringassuk magunkat illúziókba!”* – jól illusztrálja, hogy talán a karikatúra készítője sem hitt igazán barátja nagyszabású terveinek gyors megvalósulásában. Pedig 1830-as naplójában ezt írta Széchenyiről: *„Azt véli, én végezem el majd azt, amit ő Magyarországnak érdekében megkezdett.”*

GŐZHAJÓÉLMÉNYEK

Báró Splényi Béla, a későbbi bányamérnök, miniszteri tanácsos emlékirataiban szintén beszámolt élete nagy élményéről, amikor gimnazistakorában hajóra szállt:

„1834. június 18án reggel 3 ½ óra-
kor léptem tehát először életemben
gőzhajóra, akkor még nem sejtve, mily
roppant világforgató szerep jutott e
találmánynak a vasutakkal egyetemben.
[...] Igen nagyon érdeklődtem
ezen gőzhajón való utazás minden rész-
lete eránt, megnéztem a hajót, gépet,
amennyire csak lehetett, és azután a
hajó orrában helyezkedtem el, ahon-
nan alig akartam távozni, nehogy a
Duna mentének megszemléléséből va-
lamit veszítsek. Meglepett némileg,

hogy a Dunának és ágainak kanyaru-
latait nem úgy láttam, mint a mappán
[térképen], mert a széles folyó közepé-
ről tekintve az természetesen a pers-
pectiva folytán egészen más képet mu-
tatott, mint a mappán, különösen ahol
annyira el van ágazva, mint Pozsony és
Gönyű közt. Nagy érdeklődéssel vár-
tam a Vágnak torkolatát, mint első na-
gyobb folyót, és azt képzeltem, hogy
ott némi vízesést fogok látni, úgyhogy
a vízállásnak kiegyenlítetttsége csaló-
dást keltett bennem, különösen miután
a kapitány beszédéből azt véltem ért-
hetni, hogy a beszakadást még a hajó
mozdulatában is alig észrevehetni.”

A bárónak nemcsak a látásmódját
változtatta meg a gőzhajóút, hanem új
tájakat is megnyitott előtte, s a víz
felől tekintve újfajta esztétikai élmény-
ben is részesítette. Ráadásul önértetét
is növelte, hogy azok közé a kiváltsá-
gosak közé tartozik, akik a legmoder-
nebb közlekedési eszközt vehetik
igénybe, mellyel egyszersmind bátor-
ságuk tanújelét is adják:

„Az állomások egyikénél sem kötöt-
tünk ki, hanem a hajó megállt, és ladi-
kon szállította ki és be az utasokat. Ko-
máromot már ismertem, Esztergom és
a következő hegyes-erdős vidék úgy,

mint Visegrád romjai és Vác, mind új
volt, és nagyban érdekelt. Pest felé kö-
zeledtünk, megpillantottuk a Gellért-
hegyet és a várat, a Margitszigetet, és
akkor láttuk meg csak igazán, mily
szép Buda és Pest. [...] Nagy népség
nézte a parton a gőzös megérkezését,
és némi büszkeséggel hagytuk el a ha-
jót, és léptünk Pest utcáira, mint »gőz-
hajósi utazók«.”

Podmaniczky Frigyes báró, a Fővá-
rosi Közmunkák Tanácsának későbbi
alelnöke, s ahogy Krúdy nevezte: „Bu-
dapest vőlegénye”, Naplótöredékeiben
gyermekkorára visszagondolva ugyan-
csak életre szóló élményként említi az
első gőzhajózást, amikor családjá po-
zsonyi kirándulását leírja: „ez utunkat
gőzhajón tettük meg, az utazásnak oly
módja, mely akkoron reánk gyerme-
kekre nézve valami egészen új látvány-
s meseszerű alakot öltött. [...] Minden
új volt előttünk, – a hajó s annak belső
berendezése egy magában álló világ
szinét viselte képzelmeink s az ismeret-
lentől rettegés benyomása alatt.” Nap-
lóiban azt is megjegyezte, hogy a gőz-
hajó később szerelmi légyottjainak is
kiváló teret nyújtott...

Az utazó azonban néha a konkuren-
ciaharc, egyben a régi és az új közötti

A Dunagőzhajózási Társulat épülő rakhelye

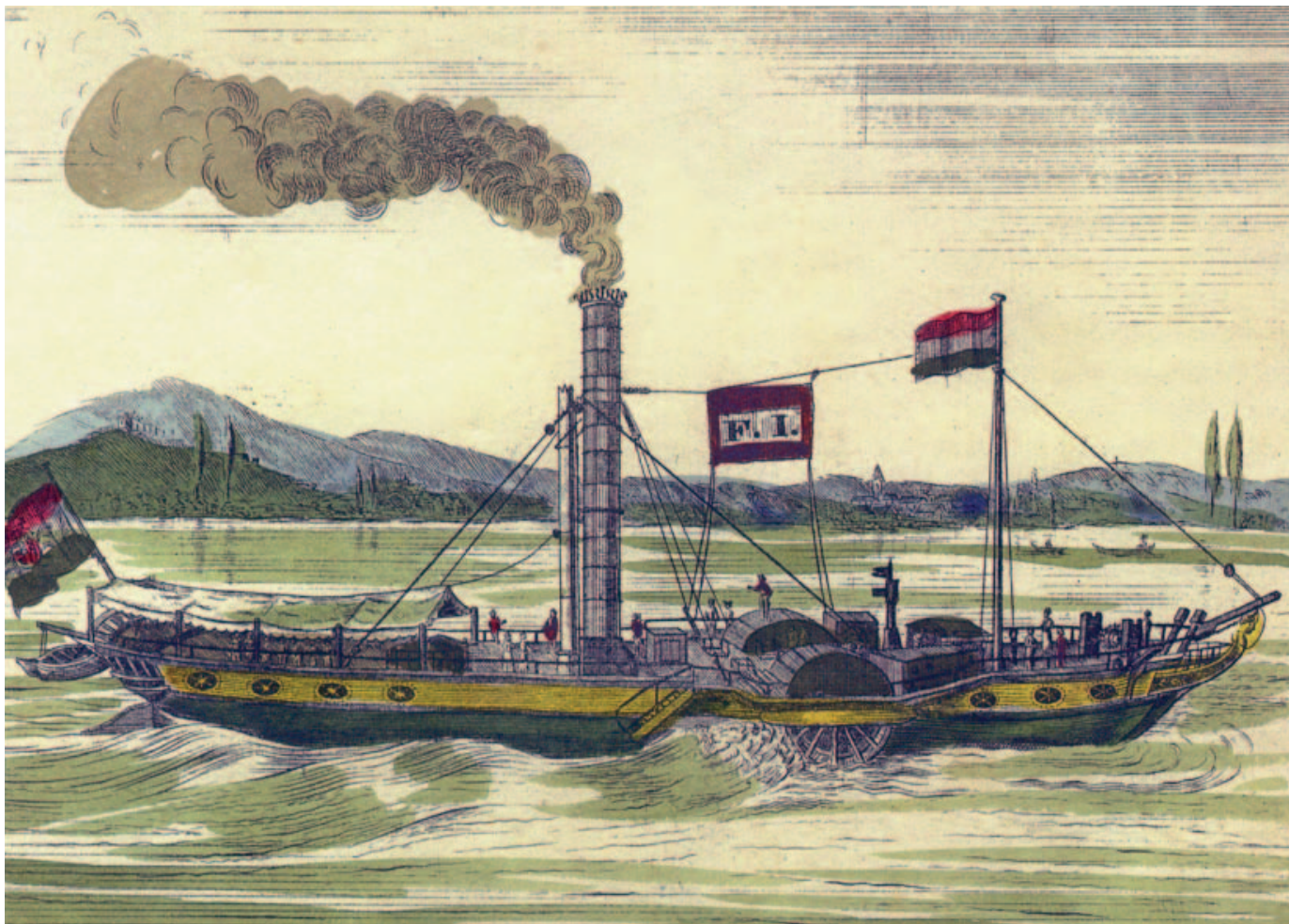
Pesten. Rohn Alajos litográfiája 1854-ből.

A Lánchíd pesti hídfőjénél, a Kirakodó téren
(a mai Széchenyi István – korábban Roosevelt –
tér helyén) egy körülkerített áruakadót alakított
ki a Dunagőzhajózási Társaság saját hajói szá-
mára. Ennek egyetlen, máig megmaradt része
a képen is látható bástya a hosszú zászlórúddal.

Á CS. KIR. SZAB DUNA GŐZHAJÓZÁSI TÁRSULATNAK ÉPÜLŐ RAKHELYE PESTEN.

DER DURCH DIE K. K. PRIV. DONAU DAMPFSCIFFFAHRTS GESELLSCHAFT ZU BAUEN UNTERNOMMENE ANLANDE UND UMSATZPLATZ IN PEST.

küzdelem jeleit is érzékelte. A technikai újítástól leginkább a hagyományos, víz ellenében lovakkal vagy emberekkel vontatott bárkák tulajdonosai és hajóslegényei félték. Francsics Károly borbélylegény egy nagy dereglye fedélzetén indult Pozsonyból Pestre munkát keresni. Emlékirataiban egy érdekes epizódra is kitért, amelynek a Bécs és Hainburg közötti Duna-szakaszon volt tanúja: *„A Duna jobb partján, az Au alsó szélénél, egy elsüllyedt hajónak gyönyörűre megfestett eleje látszott ki a vízből, fel az ég felé állva. Hajóslegényeink gúnymosollyal mutaták egymásnak: Nézzétek ama híres csoda gőzhajót: az az a híres új feltalált gőzös, melyet most nemrég eresztettek a Dunára.”*

Am a gúnymosoly hiábavalónak bizonyult: a folyókon egyre több gőzös és egyre kevesebb bárka és tutaj járt, míg végre az utóbbiak végképp eltűntek.

A GŐZHAJÓZÁS SZÜKSÉGESSÉGÉRŐL

Bölni Farkas Sándor 1831-ben tett észak-amerikai utazásáról kiadott könyve (*Utazás Észak-Afrikában*. Kolozsvár, 1834) nagy feltűnést keltett

kortársai közt. Megjelenése nem volt egyszerű, a magyarországi cenzúra miatt előbb Lipcsében próbálta – sikertelenül – kinyomtatni, végül az erdélyi cenzúra engedélyével tette közzé. A példányokat szétkapkodták, második kiadásra is szükség volt. Széchenyi gratulált a műhöz, Szolnok vármegye ezüstszerleget küldött, a Magyar Tudományos Akadémia pedig akadémiai jutalomban részesítette és levelező tagjává választotta a szerzőt. Ugyanakkor a hatóságok tiltólistára helyezték a művet, sőt vizsgálat indult a szerző ellen. Amerikai tapasztalatai ugyanis azt sugallták, hogy igazán nagy és sikeres csak szabad ország lehet. Ez az eszmevilág azonban mindenképpen ellenkezett a metternichi politikával.

A műben több helyen is szó esett Fulton nagyszerű találmányáról, a gőzhajóról, amelyet maga is kipróbált New Yorkból Albanyba utaztában: *„Mely gyönyörű nézlet a Hudson közepéről fel- és lepillantani! Akármerre tekint a szem, mindenféle apró ladikok, sálupok s szállítók lebegnek fel- vagy lejöttekben, s a gőzhajók büszkén süvöltenek el köztök. Szegény Fulton, ha látnád most magosságodból, mely hasznot tetél az emberiségnek gőzhajóid feltalálá-*

Az I. Ferenc gőzhajó. A Dunagőzhajózási Társaság első lapátkerékes gőzhajóját angol vállalkozók velencei munkásai építették Bécsben, és 1830 szeptemberében bocsátották vízre. Az uralkodóról elnevezett Franz I. az első, menetrend szerint közlekedő hajó volt Bécs és Pest között. A császárvárosból, a Prater közeléből indult, 14 óra 15 perc alatt ért le, víz ellenében viszont 48 óra 20 percre volt szüksége az út megtételéhez. Nemsokára a Duna alsóbb szakaszán is járt, egészen Zimonyig szállított utasokat. Egy korabeli bécsi lap szerint a Franz I. *„útját a leghevesebb viharok idején tomboló elemek közepette is megszakítás nélkül, mindig biztosan és pontosan folytatta”.*

A gőzös indulása és érkezése nagy látványosságnak számított.

sával, megengednél talán a háládatlan világnak, mely téged éppen ezen vizek partjain elébb csúfolt és kacagott, aztán bámuló nagy találmányodért, s végre üldözött, szegénységre juttatott, s az elkeseredés halálát okozta neked!”

Az amerikai példára mások is hivatkoztak. Az első magyar művészeti lexikon összeállítója, Novák Dániel építész ezt írta 1834-ben a *Honművész* hasábjain: *„Most már az észak-amerikai*

folyamok s nagy tavak telve vannak gőzhajókkal, miután 1824-ben a Mississippin, Ohión s Missourin 400 gőzhajónál több volt, mellyeknek nagyobb száma 3–400 tonna terhet horda. Magában Európában is a gőzerő-művészet már néhány vállalóra talált.

Ha azon honi gőzhajóinkra mellékes tekintetet vetünk, mellyeket Duna folyamunkon majd eltűnni, majd ismét

tenger lehet! [...] húsz mérföldnyi sima út, nagyobb, mint némely vármegye, mint némely fejedelemség, s a honnak legszebb vidéke által körítve, s rajta mégis egyetlenegy hajó sem libeg, kivéven talán a füredi sétaladikot, vagy egy nyomorult halászcsonakot. Volna csak másutt a tó, amarra nyugat felé, s virító városok körítenék, s fürge gőzösök ünnepeknék rajta az emberész diadalát.”

Elvont fogalmak egy részének megidézésére szintén római istenségeket használtak: a győzelmet például Victoria, az egyetértést, egységet pedig Concordia személyesítette meg.

A 19. század művészete, új eszmék áramlatában, ezt a konstrukciót egyre nehezebben tudta alkalmazni, különösen akkor, amikor a korábban nem ismert technikai – és az ahhoz kapcsó-

vissza tért látunk, eléggé kiviláglik azoknak haszonhozásiból, mennyire szükséges, s mennyire becsülhetetlen haszonnal kamatol a gőzhajózási szállítás mind utazásra, mind, és pedig főképp, a köz jóllét egyik forrására, a kereskedésre nézve.”

Kossuth Lajos 1842 júliusában Balatonfüredről keltezte híres fürdőlevelét, melyben a balatoni hajózás szükségességére is kitért. A *Pesti Hírlap*ban megjelent cikkében összehasonlította a nyugati országok és hazánk állapotait: „És mégis az embernek szíve fáj, midőn e roppant vízre tekint. Olyan holt, minő csak Palesztínában a megátkozott Holt-

HOGYAN ÁBRÁZOLJUK A HALADÁST?

A reneszánsz nemcsak az antik művészet esztétikai normáit, hanem képi nyelvét, allegóriarendszerét is feltámasztotta, amit aztán a barokk folytatótt. Egyes fogalmak jelképes ábrázolásánál kéznél voltak az ókori istenek. A háborút Árész/Mars jelenítette meg, a tudományokat Pallasz Athéné/Minnerva, a szerelmet Aphrodité/Venus, illetve Amor, a kereskedelmet pedig a szárnyas kalapos, kígyós botos Hermész/Mercurius – aki persze a kereskedők mellett a tolvajok istene is volt.

A Herkules vontatógőzös és a Kelen-hegy. Franz Xaver Sandmann litográfiája Rudolf Alt rajza után készült, és a reformkor legnagyobb dunai vontatóhajóját, az 1843-ban vízre bocsátott Herkulest ábrázolja. A háttérben a Gellért-hegy magasodik, tetején az 1813–1814-ben épült egyetemi csillagvizsgálóval, amelyet 1849 májusában Hentzi ágyúí löttek szét. Ennek helyén épült 1850-ben a Citadella.

lódó társadalmi – haladás jelenségeit akarta ábrázolni. Ám a klasszikus formanyelv hívei még mindig próbálko-

tak azzal, hogy antik istenekre osszának modern szerepeket. Egy, a 19. század közepéről való képes osztrák díszalbumban a következő eszmefuttatást olvashatjuk arról, miként kellene a gőzhajózást „korszerűen” ábrázolni: „az újabb időkben Vulcanus a kovácsaival, tűznyelésével, és fémből készült termékeivel oly mértékben a hajózó Neptunus szolgálatába állott,

testvéri egyesülésben ábrázolják. A Neptunjával együtt egyazon kagylógondolában a hullámok hátán hajókázó Vulcanust a görögök biztosan mítoszaiuk nagyon is találó folytatásaként értelmezték volna. A mi művészeinknek nem kellene mást tenniük, mint a görögök által adott anyagot tovább kidolgozni és korunk jelenségeihez hozzáigazítani.”

rint is) megrázó hajfűrtű hölgyek jelképezték, a fonográf dobozából antik férfiak beszéltek ki, a gőzmozdony szerepében pedig Mars isten teljes fegyverzetben, orrlukaiból füstfelleget kibocsátva, négykézláb mászott előre.

A 19. századi magyar tájképfestészet egyik legkedvesebb témája Visegrád vára, amely a költőket is megihlette. Tóth Lőrinc 1833-ban hajózott el

A 19. század első felében a gőzhajó szimbólummá és allegóriává vált. A festők, rajzolóok előszeretettel szerepeltették történelmi helyek, várak alatt, a múlt dicsőséges eseményeinek színhelyén. Ilyen kulcsfontosságú hely az ország nyugati kapuja, a Duna fölött emelkedő Dévény vára. A magas sziklákra épült hajdani határvár romjai alatt nyugatról kelet felé a hajnali órákban előretörő gőzhajót ábrázolja a győri Hofbauer János drámai hatású festménye az 1830-as évekből.

hogyan ez a fát, a kender(kötelet) és a vitorlát egészen elhagyta, és csak csodálkozni tudok azon, hogy a művészek, festők, éremvésők, stb. ha arra került a sor, hogy a gőzhajózást szimbolikusan megszemélyesítsék, még nem jöttek rá arra, hogy ezt az isteni párt

Ez az akadémikus festészet ízlésvilágát tükröző erőlködés azonban gyengének bizonyult, és egyre inkább komikumba fordult. Még a 19. század végén is születtek olyan alkotások, melyeken az elektromosságot lengén (vagy sehogy sem) öltöztött, (szó sze-

a vár alatt a Pannónia gőzös fedélzetén, s többek között e verssorokat jegyezte le a fedélzeten:

„Láttam bérceidet, hon fényjele,
büszke Visegrád!
S képzetem a múltkor harci dicsébe merült.
Úsztam alattad az ész nagy művén, gőz erejével,
S a szelidebb jelen év szebb örömkre derít.”

Ugyanezt fogalmazta meg Joseph Vinzenz Häufler bécsi történész és etnográfus, József főherceg történelemta-

Buda és Pest tekintete alólról vízellenében.
Ausicht von Ofen und Pesth. Stromaufwärts.

Buda és Pest tekintete alólról víz ellenében.

A városképeken, elsősorban Pest-Buda panorámáin is a modern idők eljöttét illusztrálta a lapátkerekű gőzös. 1838-ban Vasquez Károly színezett litográfiáján a Duna közepére egy valóságos óceánjáró méretű hajót rajzolt.

nára, amikor a *Visegrád albumában* (Pest, 1847) így kommentálta a kötetet illusztráló Szerelmey Miklós tájképeit: „S midőn a félhomály völgyet és folyamat határozatlan árnyas alakzatokkal tölt el, a képzeteknek akaratlannul letűnt századokba kell eljárnia. Azonban egy pillantás a gőzerőkre, melyek a folyamat s csakhamar a partot is megélik, a multból a jövőbe int, melyben Magyarhon új felvirágzása ígérkezik.”

A gőzössel megélikített folyam nemcsak a festők témája maradt, hanem még a kor populáris és kereskedelmi grafikája is felhasználta. A legfurább hasonló ábrázolás reformkori szivarcsomagolást díszített, amelyen az ipari haladás jelképeinek egész tárháza volt összezsúfolva: a szorgalmat szimbolizáló méhkaptár mellett viadukton haladó vasút, gőzhajó Visegrád romjai előtt, szerszámok, guzsaly, fonál, sőt még szivattyúk is, híven illusztrálva a márkanevet: Ipar szivarok.

A sort hosszasan folytathatnánk, egészen a kalendáriumok címlapjáig és az egykorú hotelszámok képes feléig. Például az 1846-ban megnyílt István főherceg Szálloda illusztrált reklámja nemcsak „a fogadó ablakáboli kilátás”-t hirdette a Lánchíddal meg a folyam közepén pöfékelő gőzhajóval,

hanem a cédula alján megemlítette a hotel fő vonzerejét: „Legközelebb szálloda a személyszállító gőzhajóhoz.”

SZÉCHENYI ÉS A GŐZHAJÓ

Hogy a gőzhajó nem véletlenül került bele a 19. század jelképvilágába és a kor művészetének ikonológiájába, azt többek között Széchenyi István nézetei és tettei bizonyítják. Ez nemcsak az utókor előtt világos, az volt a kortársak szemében is. Amikor a gróf 1830-ban utazást tett az Al-Dunán, látva a hajóvontatók embertelen munkáját, amit még így is örömmel végeztek, naplójában a hajózás megreformálásáról elmélkedett. Véleménye az volt, hogy nem elégséges a technikai újítás bevezetése, a társadalmi körülményekkel is számolni kell.

„Gőzhajó nem barbároknak – azaz »hazámfiainak« – való, hanem civilizált népeknek. A gőzhajót meg kell előznie: – birtokos középosztálynak... bérlőknek, kik földjüket nem akarják elhagyni, – hogy hajót vontassanak... nevelésnek, erkölcsiségnek, – a jobb és emberhez méltóbb állapotok utáni áhítozásoknak... annak, hogy szaga se maradjon a feudalizmusnak! etc.” – írta naplójában.

Amikor másfél évtizeddel később a balatoni gőzhajózás megindítása mellett érvelt, már egyenesen a „szövetséges Amerikát” – azaz az Egyesült Államokat állította példaképként mint a korlátlan fejlődés lehetőségét: „a Balaton partjain alig fekszik nagyobb hely, alig van kereskedési mozgalom, s így ezek létét viszont a gőzösök nagyobb

életnőket szülő fel- s alájárása fogná előteremteni, ha t.i. el nem alszunk, és csak kis része találkozik bennünk azon életerőnek, melynek szövetséges Amerika köszöni oly példátlan felvirágzását, hol, mint tudva van, alig létezik bármily vadonság közti víz, melyre tüstént s mindenek előtt gőzöst ne állítnának, mely aztán szabadabb közlekedés megnyitása által maga után vonja a partok hasznóvételét, házakkal s végkép virágzó városokkal ellátását.” (*Balatoni gőzhajózás*, Pest, 1846.)

Széchenyi nemcsak a hajózás kereskedelmi fontosságára mutatott rá, hanem arra is, hogy az elősegíti új iparágak születését. Hazai hajógyárakat kell létrehozni – így épült meg a Dunagőzhajózási Társaság Óbudai Hajógyára, megteremtve az eljövendő több mint egy évszázadra a magyar hajóipar hírnevét. A gőzgép működéséhez tüzelőanyag is kell, s a drága és egyre fogyó fa helyett kőszénbányászatra van szükség – így indult meg a pécsi szénbányászat, amely kifejezetten a dunai hajózás üzemanyag-ellátását szolgálta.

Széchenyi nem maradt meg az elméleti eszmefuttatásoknál, hanem kezdeményezőleg lépett fel a magyarországi gőzhajózás érdekében. Az Al-Duna szabályozására terveket készített, hogy a gőzhajók is biztonságosan haladhassanak egészen a Fekete-tengerig. Alapító tagként vett részt a Dunagőzhajózási Társaság létrehozásában, melyben maga is részvényeket jegyzett és erre arisztokrata társait is buzdította.

A Duna mellett a tiszai hajózás előmozdításáért is igen sokat tett. A „szöke folyón” az első gőzhajós próbaútra

1833-ban indult a Duna nevű hajóval. Szeptember 3-án érkezett Szegedre, s amint a *Jelenkor* tudósítója írta, nem mindennapi fogadtatásban részesült: „a ráczok hallgatva bámultak és feleségeik keresztet hánytak magukra; a magyarok ellenben lármázva örültek és gyalog, lóháton, kocsikon versenyezve futottak a hajóval.” A lármás öröm azonban nem tartott sokáig, mert egészen 1844-ig kellett várni, hogy a Tiszai Gőzhajózási Társaság megalakuljon s 1845-ben megindítsa a rendszeres hajójáratot a Hermine, Pannonia, Attila és Szeged nevű hajókkal.

A BALATONI GŐZHAJÓZÁS

Bár a balatoni gőzhajózás eszméjét Hertelendy Károly zalai alispán vetette fel, és Kossuth 1842-ben cikkezett róla, tényleges megindítása Hertelendy mellett Széchenyi nevéhez kapcsolódik. Mintákat keresve a kérdéssel a nyugat-európai, elsősorban a svájci tavak hajózása kapcsán már korábban is foglalkozott, például meghozatta Svájcban a Vierwaldstättersee gőzhajózási társa-

ságának szabályzatát (ez ma is az Akadémia Széchenyi-gyűjteményében található).

Miután Hertelendy 1845. szeptember 1-jén röpiratot tett közzé *Gőzöst a Balatonra* címmel, Széchenyi az ügy érdekében húsz nappal később levelet intézett Deák Ferenchez, akivel nemcsak azt tudatta, hogy épp most tért vissza Prágából, a cseh vasút megnyitására, hanem a balatoni gőzhajózás támogatására is megkérte a „haza bölcsét”: „Gőzös a Balatonon, egészen új és alig kiszámítható életet és élénkséget hozna Magyarországra e kies vidéknek [...] erről én tökéletesen meg vagyok győződve; mihez képest rajtam nem is fog múlni, hogy életbe lépjen az eszme és ha Ön meg nem vonja attól pártoló kezét, én sikerén mitsem kételkedem.”

Az eszme 1846. szeptember 21-én „lépett életbe”: e napon, Széchenyi 55. születésnapján bocsátották vízre az Óbudán épült, de angol gőzgéppel ellátott Kisfaludy gőzöst, amely októberben több próbautat is tett, mielőtt elkezdett volna menetrend szerint közlekedni. (A titkosrendőrség figyelmét

sem kerülte el a Kisfaludy próbaútját kísérő lelkesedés, amelyről jelentés ment Bécsbe.) Széchenyit a Balaton Gőzhajózási Társaság elnökévé választották, Hertelendy pedig az alelnöki tisztelet töltötte be. A grófort azután 1855-ben – egészségi állapotára tekintettel – felmentették megbízatása alól.

Kazánrobbanás a Széchenyi gőzhajón Gönyűnél, 1845. május 4.

A hajót a Duna-gőzhajózási Társaság Óbudai Hajógyárában építették, s a társaság vezetésének javaslatára Széchenyiről nevezték el. Az 1844. augusztus 10-i vízre bocsátási ünnepélyen hangzott el először széles nyilvánosság előtt az Erkel Ferenc által megzenésített *Himnusz*. A hajó a következő év márciusától járta a Dunát, de két hónap múlva kazánja menet közben felrobbant. Ez a kissé ügyetlen kézre valló, amatőr festmény valamelyik szerencsésen megmenekült hajós vagy utas fogadalmából (ex voto) készült egy búcsújáró hely temploma számára. A német felirat: „Ó Szűz Mária segíts!” A súlyosan megrongálódott hajó a javítás után Szeged néven közlekedett. Széchenyi nevét ezután további nyolc hajó viselte a 19. és 20. században.

Elkésés. Az *Életképek* 1844-ben közölte Perlaszka Domokos metszetét, amely egy potrohos úr és családja futását mutatja a parttól már eltávolodó Pest gőzös után. A kép jobb oldalán, a rakparton inges-gatyás parasztember üldögél fiával együtt, és jót mulat az urak hiábavaló erőlködésén. A tudatos szemlélő azonban érezte: itt nem pusztán egy lekésésről van szó: a táblabíróvilág késte le véglegesen a haladás hajóját.

Hosszasan sorolhatnánk Széchenyi érdemeit a hazai hajózás terén, ám így is érthetővé válik, miért ezt tekintették egyik legfőbb munkájának. Nemcsak a korabeli politikusok, hanem az írók és a költők is magasztalták Széchenyi eredményeit, s ebben a folyók, tavak meghódítása is szerepet kapott. Garay János a *Balatoni kagylók* című versfüzérében több költeményt is szentelt e témának. Példaként álljon itt e ciklus egyik darabja, *Gróf Széchenyi és a Balaton*:

*„Egy évezreden át ugarul állott a magyarnak,
Tétlen pangásban, a gyönyörű Balaton.*

*Széchenyi jött; a tó megijedt a nagy haladótul,
„Ez megigáz!” mondá s keble felháborodott.
Hasztalan! A hullámbabolázó gőzös előáll:
És a veszteglő tó haladásnak ered!”*

Kevésbé ismert, hogy a politikus Szemere Bertalan is művelte a költészetet, s egyebek mellett Széchenyi dicséretét is megírta. Íme, egy jellemző részlet, melyben a legnagyobb magyart a tengerek istenéhez hasonlítja:

*„Mint Neptun jelenél te meg a tridenttel öledben,
Intél azzal: – ime, mozgani kezd az oceán.
Mily gyönyörű átváltozat! Ó mely szívemelő nagy
Látvány! Fürge hajók szeldek a habokat,*

*Árbocikon víg zászlók lengenek, –
éneklő nép
Hemzseg partjain, a munkazaj égbe siet.*

[...]
*Nagy hazafink! neked üdv, te egy népnek istene lettél,
Holt vala az, s fölkelte szódra halottaibul.”*

A GŐZHAJÓ SZÉCHENYI ARCMÁSAIN

Széchenyi életében készített arcképeinek száma viszont kevesebb, mint azt tevékenységének írott kortársi visszhangjából sejthetnénk. Jól tudjuk azonban, hogy „a nemes gróf” mily nehezen állt rá a portretírozásra. József nádor feleségéhez, Mária Dorottya főherceg asszonyhoz 1835. szeptember 2-án írt levelében meg is indokolta, miért. Nem pusztán szerénysége és takarékosága, hanem a képrombolástól való félelmei is megfogalmazódtak e sorokban. Elpanaszolta, hogy több év

leforgása alatt három vármegye is megkereste, hogy életnagyságú olajképet készíttethessen róla.

Széchenyi azonban minduntalan elhárította magától ezt a megtiszteltetést, méghozzá – amint kissé gunyorosan hozzátette – nem pusztán önszeretetből, hanem azért is, mert a vármegyeházák fehér falán az ilyesfajta képek gyakran tettelegességnek vannak kitéve: „*a mai időkben az ilyen portréknak nem ritkán kiszúrják a szemét, vagy egyenesen kidobják.*” Ezért jobb szeretné az erre fordítandó pénzt inkább a saját zsebében tudni. Meg kell adni, Széchenyi érzékeny lelke nem pusztán a jelképes megsemmisítéstől rettegett. Ilyen jelenetekre néha ténylegesen sor került, különösen választások idején, ha az ábrázolt közmegegyezés tárgya lett. 1848-ból még arról is van tudomásunk, hogy az ilyen arcképre célba lóttak.

Széchenyi azt sem szívelte, ha emberfeletti hőrosznak láttatták. Erről ugyancsak a nádornénak panaszkodott, annak kapcsán, hogy végül engedve Hont megye kérésének, megfeszítette magát Anton Einslével. A képről azonban, nem utolsósorban üzleti érdekből, a pesti Tomala műkereskedő és kiadó rögtön könyvnyomatos sokszorosítást akart készíteni. „*Alig kerültem rá a vászonra, amikor Tomala Ferdinánd úr, akit Császári Fenséged talán ismer, és aki Pesten mint műáros működik, mindjárt követ, majd papíron is bírni akart. Azzal egyeztem bele, hogy a már elkészült kép szolgál előképül és nekem sem modellt ülnöm, sem fizetnem nem kell. Mily réműlet és milyen méltatlankodás fogott el, amikor ezen a litográfian mellképemet, mint egy apoteózist pillantottam meg, felhőkön lebegve, hidak és gőzhajók fölött stb., ahogy ez majd Császári Fenséged számára is-*

mertté lesz, és amelynek [ti. a litográfianak] követ – amint hallom – néhány nappal ezelőtt Bécsben a rendőrség a legnagyobb örömmre elkobozta.”

Azzal folytatta, hogy nem a felhőkben ül, mint e kép alapján gondolhatnánk, hanem a vízben, a pesti porban és sárban fáradozik hazája javáért, s mindez inkább a földiekre, mintsem az égiekre emlékezteti. A festmény eredetije elveszett, a róla készült inkriminált kórajzot viszont – a nyomóforma rendőrségi lefoglalása ellenére – ismerjük. A gróf portréja alatt antik amfora alakú tömjénezőedény füstje terül szét felhőként (ezt Széchenyi a fentebb idézett levélben külön nehezményezte). A háttérben ott a gőzhajó a Vaskapunál s a másik tájképrészletnél is, a Lánchíd alatt. A Széchenyi által a levelében rajzolt önportré nagyon is összecseng azzal a karikatúrával, melyet gróf Waldstein János készített róla mint utcaseprőről.

Máig vita tárgyát képezi egy rejtélyes allegória, melyet a Nagymartonban Kohn Hermannként született Alconiere Tivadar festett. Bár e képet a Széchenyi-ikonográfiával korábban foglalkozó mindkét művészettörténész, Vayer Lajos és Rózsa György is kizárta a Széchenyi-ábrázolások közül az arc hasonlóságának hiánya miatt, az azon szereplő attribútumokat mindketten elfogadták. A festményen egy lovát ugrató, díszes magyar öltözetű, fiatal mágnást látunk; a sötét fellegek alatt feltűnik a folyó, a Vaskapu sziklái, Jupiter sasmadara az akadémiai címerből – s a távolban, a horizonton ott füstölög a gőzhajó. Bár született olyan feltetelezés is, hogy Károlyi Lajos lenne az ábrázolt, mégis sokkalta valószínűbb, hogy a művész – bár mesterségbeli hibáktól nem mentesen – mégiscsak Széchenyi tetteinek állított emléket.

A valódi, köznapi Széchenyit örökítette meg Andrassy Manó vízfestménye, amint a pesti Duna-parton kockás angol öltönyben lovagol. Az ábrázolást Sterio Károly rajzolta köré és nyomatta ki 1857-ben. A háttérből itt sem hiányozhattak a fő művek: a füstölgő kéményű gőzhajó és a Lánchíd.

Széchenyi 1860-ban bekövetkezett, tragikus halálának hírére a portrék szinte dömpingszerű megjelenése következett. Érthetően mindenki meg akarta szerezni a legnagyobb magyar arcmását. Az érdeklődést elsősorban a nagy példányszámban nyomtatható litográfiaak elégítették ki. Ezek közül legyen elég csak két példát kiemelni.

A pesti Werfer Károly műnyomdájából kikerült lap (bár jelzése nincs, talán Frey Ferenc műve) címe szerint *A nemzet legelső napszámását* ábrázolta, alkotásaitól körülvéve. A képet felül a Lánchíd koronázta, alatta kétoldalt a gőzmozdony és a gőzhajó. (Lásd 34. oldal.)

A bécsi Vinzenz Katzler 1860-as, nagyméretű kőrajza Széchenyi egész életművét sűrítette a félalakos portré köré. Fenn a hatalmas, kupolaméretű Szent Korona előtt a megszemélyesített Hungária szobra ül, s a Széchenyinek köszönhető vívmányok között, külön keretelésben ott találjuk a gőzhajót, vele szemben a Vaskaput, a Lánchidat, valamint a vasutat.

Széchenyi félelme arcmása megrongálásától, jelképes megvakításától, utcára hajításától fölöslegesnek bizonyult. Emlékét nemcsak a szobrok, festmények, grafikai lapok őrizték, hanem a Magyar Tudományos Akadémia előtt és a Lánchíd alatt elhaladó, karcsú testű hajók is. ♦

ÉRTÉKTÖRZŐ
ajándék

Széchenyi István
ezüst és színesfém
emlékérmé
szeptember 21-től.
Korlátozott példányszám!

ÚJ MAGYAR
EMLÉKÉRMÉ

Forgalmazza: Magyar Pértörző Zrt.
webshop: www.pertorzo.hu

Barátjainak emlékeztetésére rajzolta Czuczor Gézai

Fy. Eötvös Á. P. 1860.

GRÓF SZÉCHENYI ISTVÁN

élete utolsó éveiben.

Kiadta: Vahot Imre. 1860.

GERGELY ANDRÁS

DÖBLINGBEN

Széchenyi 1848 augusztusának végén testileg-lelkileg összeroppant. Az egymást követő katonai és politikai események csakugyan aggasztóak voltak. Jellasics támadása küszöbön állt, és Széchenyi katonailag is, belpolitikailag is gyengének ítélte a magyar ellenállást. Attól rettegett, hogy az egész ország vérbe borul, alkotásai elpusztulnak, a minisztereket meggyilkolják. A végső külső lökést az összeomláshoz a bécsi kormány 1848. augusztus 27-i emlékirata adta. A Széchenyi által szeptember 4-én megismert irat Magyarország önállóságának teljes megszüntetését követelte, mintegy bécsi kormányprogrammá emelte. Nemzete sorsát Széchenyi katasztrofálisnak ítélte, s büntudata szétrombolta elméjét.

A nevezetes Sorgenstuhl, az önemésztő
töprengésekhez némi kényelmet biztosító fotel

Jól tudjuk, Széchenyi nemcsak külső szemlélője volt az eseményeknek. Saját kezdeményezéséből, majd 1848-ban miniszterként aktívan részt vállalt az ország átalakításából. Éppen ez a nem jelentéktelen szerepe volt az, amely Széchenyi elméjében mintegy egyedüli országalakítónak, majd országrombolóvá formálódott. Saját szerepét démonizálva, még ellenfelét, Kossuthot is saját teremtményének tekintve, az ország sorsáért teljes mértékben önmagát tette felelőssé. Őrjöngve rohant fel s alá Pest utcáin: nem tudta, mit tegyen, s nem is tudta, mit tesz. Barátai tanácsára szabadságot kért, családja és orvosa javaslatára elhagyta Pestet, hogy Nagycenkre vonuljon vissza pihenni. Útközben állapota rosszabbodott, többször megkísérelte, hogy öngyilkossági céllal a Dunába ugorjon – így végül az őt kísérő orvosa, Almási Balogh Pál a Bécs melletti Döbling elmeegógyintézetébe vitte.

A BETEGSÉG SÚLYA

Döbling – éppen Széchenyi tartózkodási helyeként – baljóslatú szó, pedig a Bécs melletti falucskát vidám szőlőhegyek veszik körül. A helység egyetlen nagyobb, emeletes épülete a gyógy-

szanatórium. „Döbling” nem annyira elmeegógyintézet volt, mint inkább szanatórium, ahol a betegek felépülését

A Görgen-féle ideg- és elmeszanatórium Felsődöblingben

remélték. A „valódi” elmeegógyintézetek kegyetlen, kínzásokkal teli börtönökre hasonlítottak, leláncolt betegekkel, hidegvíz-kúrákkal, büntetésekkel és gyöttrésekkel. Döblingben a kevésbé súlyos betegek szabadon mozoghattak a házban és a kertben. A tulajdonosnak, dr. Goergennek szerencséjére nem volt gyógyítási koncepciója, amellyel kezelte-gyötörte volna a betegeket, hanem a spontán gyógyulásban bízott. Igaz, többnyire jómódú betegek voltak, s a családok nem látták szívesen, ha a rokonaik kegyetlen kezeléseket szenvednék. Nem foglalkoztak azzal sem, hogy az ápolottakat „elmebetegnek”, vagyis az intézet foglyainak nyilvánítsák. Elvileg Széchenyi is bár mikor saját akaratából elhagyhatta volna az intézetet. De soha többé nem hagyta el.

Az első években persze szóba sem kerülhetett, hogy a maga ura legyen. Ideg-összeroppanása volt, önvádlatos téveszmék, őrjöngési rohamok törtek rá. Az 1850-es évek első feléből nem maradt ránk ettől a grafománnak bátran nevezhető zsenitől egyetlen írott cédula, egyetlen sor sem. Ezért nehéz a betegségéről s későbbi gyógyulásáról pontos képet alkotnunk.

A történészek, szakmájukból is fakadóan, a történelmi körülmények lassú változását említik mint gyógyító, lelki békét hozó eseményt: Magyarország nem pusztult el, nem halt meg, hanem – ha elnyomás alatt, önállóság-

ától teljesen megfosztva is – él. Rokonai, látogatói igyekeztek talán kedvezőbbnek is mutatni az ország helyzetét, mint amilyen az a valóságban volt. Az újságok lassan-lassan felkeltették érdeklődését, s ezekből megtudta, hogy a Habsburg Birodalom válságos helyzetbe, politikai elszigeteltségbe került. Az időközben kitört krími háború (1853–56) a cár haragját hozta magával, mivel Ferenc József nem viszonzta 1849-es „segítségét”. A másik nagy szövetséggel, Poroszországgal a német hegemonia körül élesedett ki a vita. Mindezt az elsősorban a háborúra készülés és a megszállt területek biztosítása miatt megnőtt katonai kiadások tették még válságosabbá.

Halványabban körvonalazható az a belső folyamat, amely Széchenyi szellemi felépüléséhez vezetett. Kitisztult előtte, hogy ő nem lehet az a mindent megrontó Antikrisztus, amelynek legrosszabb pillanataiban képzelte megát, hogy a történelmi felelősségben sokan osztoznak, illetve Magyarország politikusaival, lakosaival együtt akaratán kívül keveredett a konfliktusba, amelyet nem az ország idézett elő, s amelyben Ausztriának volt döntő szerepe. Saját közreműködése jelentős marad akkor is, ha nem tekinti magát országrontónak, hanem ellenkezőleg, igazi reformernek.

Vannak olyan nézetek, hogy idegbetegsége egész életét végigkísérte, és csak annak intenzitásában mutathatók

ki különbségek. Téves és szakszerűtlen ez a magyarázat, mert ez esetben a körülmények figyelembevétele helyett bármely politikai véleményváltoztatását idegállapotának alakulására lehetne visszavezetni. Széchenyi tragikusan, igen súlyosan beteg lett 1848-ban, s valóságos csoda, hogy felgyógyult.

DE FELGYÓGYULT-E TELJESEN?

Némi fenntartással erre azt válaszolhatjuk, hogy igen. A „némi fenntartás” pedig arra vonatkozik, hogy Döblinget nem hagyta el többé. Eleinte még próbálkozott, kikocsizott, felesége Bécsbe is hazavitte – de hasztalan. Előbb-utóbb visszavágyott Döblingbe. Sőt, hovatovább már a szanatórium kertjébe sem sétált ki, megmaradt ottani lakosztályában. Az öt egybenyíló szobában sétált fel-alá, s minden fordulatkor egy golyót hullajtott egy urnába – ezzel mérte ki az önmagára szabott sétatávolságot. A külső, racionális magyarázat itt is kézenfekvő: biztonságos azilumnak tartotta Döblinget, ahol nem érheti el az üldözö hatalom, ahol nyugodtan dolgozhat.

Viselkedéséből kikövetkeztethetően egy megmaradt lélektani defektus játszott ebben szerepet. Meggyőződése volt ugyanis, hogy ártani tudna országának, ezért jobb, ha távol tartja magát tőle. Sőt környezetének tagjait is káros kisugárzásától féltette, ezért kapcsolatait szűkítette. Az önkéntes bezárkozás jelzi, hogy Széchenyiben megmaradtak bizonyos defektek. Felépült ugyan, de másként épült fel. Személyisége s – mint majd látni fogjuk – elsősorban kockázatvállalása megváltozott. Újjászületett és megmaradt az íráskedv, az alkotásvágy, a beavatkozásra törekvés a politikai élet menetébe.

1856–57 fordulóján ragadt újra tolat. Először kisebb írásokkal, valóságos tollproblémákkal kísérletezett, majd 1857. február 16-án nagyobb magyar nyelvű munka írásába kezdett, amelynek az *Önismeret* címet adta. A címnek megfelelően élettapasztalatait kívánta összegezni, középpontban az önismerttel, az önmagunkra, saját munkánkra vonatkozó reflexiókkal. Nem tudhatjuk biztosan, hogy kiadásra szánta-e művét, vagy csak saját magának írta. De valószínűbb, hogy evvel az „ártatlan” művével kívánta jelezni, hogy még megvan, él, szellemileg is egészséges – még nem zárult rá a döblingi kriptá födele.

Az alkotás folyamatában azonban a kézirat politikai tartalmakkal telítő-

Székek és fuvolák döblingi otthonából (fent)
Széchenyi döblingi lakosztályának részlete (lent)

Az íróasztal, melyen a *Blick* született, s rajta sakk-készlete (lent)

dött – ezáltal a kiadás lehetősége persze valószínűtlenebbé vált. De az írás lendülete vitte tovább. Széchenyi naplószerűen írta művét, vagyis a szöveg-folyamat nem tagolta, csak az aznapi dátumot írta a margóra. Elképesztő sebességgel dolgozott.

Az 1857 februárjában megkezdett szöveg azonban eleinte lassan-lassan politizálódott, majd áprilisban hirtelen fordulatot vett. Ekkor kapta meg Zala megye körlevelét, amely a császár utazása kapcsán hódolatra szólította a megyei rendeket. Ez az esemény kiszabadította abból a csapdából, amely az ön-elemzés ugyan tanulságos, de mégiscsak magába zárt, feszültséget nem hordozó (és netán senkit vagy keveseket érdeklő) analízisével fenyegetett. Az önismeret mögötti világban hiába kereste volna a harmóniát, ez a világ fenyegető, irracionális, nehezen megismerhető, sőt kiismerhetetlen volt. „*Kimondhatatlan nyomorúságom abból ered, hogy minden báj, minden varázs eloszlott el ttem, minden kecséget ámitások megszűntek, és én minden lepleg nélkül vagyok kénytelen a zordon jelennek még legelrejtettebb red it is egész undokságukban szemlélni.*”

A NAGY MAGYAR SZATÍRA

Most már nyíltan az osztrák politika, sőt a császár bírálatára tér át. Még ennyivel sem elégszik meg, személyesen lépteti fel az uralkodót, aki miniszterével, Bachhal beszélget, s Széchenyi az, aki mindezt egy függöny mögül kihallgatja. A korabeli bécsi bábjátékok állandó figuráit helyettesíti a császár és minisztere, akik persze mindenről beszélnek, mindent kikotyognak, örömeiket fejezik ki a magyarok szenvedései és megaláztatásai fölött. S mindez persze maró gúnnal párosul. A szereplők nemcsak leleplezik magukat, hanem egyszersmind nevetségessé is válnak.

Széchenyi nem ismert öncenzúrát. A támadások eleinte még az 1852-ben elhunyt miniszterelnök, Schwarzenberg ellen irányulnak, de a bírálat zaka-
tol tovább. Az állami pénzügyek közel vannak az összeomláshoz, a birodalom külpolitikailag elszigetelődött. Ausztria közel áll „*valami keserves krízishez, melynek csak úgy lehet tán venni elejét, ha a tudatlan teoretikus [...] szakácsokat kirúgja helyeikb l a császár; ki tán nem volna oly szívtelen és felületes, ha egy becsületes egyén tükröt állítana elébe, és tisztán láthatná, mily kimondhatatlan nyomorult szerepet visel e világon. És vagy válna*

*törvényes magyar királlyá és kormányozna törvény és nem pápens által... vagy ha ilyest nem tud kombinálni, adná ki magát egyenes lélekkel annak, mire t a véletlen és fegyveresei emelték, ti. hódítónak és minden alkotmányos furfangnak és liberalitási tartufi-
ádnak búcsút adván, tegyen legjobb esze szerint.*” A szöveg nem hagy sok kétséget aziránt, hogy „tükröt tartva” az uralkodó elé nem lehet őt jobb belátásra bírni, legfeljebb azt lehetne elérni, hogy álnok Tartuffe helyett zsarnokként kormányozzon.

A császár és Bach beszélgetése időnként kiegészül újabb szereplőkkel, például Apponyi gróffal. A szereplők monológokat kezdenek mondani, s végül már azt sem tudjuk, ki az, aki beszél, s ki az, aki idéz, hivatkozik. A dialógusok összeolvadnak, a szereplők szinte kicserélhetők. Az igazi gyűlölet azonban Ferenc József ellen sugárzik, aki „*elbizott, kevély, szívtelen, rövid eszű, vért szomjazó.*”

Az ártalmatlannak indult munka ezen része azzá alakult, aminek későbbi kiadója először elnevezte: *Nagy magyar szatír*á. S ez a szatíra a szerzőjére életveszélyt hozó kézirat lett, amelyet nemhogy kiadni nem lehetett, hanem rejtegetni kellett. Stílusa fájdalmas kiáltás, amelyben a nyelv expreszszív ereje a legfontosabb. Fenséges és alantas, irodalmias és népies vegyül benne. A népies szavakat Széchenyi korábban kerülte, most valóssággal keresgéli azokat. Az emelkedett és otromba hangnem folyvást váltakozik egymással, oly szédítő tempóban, hogy 20. századi prózánkban is ritkán találni párját. (A kézirat csak az 1920-as években vált ismertté.)

A *Szatíra* s vele az egész *Önismeret*, befejezetlen maradt. Ma már látjuk, hogy a munkát szinte bárhol be lehetett fejezni, abba lehetett hagyni. Széchenyit más feladatok térítették el a folytatástól.

ÍRTA EGY MAGYAR EMBER

Egyik ilyen feladatának tekintette, hogy válaszoljon a rendszer *Rückblick...* (*Visszapillantás*) kezdetű röpiratára. Öndicsérő, sokszorosított kiadvány volt ez, afféle segédeszköz az újságírók, diplomaták, tollnokok és bértollnokok számára: mi az, amit fel lehet hozni a rendszer dicséretére. A röpiratot ugyan nem Bach írta, de ő íratta, s ezért Széchenyi egyenesen Bachnak címezte válaszát. Saját érvanyaga a *Szatíra* kéziratában szinte együtt volt, csak ki-

vonatolnia és nem utolsósorban finomítania kellett. A kézirat megjelentetésére így is csak külföldön gondolhattott, fia csempészte ki azt Londonba s adatta ki névtelenül a magyar emigráció segítségével. (Ez Széchenyi egyetlen munkája, amelyet nem a saját nevével adott sajtó alá.)

A kortársak közül sokan felszisszen-
tek a mű olvastán, gúnyos stílusán, a rendszert nevetségessé tevő megjegyzéseinek – pedig szolid, tompított változata volt ez a *Szatíra* anyagának. A *Blick...* kezdetű röpirat azonban önálló munka, hiszen vitairatként és a nemzetközi közvélemény tájékoztatására, vagyis németül látott napvilágot. „*Írta egy magyar ember*” – került szerzőként a címlapra. A szövegben maga a szerző Angliában élő idős emberként jellemzi önmagát, aki a kiadó bevezetője szerint időközben el is hunyt. Tak-
tikai okokból a császárral magával itt nem foglalkozik, műve egyetlen monológ Bachhal szemben (akit szerzőnek tekint). Minden bekezdését Bachhoz intézi, „excellenciás Uram”-ként szólítva meg. További elnevezései: Mester; Mindenes, Kedvenc, Főmasiniszta, Elfuseráló, Parvenü, Kaméleon, Mitugrász, Komédiás, Ördög, Lucifer, Mefisztó és így tovább.

Ennek a műnek sincs tagolása, nincsenek belső fejezetei. Csak részben foglalkozik a röpirat érveivel, szinte önálló részt képvisel Magyarország 1848 előtti közállapotának rajza (már-már idealizált formában). A röpiratban mozgósítja óriási műveltséganyagát, a legrégebbieket is, az alantas bécsi humorisztikus lapokat is ideértve. Kitá-
lalja a kormányzat belső ügyeit, leleplezi rejtett intencióit. Fő célja a rendszer álnokságainak, tartuffiádainak leleplezése. A munka legismertebb mondata: „*Ön felhossa a vasutakat, quasi az Ön ajándékait, a folyók szabályozását és az országos közlekedés tekintetében történt javításokat is. A vasutakat az id hozta és nem Ön, drága Miniszter Úr!*”

A másik munka, amely kibillentette a *Szatíra* lendületéből, a fiához intézett *Intelmek* megfogalmazása volt. Németül írta, feltételezhetően azért, hogy hitvesét is bevonja Béla fia nevelésébe. Konkrét, személyre szóló, a családi körülményekhez kapcsolódó, igen szigorú jellemrajzot adó írás ez, amely bizonyára nem kiadásra készült. (Nem általános „intelmeket” tartalmaz, mint Kölcsey *Parainesis* c. műve.) Ebben a műben az apa küzd a fiáért, aki szem-

látomást nem kíván életművének folytatója lenni. Az *Intelme*kéből – közvetve – az is kiderül, hogy Béla nem apja titkára kíván lenni, hanem önálló-sodni szeretne, nyomasztja apja tekintélye. Rendszerezett, jól megformált ez az írás, amelyben fiát önvizsgálatra inti, saját életprogramja változtatására szólítja fel. (Az utókor némileg túlértékeltte ezt a néhány nap alatt készült írást, 1921 óta, amikor először megjelent, a legtöbbször kiadott Széchenyi-művek közé került.)

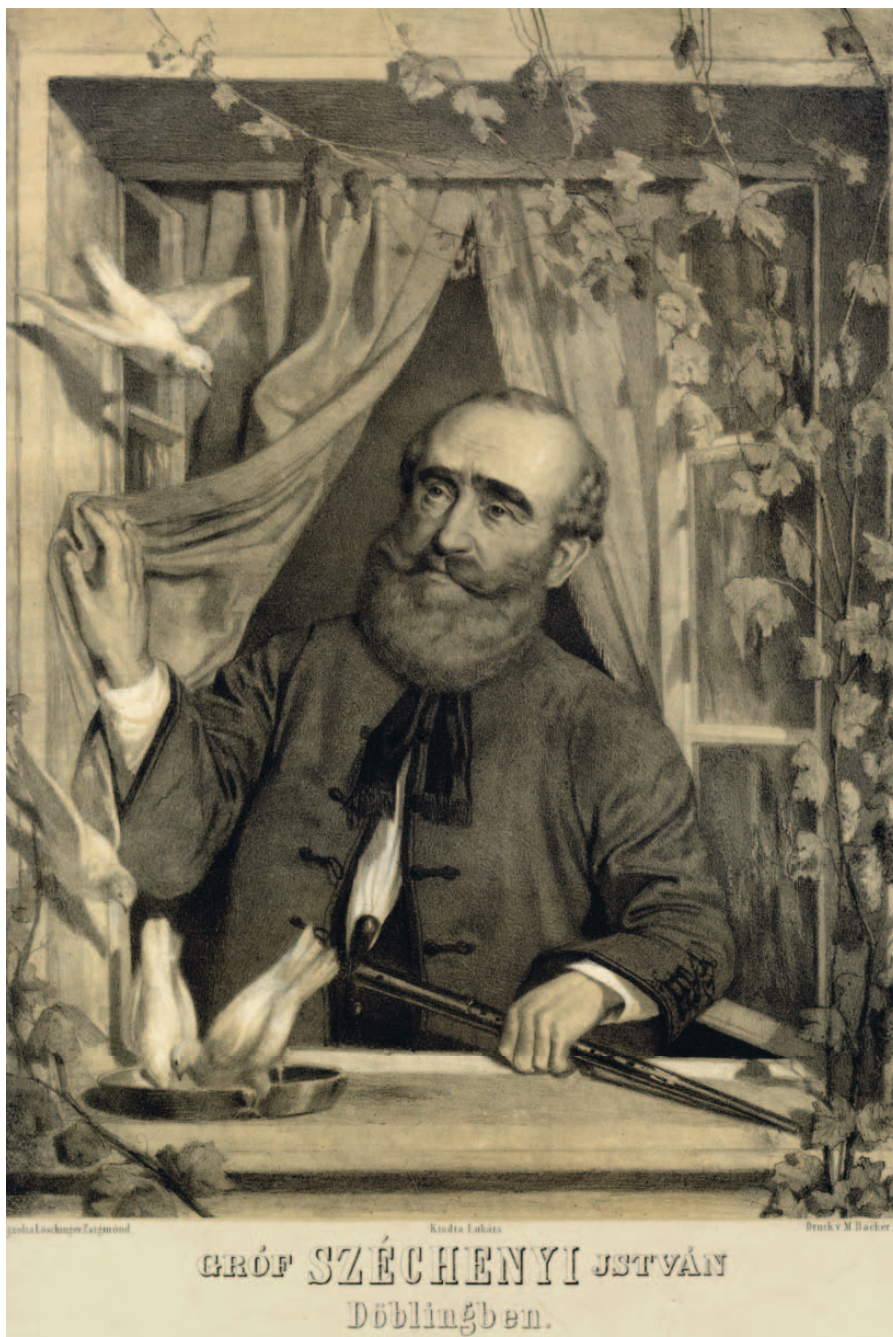
A rendszer válságjeleit érzékelve Széchenyi aktivitása fokozódott. 1859-ben újra folytatni kezdte naplóját (amely még az 1840-es évekbelinél is töredezettebb). Jószerivel csak a látogatók nevét jegyzi fel. Mert ekkor már özönlöttek hozzá a látogatók: bécsi tisztviselők, rokonok, besúgók, birtosok, újságírók. Valóságos szalont rendezett be, amely önmagában is felkeltette a rendőrség figyelmét. A „szalon” fedezete mögött utolsó hónapjaiban aktív sajtómunka rejtett. Cikkek készültek és fordítottak, röpiratokat rendeztek sajtó alá – a kész munkákat pedig igyekeztek kijuttatni külföldi lapoknak, kiadóknak.

MEGSZÜNT MENEDÉKHELY LENNI

Pedig a hetvenedik életéve felé közeledő Széchenyi nem örvendett a legjobb egészségnek. Álmatlanság gyötörte, mindennap háromkor-fél négykor kelt, sétált, reggelizett, dolgozni kezdett – hacsak kínzó epebaja újra ágyának nem döntötte. Fogai kihullottak, eleve nem tudott rendszeresen táplálkozni, s hogy májának tulajdonított fájdalmait csökkentse, kegyetlenül koplalt. Végül, sok próbálkozás után a marienbadi gyógyvíz fogyasztása hozott számára enyhülést. (Meglepő, hogy epebaját orvosai nem ismerték fel, s nem kezelték.)

Szellemi állapota viszont cseppet sem változott. Memóriája kitűnő maradt, gyors felfogással vitatkozott, élvezte a társalgást, bújta a hírlapokat. Szórakozásképpen népdalokat furulyázott vagy fiai ültek a zongorához. A legrosszabb esetre készülve beszerzett egy pisztolyt is, lövedékek helyett söréttölténnyel ellátva.

Közben megindult a nyomozás a *Blick...* szerzője után. Stílusa lényegében azonnal elárulta Széchenyit, de a közvetlen bizonyíték még hiányzott. 1860. március 3-án házkutatást tartottak Széchenyinnél, aki remekül konspi-

rált, semmi terhelőt nem találtak nála – ámde titkáránál rábukkantak az előttük addig ismeretlen *Nagy magyar szatíra* kéziratára, és Széchenyi sorsa ezzel megpecsételődött. A rendőrniszternél érdeklődött helyzete iránt, akinek válasza egyértelmű volt: „*Dobling megszűnt az Ön számára menedékhely lenni.*”

Milyen sors várhatott ezután Széchenyire? Akár per nélkül egy igazi elme-gyógyintézetbe zárhatták, amely egy lassú halálos ítélettel lett volna egyenértékű. A másik lehetőség a perbe fogás volt, felségsértési váddal. Ez a vád halálos ítélettel végződött volna, s ha valószínű is, hogy a majd hetvenéves

Doblingi lakosztálya ablakában,
kezében kedves fuvolája

politikus kegyelmet kap, a „kegyelem” csak a szigorú börtönt és családja számára a vagyonek kobzást jelenthette. (Hogy a hatalom megölette volna, az a mesék világába tartozik – másnak pedig nem állhatott érdekében a halála, tehát a gyilkosságot kizárhatjuk.)

„*Nem tudom magamat megmenteni*” – írta utolsó bejegyzésként naplójába. A személyes sors kilátástalansága adta kezébe a pisztolyt 1860. április 8-án. ♦

ACZÉL ESZTER – HUIBER EDIT

SZÉCHENYI OTTHONA NAGYCENK

A nagycenki Széchenyi-kastély egykor otthona, napjainkban jelképe a család történelemformáló személyiségeinek. Széchényi Ferenc, Széchenyi István és fiai (Ödön, Béla) életműve külön-külön is kiérdemli a nemzet megbecsülését. Széchényi Ferenc és Széchenyi István alkotótevékenységük révén a polgári nemzetté válás letéteményesei, a modern Magyarország megteremtésének részesei voltak. Ferenc a magyarság múltját őrző emlékek gyűjtésével, István pedig az utókornak szóló maradvány alkotásaival vált a nemzet emlékezésére méltó személyiséggé.

Széchényi Antal gróf 1741-ben költözött a közeli Széplakról Cenkre, s birtokközpontnak megfelelő kastélyt építtetett. A nagycenki Széchenyi-kastély eredetileg barokk stílusban emelt épülete többszöri átépítés után, Széchenyi István gróf idején nyerte el mai arculatát. A kastély és parkja ma már nemzeti emlékhely, önszerveződő zarándoklatok és a turizmus keretében megvalósuló tisztelegő látogatások helyszíne.

A KASTÉLY

Ma a kastély központi épületrészében Széchenyi István életét és munkásságát bemutató múzeum működik. Földszinti kiállítása hangulatos enteriőrökben a Széchényi család történetét és István gróf pályafutását hozza közel a látogatóhoz.

A Széchényiek felemelkedésének történetét a család legkorábbi fennmaradt emléktárgyai közvetítik, melyek a 18. század végi kastélybeli életet és a család gazdálkodását mutatják be. István gróf testvére, Franciska (Fanny) bájos rajzai felelevenítik előttünk a kastélyban és parkjában zajló mozgalmas élet pillanatait, bútorokkal, portrékkal övezett képei többet árulnak el, mint megannyi felirat. A tárlat kiemelten foglalkozik a múzeum- és könyvtáralapító Széchényi Ferenc (1754–1820) életével és munkásságával, majd Széchényi István gróf szárnypontogatását, életútjának kezdeteit és ifjúkorát taglalja. Látjuk őt apró gyermekként egy akvarellen, amely Széchényi Ferencet mutatja be családjában, majd hamarosan katonai ambícióktól buzgó ifjú ulánusként tekint ránk a kastély faláról.

Széchényi 1830-tól elméleti munkákban és vitairatokban fejtette ki nézeteit a polgári nemzet és gazdasági rend megteremtéséről. Hírnevének csúcsát az 1830-as évek második felében érte el, amikor 1836-ban özvegy Zichy Károlyné Seilern Crescence grófnővel kötött házasságával egyéni sorsa is révbe jutott. Hitvese e terebben több ábrázoláson is megjelenik, bájos portréja függ a falon, miniatűr arcképe rejlik a tárlóban, majd egy divatlap műmellékletében látjuk a gróf oldalán. A miniatűr portré érdekessége, hogy Széchényi mindig magával hordozta, bárhol is járjon nagyszabású országformáló tervei megvalósítása útján. A miniatűr mellett szerényen nyugszik a

A nagycenki kastély Széchenyi István korában (fent)

Életképek a család cenki mindennapjaiból. Széchenyi Franciska rajzai (jobbra)

gróf egyszerű névjegykártyája. Olyan kivételes darabok ezek, amelyeket személyesen is megérintett, csakúgy mint a kiállítás egyik vitrinjében felfedezhető kézírásos sakk-könyvét.

Kissé odébb Széchenyi politikai munkái sorakoznak – könyvek, vitairatok s bennük a reformkor politikai megalapozása, ezután pedig az 1848-ban a Batthyány-kormány közmunka- és közlekedésügyi minisztereként használt dolgozószobája tárul a szemünk elé. Majd visszavonhatatlanul bekövetkezett a törés, 1848. szeptember 5-én súlyos betegen a Bécs melletti döblingi szanatóriumba került, ahová orvosa, Almási Balogh Pál kísérte. Az orvost fia, Balogh Zoltán festménye alapján ismerhetjük meg.

Széchenyi Döblingben töltött éveit grafikák, iratok, a Bach-rendszeret dicsható *Rückblick* egy példánya és mindenekelőtt Széchenyinek arra válaszul írt briliáns *Blickje* idézi fel. Mellettük szerényen húzódnak meg személyes emlékei, a gróf Döblingben viselt kényelmes, keleties stílusú házipipói.

Széchenyi minden rábeszélés ellenére sem engedett kora új divatjának, a fotográfiának, így nem készülhetett

róla fénykép. Viszont felesége unszolására hozzájárult ahhoz, hogy Hans Anton Gasser megmintázza röviddel a gróf 1860. április 8-án bekövetkezett halála előtt. A mellszobor a nagycenki kiállítás emblemikus darabja. E szobrot idézi egy kis olajfestmény is az idős Széchenyi ábrázolásával, ismeretlen festőtől. Legalább annyira figyelemre méltó a közelében függő festmény, Váli László olajképe, amelyen Gasser Széchenyit mintázza. Mellettük kiemelt jelentőségű dokumentumba olvashat bele a látogató: Tolnay Antal

nagycenki plébános leírásába gr. Széchenyi István haláláról és temetéséről 1860-ban a nagycenki plébániatemplom *Historia Domus*ában. Végezetül helyet kap a kiállításban a gyász, a temetés és a 19. század Széchenyi-képe, a „legnagyobb magyar” emlékéhez kapcsolódó kultusz és mítosz is.

A földszinti teremsorból kilépve a díszlépcsőhöz, onnan pedig a megújult emeleti kiállítóterbe vezet az út, ahol a 21. századi követelményeknek eleget tevő, korszerű tárlat nyílt napjainkban. A „*Megint s megint szünet-*

A nagycenki kastély 1945 előtt (fent)

A romos nagycenki kastély 1945 után (lent)

A nagycenki kastély napjainkban (jobbra)

len” – *Széchenyi napjai* címmel megnyílt új állandó kiállítás egy-egy napba sűrítve mutatja be „a legnagyobb magyar” szerteágazó tevékenységét. A kastély dísztermén keresztül vezet az út, amely egyben rendezvényterem is, ékességei az eredeti rokokó kályha és

az évszakokat megjelenítő aranyozott domborművek az ajtók fölött. Falait Széchenyi Istvánt ábrázoló festmények díszítik – Barabás Miklós, Telepy Károly, Jakobey Károly, Schöfft Ágoston, Györgyi Giergl Alajos, Fleischmann József alkotásai.

Távozóban a múzeumból a Széchenyi-émlékszobához jutunk, amely Széchenyi István halotti ruháit őrzi. Széchenyi öltözékét először a családi kriptában, a nagycenki mauzóleumban, egy horganyból készült ládában helyezték el. A ládában azonban a ruházat nagy része tönkrement, a megmaradt darabokat többször javították,

zontos szakállú, torzonborz ősz bajuszú s roppant szemöldű férfi vörös nadrágban, könnyű, sárgahegyes orrú csizmában, sötétmeggy színű, egyszerűen zsinórozott zekeforma otthonkában: egyiptomi basa ideálja vala. Öltözete bizarr volt mindig, de nem ízléstelen. Ő három nemzetet tartott okosnak: az angolt, törököt és magyart. Öltözete is e nézeten alapult és eklektikus volt.”

Széchenyi öltözete elveinek s értékrendjének lenyomata volt, tükrözte jellemének sajátosságait, megnyilvánult benne gyakorlatias gondolkodása, arisztokratikus extravaganciára való hajlama és nemzeti érzelme is. A re-

hető viselet legyen. Örömmel jegyezte fel naplójában, ha fiain magyar ruhát látott, de saját viseletét elsősorban a kényelem szempontjai határozták meg. Az emlékszobából s egyben a múzeumból is kilépve gazdag kiállítás-tól vesz búcsút a látogató.

A kastélyegyüttes azonban további érdekességeket rejt magában. A keleti szárnyban, ahol egykor a grófok lovai álltak, ma is lovasközpont működik, nyeregkiállítás, kocsi- és hintókiállítás, valamint kovácsműhely látható. A nyugati, Széchenyi István-szárnny, a virágház és az ún. Vörös kastély Széchenyi kastélykorszerűsítési munkálatainak

majd a Széchenyi-émlékmúzeum állandó kiállításának megnyitására (1973) a múzeumba vitték át. Ekkor került sor restaurálásukra. Az emlékszoba kiállítása a kegyeletteljes megemlékezés mellett felvillantja a látogató számára – a Ludwig Angerer bécsi fényképész által készített fényképek segítségével – Széchenyi döblingi lakosztályát, ottani életterét.

A ruhák pedig Széchenyi alakját idézik fel. *„Elsőbben is feltűnő vala – írta Kecskeméthy Aurél – külseje és meze. E csontos fejű, őszbe vegyült, hosszú bo-*

formkor nemzeti lelkesedésében a magyar viselet és táncok elkötelezett és következetes híve és terjesztője volt, de kortársainak visszaemlékezései szerint különleges egyénisége formálta öltözködésének eklektikus, feltűnést keltő stílusjegyeit.

Döblingi éveiben is nagy érdeklődést tanúsított a magyar öltözet iránt, szorgalmazta terjedését, általános divattá válását, egyúttal sürgette a mindennapi igényekhez alkalmazását, kényelmessé, olcsóvá tételét, hogy a társadalom minden rétege számára elér-

hajlonyomatát viseli. A franciapark és az angolkert ékességei között haladhatunk tovább, ahol akad még a József nádor által Toscanából hozatott és többek közt Széchenyi Ferencnek is adományozott facsemeték azóta nagyra nőtt példányaiból.

A kastélypark főbejáratához érve tárul szemünk elé a 20 méter széles, 2,6 km hosszú hársfasor, mely Széchenyi Antalnak és hitvesének, Barkóczy Zsuzsannának köszönhető. Ma is több száz, a 18. század közepén telepített – azaz több mint két és fél évszáz-

zados – kislelű hárs található itt. A hársfasor végén svéd vörösgránitból készült, domborművekkel díszített szarkofág áll, István idősebb fiának, Széchenyi Bélának és hitvesének, a 27 évesen elhunyt Erdődy Hannának örök nyughelye, melyet Béla emeltetett.

A MAUZÓLEUM

A Széchenyiek és Széchenyiek jelentős számban nyugszanak a nagycenki temetőben álló családi mauzóleumban és a körülötte lévő területen. A mauzóleumhoz a Széchenyi István kezdeményezésére épített, Ybl Miklós tervezte Szent István-plébániatemplom és Széchenyi egész alakos szobra mellett vezet az út.

Az 1778-ban épült barokk temetőkápolnát Széchenyi Ferenc Ringer József tervei alapján klasszicista előcsarnokkal és családi mauzóleummal bővítette ki. Az 1819-ben elkészült előcsarnok épülete kváderesen vakolt, görögös homlokzatú. A két dór oszlop háromrészes triglifes párkányt és felette timpanont tart. A kapu feletti falmezőben a remény allegóriáját ábrázoló, félköríves dombormű látható. A téglalap alakú előcsarnokot ion oszlopok tagolják három, kazettás mennyezetű hajóra. Az ajtók és a fülkék félköríves záródásaiban „Camaieu” díszítmények vannak, amelyek bibliai jeleneteket ábrázolnak.

Innen nyílik az ovális alaprajzú, kupolás boltozatú barokk kápolna, amelynek freskóit a szakma Dorfmeister Istvánnak tulajdonítja. A mennyezeti freskón a rózsaszínű felhőkkel tarkított égbolton a felhők mögül kukucskaló, harsonázó és imádkozó angyalok láthatók. Középen angyalok emelik a keresztet a fénybe. A festett párkányzat alatt, a falakon lévő aranyozott falfaragások főpapi jelvényeket ábrázolnak. (Ez utalás lehet arra, hogy a családból többen is magas papi tisztséget töltöttek be.)

A lábazatot vörösbe játszó ereszű műmárvány borítja, amely milánói stukkátorok munkája. Az ajtó fölött konzolok tartják a ballusztteres korlátú, két szélén drapériadíszerű, akantuszlevelekkel és emblémával díszített orgonakarzatot. Az 1800-as évekből származó orgona Philipp König (1781–1852) soproni orgonakészítő munkája. Az orgonán egykor Liszt Ferenc is játszott. A Krisztus mennybemenetelét ábrázoló

A mauzóleum homlokzata (bal oldalon fent)
Széchenyi István síremléke (bal oldalon lent)
A kápolna és boltozata Dorfmeister
freskójával (jobbra)

oltárkép Hess János Mihály (1768–1836) egri festő alkotása, akinek Széchenyi Ferenc több megbízást is adott kegyúri templomaiban. A kápolna berendezési darabjai klasszicista stílusban készültek.

Az oltártól balra a sekrestye ajtaja, jobbra a családi sírbolt lejárata nyílik. A lépcső felett a felirat: „*Voltunk mint ti, / lesztek mint mi: / por és hamu.*” A kripta bejárata felett pedig a Széchenyiek jelmondata olvasható: „*Si Deus pro nobis quis contra nos.*”

A családi sírboltot Széchenyi Ferenc azért létesítette, „*hogy fiait és unokáit ne csak életökben kapcsolja össze atyafiságos szeretet, hanem holtuk után vele és anyjukkal együtt nyugodjanak*”. A sírboltban később a család tagjai a Széchenyi Ferenc által meghatározott rend szerint temetkezettek. Eszerint férfiágon mindenki és a leányok közül azok, akik életük végéig viselték a Széchenyi nevet, tehát vagy nem mentek férjhez, vagy beházasodtak a Széchenyi családba. Ma 48 Széchenyi családtag pihen itt.

A mauzóleum két részből áll; a barokk kápolna alatti ovális, boltozott térből és az előcsarnok alatt húzódó, kereszt alakú sírbolttól. A sírbolt első, a barokk kápolna alatti ovális térben jobbra, a posztamenseken két (szív)urna látható, ezeket Széchenyi Ferenc készítette szülei emlékére. Az egyik édesanyja, Cziráky Mária grófnő szívét rejtí. Közöttük Széchenyi Bertalan és felesége sírhelyei. A másik oldalon nyugszik Széchenyi István, akit elsőnek temettek ebbe a kitüntetettnek nevezhető térbe 1860. április 11-én.

Az előcsarnok alatt húzódó sírboltba már a föld feletti építmény elkészülte előtt temetkeztek. 1809-ben Széchenyi Ferenc nővérének férjét helyezték itt örök nyugalomra, majd 1811-ben fényes külsőségek mellett újratemették a (sopron)bánfalvi kolostor kriptájából Széchenyi Pál kalocsai érseket. Üvegkoporsója a kereszt oldalsó ágában jobbra található, a másik oldalon pedig az a fémből készült láda, amelyben egykor Széchenyi Istvánnak a halálakor viselt ruhadarabjait őrizték, ma már csak a golyó által kiszakított koponyacsont látható benne. ♦

Tudjon meg még többet a történelemről!

Olvassa
a Rubicon
minden
hónapban!

Előfizetőinknek 2 szám ajándék: **10-et fizet, 12-t kap!**

Egyenként is megvásárolható példányok

2003/3-4	Új világrend	699 Ft	☐	2011/11	Az avarok	645 Ft	☐
2003/6	A történész mestersége	448 Ft	☐	2011/12	Gulag	645 Ft	☐
2003/9-10	Deák Ferenc, a haza bölcse	699 Ft	☐	2011/1 különszám	Dicsőséges dinasztia: Árpád-ház	645 Ft	☐
2004/4	Bibó István, a nemzet lelkiismerete	448 Ft	☐	2011/2 különszám	Náci örökség	645 Ft	☐
2004/7	Történelem az interneten	448 Ft	☐	2011/3 különszám	Magyar középkor	645 Ft	☐
2004/8-9	60-as évek	699 Ft	☐	2012/1-2	Magyarország a mérlegen	995 Ft	☐
2004/10	IV. Károly	448 Ft	☐	2012/3	Kitörés	645 Ft	☐
2004/12	Az Andrásyak világa	448 Ft	☐	2012/4-5	Történelmi tévhitek - Krasznahorka büszke vára	995 Ft	☐
2005/1	A háború sötét arcai	498 Ft	☐	2012/6	Adók és adófizetők - Hitler stílusa	645 Ft	☐
2005/8	Az NSDAP története	498 Ft	☐	2012/7	Újkori olimpiák - Lovagok világa	645 Ft	☐
2006/2-3	Háború a modern korban	789 Ft	☐	2012/8	Horthy István halála - Kádár arcai	645 Ft	☐
2006/7	Terrorbombázások - Tortúra	545 Ft	☐	2012/9-10	Klebelsberg - Aktuális Horthy kép	995 Ft	☐
2006/8	Che Guevara - Keresztesek	545 Ft	☐	2012/11	Volksbund kontra Hűségmozgalom	645 Ft	☐
2007/1-2	Második Trianon	889 Ft	☐	2012/12	Sztálin - Nagy perek - A „Kossuth címer”	645 Ft	☐
2007/3	Állambiztonság - Titkosszolgálat	595 Ft	☐	2012/1 különszám	Boszorkányság	645 Ft	☐
2007/6-7	A magyar bor századai	889 Ft	☐	2012/2 különszám	A Magyar nemesség	645 Ft	☐
2007/8	A 20. századi nő	595 Ft	☐	2013/1	Híres merényletek - Gestapo	695 Ft	☐
2007/9	Személyi kultuszok	595 Ft	☐	2013/2-3	Nagy Szulejmán - Pápák és a Pápválasztás	995 Ft	☐
2007/10	Horthy Miklós kultusza	595 Ft	☐	2013/4	Mozaikok az európai zsidóság történetéből	695 Ft	☐
2007/1 különszám	AVO-AVH-III/III	595 Ft	☐	2013/5	Horthy Istvánné - Grófok, hercegek, bárók	695 Ft	☐
2008/1	Emigrációk	595 Ft	☐	2013/6	Szent István nyomában - Fehérvár	695 Ft	☐
2008/2-3	Reform, modernizáció	595 Ft	☐	2013/7	Bethlen Gábor - Kis magyar lőtörténelem	695 Ft	☐
2008/4	Szlovákia + Híres asszonyok	595 Ft	☐	2013/8	A mohácsi csata - II. Lajos kontra Szulejmán	695 Ft	☐
2008/5	A repülés úttörői + Edvard Beneš	595 Ft	☐	2013/9-10	Napoleon - A hatalom és a szélsőjobb a Horthy-korban	995 Ft	☐
2008/6	Ókori olimpiák + Katyn	595 Ft	☐	2013/11	Hősök tere - Nemzet és emlékezet	695 Ft	☐
2008/7-8	Fekete krónika	895 Ft	☐	2013/12	A Bethlen-korszak	695 Ft	☐
2008/9	Fekete-fehér Amerika	595 Ft	☐	2013/1 különszám	A borgiák - Firenze és a Mediciék	695 Ft	☐
2008/10	A doni kálvária + '68 világa	595 Ft	☐	2013/2 különszám	Mi történt Mohács után?	695 Ft	☐
2008/1 különszám	Titokzatos ókor	595 Ft	☐	2014/1	A székelység története	695 Ft	☐
2009/1-2	Magyar jobboldali hagyomány	895 Ft	☐	2014/2	Zrínyiek	695 Ft	☐
2009/3	A királysíroktól a 301-es parcelláig	595 Ft	☐	2014/3	Dózsa György, 1514 - Megszállás, 1944	695 Ft	☐
2009/4	Amiről a címerek mesélnek	595 Ft	☐	2014/4-5	Seuzo-kincs - Az I. világháború	995 Ft	☐
2009/5	Délvidéki tragédia	595 Ft	☐	2014/6	A béke kálváriútján - Apponyi Albert gróf	695 Ft	☐
2009/6	Út a háborúhoz	595 Ft	☐	2014/7	Egy magyar mítosz - Az aranycsapat	695 Ft	☐
2009/7-8	Vadászat Magyarországon	895 Ft	☐	2014/8	Sopron - A hűség városa	695 Ft	☐
2009/9	A téli háború	595 Ft	☐	2014/9	Isonzó - Doberdó - Caporetto	695 Ft	☐
2009/10	Egyenruha-történet - Középkori magyar királynék	595 Ft	☐	2014/10	Az Oszmán Birodalom	695 Ft	☐
2009/11	Középkor	595 Ft	☐	2014/11	A kiugrási kísérlet	695 Ft	☐
2010/1	A csendőrség története 1881-1945	645 Ft	☐	2014/12	Magyar béketörekvések - Szent-Györgyi Albert	695 Ft	☐
2010/2	Szabadkőművesek	645 Ft	☐	2014/1 különszám	Európa	695 Ft	☐
2010/3	Szélsőjobboldali radikalizmusok	645 Ft	☐	2015/1	A nagy háború, 1914-1918	695 Ft	☐
2010/4-5	Trianon és 20-as évek Magyarországa	995 Ft	☐	2015/2	Iszlám radikalizmus - Vitriolos karikatúrák	695 Ft	☐
2010/6	Kitelepítések - Ki volt Biszku Béla?	645 Ft	☐	2015/3	Haditengerészet	695 Ft	☐
2010/7	A szex és erotika kultúrtörténete	645 Ft	☐	2015/4	1945, egy végzetes év - Hóman Bálint	695 Ft	☐
2010/8	Sikertörténetek a 19. században	645 Ft	☐	2015/5-6	Örmény genocidium 1915 - Német kapituláció 1945	995 Ft	☐
2010/9	1956-os sortűzek - Kulákok	645 Ft	☐	2015/7	Petőfi élete és halála	695 Ft	☐
2010/10	Hitler és Sztálin tábornokai - Károlyi Mihály	645 Ft	☐	2015/8	Női szerepek a történelemben	695 Ft	☐
2010/1 különszám	Trianon és a revízió	645 Ft	☐	2015/9	A Nádasdyak - Málénkij Robot	695 Ft	☐
2010/2 különszám	Ormos 80	595 Ft	☐	2015/10	Koncepciók perek	695 Ft	☐
2011/1	A Szent Korona vizontagságai	645 Ft	☐	2015/11	Gróf Tisza István	695 Ft	☐
2011/2	Vörös terror, fehér terror	645 Ft	☐	2015/12	Koronás fők	695 Ft	☐
2011/3-4	A 19. század - Bethlenek	995 Ft	☐	2016/1	Migráció	695 Ft	☐
2011/5	Weimar arcai - Megszállások	645 Ft	☐	2016/2	Széll Kálmán	695 Ft	☐
2011/6	A Hitler-Sztálin paktum	645 Ft	☐	2016/3	A Mein Kapf és a Hitler mítosz	695 Ft	☐
2011/7	Háborús bűnösök	645 Ft	☐	2016/4	Mátyás király	695 Ft	☐
2011/8	Királykérdés Magyarországon	645 Ft	☐	2016/5-6	Teleki Pál - Báthori István - GULAG	995 Ft	☐
2011/9-10	Bethlen István	995 Ft	☐	2016/7	Honfoglalók	695 Ft	☐
				2016/8	Verdun, 1916	695 Ft	☐

EGYÉVES ELŐFIZETÉS DÍJ | 2016/10-től 1 év (12 szám) 6950 Ft

Megrendelem

a Rubicon következő egy évben megjelenő számaival o

A régi számokat tartalmazó egységcsomagok közül kedvezményes áron megrendelem:

2007-es évfolyam (12 szám)*	- 4500 Ft o
2008-as évfolyam (11 szám)	- 4500 Ft o
2009-as évfolyam (11 szám)	- 4800 Ft o
2010-es évfolyam (12 szám)	- 5000 Ft o
2011-es évfolyam (15 szám)	- 6000 Ft o
2012-es évfolyam (14 szám)	- 6000 Ft o
2013-es évfolyam (14 szám)	- 6000 Ft o
2014-es évfolyam (13 szám)	- 6000 Ft o
2015-ös évfolyam (12 szám)	- 6000 Ft o

Új előfizetőinknek postaköltséget nem számítunk fel. Előfizetés nélkül a régi évfolyamokat 500 Ft egyszerű postaköltséggel postázzuk. A fent feltüntetett folyóiratszámaink egyenként is megrendelhetők.

NÉV

INTÉZMÉNY
(KÖZLETTI MEGRENDELÉS ESETÉN)

CÍM / TELEPÜLÉS:

UTCA:

HÁZSZÁM / EMELET, AJTÓ:

TELEFONSZÁM:

E-MAIL:

OLVASHATÓ ALÍRÁS

Adja le megrendelését e-mailben: rubicon@online.hu | Rendelhet interneten: www.rubicon.hu
Vagy postai úton: Rubicon szerkesztősége (1161 Budapest, Sándor utca 60.). A megrendeléseket fénymásolva vagy kézirással is elfogadjuk.

FÓKUSZBAN A GULÁG VILÁGA

A TÖRTÉNELEMOKTATÓK SZAKMAI EGYESÜLETÉNEK NYÍLT KONFERENCIÁJA

2016. október 1. 10 óra

Eötvös József Collegium, 1118 Budapest, Ménesi út 11–13.

A PROGRAM

I. A történelemoktatás aktuális kérdései

Levezető elnök: Engel Mária (*bizottsági tag, Történelemoktatók Szakmai Egyesülete*)

10.00 MEGNYITÓ

Rétvári Bence (*parlamentari államtitkár, Emberi Erőforrások Minisztériuma*)

10.10 KÖSZÖNTŐ

Horváth László (*igazgató, Eötvös József Collegium*)

10.15 BEMUTATKOZIK A TÖRTÉNELEMOKTATÓK SZAKMAI EGYESÜLETE

Nánay Mihály (*elnök, Történelemoktatók Szakmai Egyesülete*)

10.30 TÖRTÉNELEMTANÁR- ÉS TÖRTÉNÉSZKÉPZÉS A KÖZNEVELÉS ÉS A FELŐOKTATÁS VÁLTOZÓ SZABÁLYOZÁSI KÖRNYEZETÉBEN

Maruzsa Zoltán (*elnök, Oktatási Hivatal*)

11.00 ÚJ TENDENCIÁK A TÖRTÉNELEMTANÍTÁSBAN

Kaposi József (*igazgató, Oktatáskutató és Fejlesztő Intézet*)

11.30 ÚJ GENERÁCIÓS TÖRTÉNELEMTANKÖNYVEK (5–12. évfolyam)

Borhegyi Péter (*vezető szerkesztő, Oktatáskutató és Fejlesztő Intézet*)

12.00 KÉRDÉSEK, HOZZÁSZÓLÁSOK

12.30 SZÜNET. BÜFÉEBÉD

II. Fókuszban a szovjet munkatáborok

Levezető elnök: Hahner Péter (*alelnök, Történelemoktatók Szakmai Egyesülete*)

13.00 A GULÁG VILÁGA. MAGYAROK A GULAG TÁBORAIBAN

Stark Tamás (*tudományos főmunkatárs, MTA BTK Történettudományi Intézet*)

13.30 MAGYAR POLGÁRI LAKOSSÁG A MAGYARORSZÁGI HADIFOGOLYTÁBOROKBAN, 1944–1945

Bognár Zalán (*egyetemi docens, Károli Gáspár Református Egyetem*)

14.00 TÁBOROK ÉS TÁBORRENDSZEREK

A SZOVJETUNIÓBAN ÉS MAGYARORSZÁGON
Bank Barbara (*bizottsági tag, Nemzeti Emlékezet Bizottsága*)

14.30 BESZÉLGETÉS KOÓS OTTÓ SZOVJETUNIÓBÓL HAZATÉRT FOGOLLYAL

Szakály Sándor (*főigazgató, Veritas Történetkutató Intézet*)

15.00 MIT TANÍTSUNK A GULÁGRÓL AZ ISKOLÁBAN?

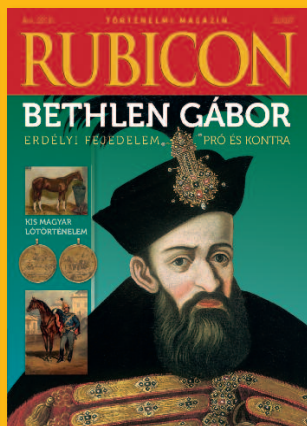
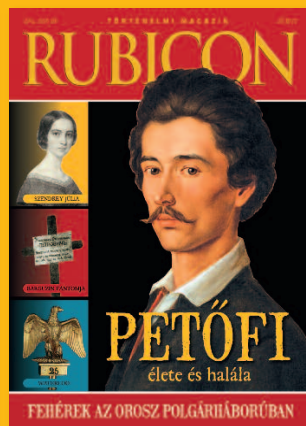
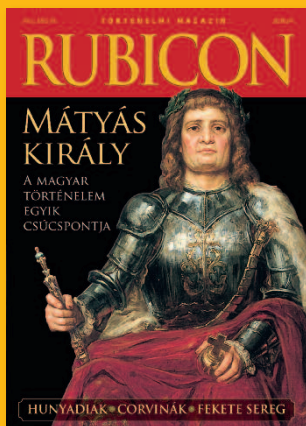
Majorszki András (*elnök, Gulágkutatók Nemzetközi Társasága*)

Részvételi díj: 1000 forint (a helyszínen fizetendő)

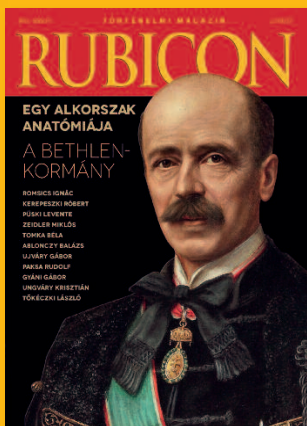
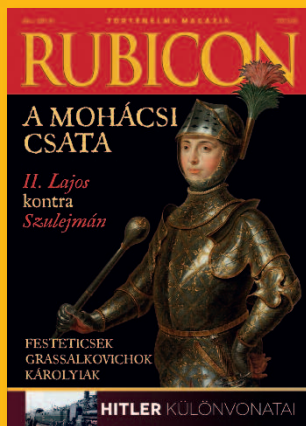
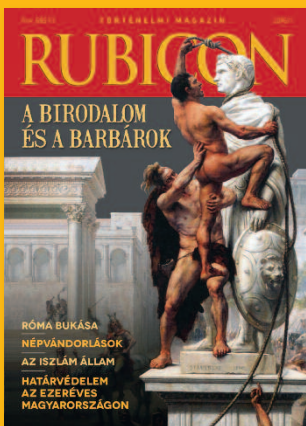
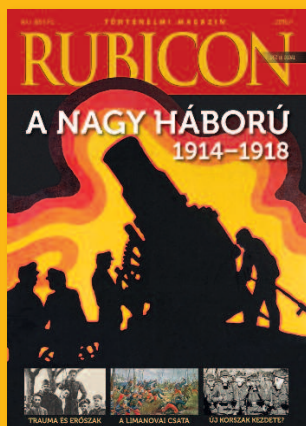
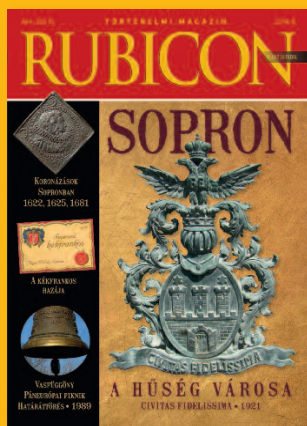
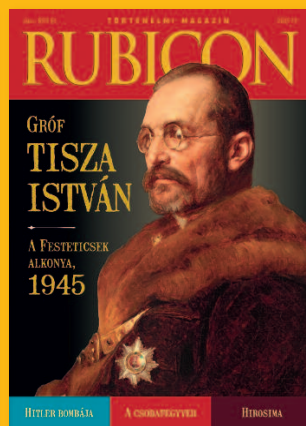
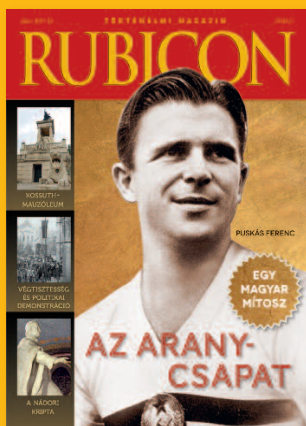
Lehetőség van a program egyik részének meghallgatására is (a részvételi díj ugyanaz).
A konferencián való részvétel a Történelemoktatók Szakmai Egyesületének tagjai számára ingyenes.
Az egyesületbe való belépésre a helyszínen is lehetőség nyílik. (A TSZE évi minimális tagdíja 1000 forint).

A rendezvényen való részvételhez előzetes jelentkezés szükséges, amit megtehet a Rubicon honlapján:

<http://www.rubicon.hu/tortenelemoktatok-szakmai-egyesulete>
(honlapunkon a jobboldali menüsor legfelső menüpontja)

Sikerszámaink!

RUBICON MEGRENDELÉS:

www.rubicon.hu

E számunk a Nemzeti Kulturális Alap támogatásával készült.

nka
Nemzeti Kulturális Alap

9 770865 634092